

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**МИРЗО УЛУГБЕК НОМИДАГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

Г.Худойберганов, А.Ворисов, Ҳ.Мансуров

КОМПЛЕКС АНАЛИЗ

(Маъruzalar)

**ТОШКЕНТ
«УНИВЕРСИТЕТ»
1998**

Мазкур қўлланма университетларнинг математика, механика, тадбиқий математика ва информатика йўналишлари бўйича бакалаврлар тайёрлайдиган фақультетлар талабалари учун мўлжалланган.

Қўлланма бакалаврлар учун мўлжалланган ўкув дастури асосида ёзилган бўлиб, унда комплекс ўзгарувчили функциялар назарияси баён этилган.

© “Университет” нашриёти - 1998

СЎЗ БОШИ

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг IX сессиясида Президентимиз И.А.Каримовнинг «Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори» мавзусидаги сўзлаган нутқида «Келажак авлод ҳақида қайфуриш, соғлом баркамол наслни тарбиялаб етиширишга интилиш бизнинг миллий хусусиятимиздир» деб таъкидланди.

Мазкур сессияда таълим-тарбия тизимининг истиқболини белгилаб берувчи кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури қабул қилинди. Миллий дастурнинг мақсади, вазифалари ва уни рёёбга чиқариш босқичлари белгилаб берилди. Жумладан, таълим дарсликдан бошланиши, дарслик яратишга энг илфор, энг шарафли вазифа сифатида қараш кўрсатиб ўтилди.

Маълумки, Мирзо Улугбек номидаги Тошкент Давлат университети Олий таълимнинг 22 йўналиши бўйича малакали кадр(мутахассис)лар тайёрловчи республикамизнинг етакчи олий ўкув юрти ҳисобланади. Шу муносабат билан университетлар учун мазкур йўналишлар бўйича меёрий хужоатлар: давлат таълим стандартлари, ўкув режалари, дастурлар ишлаб чиқилди, нашр қилинди ва ўкув жараёнига тадбиқ этилди. Навбатдаги долзарб, масала ушбу бакалаврлар тайёрлаш ўкув дастурлари асосида замон талабига жавоб берувчи дарслик ва қўлланмалар яратишдан иборатdir. Бу масалани ечиш борасида университет профессор-ўқитувчилари томонидан қатор режа ва тадбирлар белгиланди. Талабаларни ўкув қўлланмалари билан тезкорликда таъминлаш мақсадида тажрибали профессор-ўқитувчилар томонидан муайян фанлар бўйича маъruzalар матни нашрга тайёрланиб, чоп этила бошланди.

Ушбу қўлланма математика, механика, тадбиқий математика ва информатика йўналишлари бўйича бакалаврлар тайёрлаш ўкув режасининг асосий фанларидан бири – комплекс ўзгарувчили функциялар назарияси (Комплекс анализ)га бағишлиланган. Уни ёзилишида юқорида қайд этилган ўкув дастури асос қилиб олинди. Муаллифлар кўп йиллар давомида талабалар учун ўқилган маъruzalар, олиб борилган амалий машгулотлардан фойдаландилар. Маъruzalар матни чоп этишга тайёрлангунга қадар бир неча маротаба синовдан ўтказилди. Муаллифлар ҳар бир маъruzani, мавзууни қисқа, математик қатъий, ўз навбатида талаба томонидан ўқишли бўлишига эришишни ўз олдиларига мақсад қилиб кўйдилар.

Мазкур қўлланма саккиз бобдан иборат. Унда дастлаб комплекс сонлар, комплекс аргументли функциялар лимити, узлуксизлиги; голоморф функциялар, элементар функциялар ва улар ёрдамида бажариладиган акслантиришлар, сўнгра комплекс аргументли функцияларнинг интеграллари, Коши теоремаси, Кошининг интеграл формуласи, даражали ҳамда Лоран қаторлари, голоморф функцияларнинг ҳоссалари, чегирмалар ва уларнинг татбиқлари баён этилган.

Айни пайтда, бакалаврлар учун мўлжалланган ўкув дастурида комплекс анализнинг давом, геометрик принциплар бўлимлари бўлмаганилиги сабабли биз уларнинг баёнини кейинги босқич мутахассислик (магистрлар) учун ёзиладиган қўлланмага қолдирдик.

Китоб қўлёзмасини ўқиб, унинг яхшиланишига ўз хиссаларини кўшган профессор А.Саъдулаевга, доцентлар Б.Шойим-кулов, Т.Тўйчиевларга муаллифлар миннатдорчилик билдирадилар.

Қўлланмадаги камчиликларни бартараф этишга ва уни яхшилашга қаратилган фикр-мулоҳазаларини билдирган ҳам-касларга муаллифлар олдиндан миннатдорчилик изҳор этадилар.

1-БОБ

КОМПЛЕКС СОНЛАР

1-8. Комплекс сон тушунчаси

Текисликда Декарт координаталар системаси берилган бўлсин. Абсциссалар ўқида жойлашган нуқталар тўпламини R_x , ординаталар ўқида жойлашган нуқталар тўпламини R_y орқали белгилайлик.

Ихтиёрий $x \in R_x$, $y \in R_y$ ҳақиқий сонлардан (x, y) жуфтликини ҳосил қиласиз. Бунда, агар $y = 0$ бўлса, $(x, 0) = x$ деб қараймиз. Бундай жуфтликлардан ташкіл топган

$$C = \{(x, y) : x \in R_x, y \in R_y\}$$

тўпламда арифметик амаллар киритилиши мумкин.

Агар $(x_1, y_1) \in C$, $(x_2, y_2) \in C$ жуфтликлар учун $x_1 = x_2$, $y_1 = y_2$ бўлса, бу жуфтликлар ўзаро тенг дейилади ва $(x_1, y_1) = (x_2, y_2)$ каби белгиланади.

Ушбу $(x_1 + x_2, y_1 + y_2) \in C$ жуфтлик (x_1, y_1) ҳамда (x_2, y_2) жуфтликлар йигиндиси дейилади ва $(x_1, y_1) + (x_2, y_2)$ каби белгиланади:

$$(x_1, y_1) + (x_2, y_2) = (x_1 + y_1, x_2 + y_2).$$

(x_1, y_1) жуфтликтан (x_2, y_2) жуфтликнинг айрмаси деб шундай (x, y) жуфтликка айтиладики,

$$(x, y) + (x_2, y_2) = (x_1, y_1) \quad (1)$$

бўлади. Бу айрма

$$(x, y) = (x_1, y_1) - (x_2, y_2)$$

каби ёзилади. (1) дан

$$(x + x_2, y + y_2) = (x_1, y_1)$$

ва демак,

$$\begin{aligned} x + x_2 &= x_1 & x &= x_1 - x_2 \\ \Rightarrow && & \end{aligned}$$

$$y + y_2 = y_1 \qquad y = y_1 - y_2$$

бўлиши келиб чиқади. Демак,

$$(x_1, y_1) - (x_2, y_2) = (x_1 - x_2, y_1 - y_2).$$

Ушбу

$$(x_1 x_2 - y_1 y_2, x_1 y_2 + x_2 y_1) \in \mathbb{C}$$

жуфтлик (x_1, y_1) ҳамда (x_2, y_2) жуфтликларнинг кўпайтмаси дейи-
лади ва

$$(x_1, y_1) \cdot (x_2, y_2)$$

каби белгиланади:

$$(x_1, y_1) \cdot (x_2, y_2) = (x_1 x_2 - y_1 y_2, x_1 y_2 + x_2 y_1). \quad (2)$$

(x_1, y_1) жуфтликнинг (x_2, y_2) жуфтлика нисбати деб шундай
 (x, y) жуфтлика айтиладики,

$$(x_2, y_2) \cdot (x, y) = (x_1, y_1), \quad (x_1^2 + y_1^2 > 0)$$

бўлади. Нисбат

$$(x, y) = \frac{(x_1, y_1)}{(x_2, y_2)}$$

каби белгиланади.

(1) дан фойдаланиб (2) ни қуидагича ёзамиш:

$$(x_2 x - y_2 y, x_2 y + y_2 x) = (x_1, y_1)$$

Бу тенгликдан

$$x_2 x - y_2 y = x_1$$

$$x_2 y + y_2 x = y_1$$

яъни

$$x = \frac{x_1 x_2 + y_1 y_2}{x_2^2 + y_2^2},$$

$$y = \frac{x_2 y_1 - x_1 y_2}{x_2^2 + y_2^2}$$

бўлиши келиб чиқади.

Демак,

$$\frac{(x_1, y_1)}{(x_2, y_2)} = \left(\frac{x_1 x_2 + y_1 y_2}{x_2^2 + y_2^2}, \frac{x_2 y_1 - x_1 y_2}{x_2^2 + y_2^2} \right).$$

Шундай қилиб, \mathbb{C} тўплам элементлари устида тўрт амал -
кўшиш, айриш, кўпайтириш ва бўлиш амаллари киритилади. Бу
амаллар қуидаги хоссаларга эга:

1º. Коммутативлик:

$$(x_1, y_1) + (x_2, y_2) = (x_2, y_2) + (x_1, y_1),$$

$$(x_1, y_1) \cdot (x_2, y_2) = (x_2, y_2) \cdot (x_1, y_1).$$

2º. Ассоциативлик:

$$[(x_1, y_1) + (x_2, y_2)] + (x_3, y_3) = (x_1, y_1) + [(x_2, y_2) + (x_3, y_3)],$$

$$[(x_1, y_1) \cdot (x_2, y_2)] \cdot (x_3, y_3) = (x_1, y_1) \cdot [(x_2, y_2) \cdot (x_3, y_3)].$$

3^0 . Дистрибутивлик:

$$[(x_1, y_1) + (x_2, y_2)] \cdot (x_3, y_3) = (x_1, y_1)(x_3, y_3) + (x_2, y_2)(x_3, y_3)$$

Бу хоссалар содда исботланади. Биз улардан бирини, масалан, 3^0 -хоссанинг исботини келтирамиз.

Равшанки,

$$(x_1, y_1) + (x_2, y_2) = (x_1 + x_2, y_1 + y_2).$$

Унда, бир томондан

$$\begin{aligned} & [(x_1, y_1) + (x_2, y_2)] \cdot (x_3, y_3) = (x_1 + x_2, y_1 + y_2) \cdot (x_3, y_3) = \\ & = ((x_1 + x_2)x_3 - (y_1 + y_2)y_3, (x_1 + x_2)y_3 + (y_1 + y_2)x_3) = \\ & = (x_1x_3 + x_2x_3 - y_1y_3 - y_2y_3, x_1y_3 + x_2y_3 + y_1x_3 + y_2x_3) \end{aligned}$$

иккинчи томондан эса

$$\begin{aligned} & (x_1, y_1)(x_3, y_3) + (x_2, y_2)(x_3, y_3) = (x_1x_3 - y_1y_3, x_1y_3 + x_3y_1) + \\ & + (x_2x_3 - y_2y_3, x_2y_3 + x_3y_2) = \\ & = (x_1x_3 - y_1y_3 + x_2x_3 - y_2y_3, x_1y_3 + x_3y_1 + x_2y_3 + x_3y_2) \end{aligned}$$

бўлишини топамиз. Бу ва (1), (2) муносабатлардан 3^0 -хоссанинг исботи келиб чиқади.

Юқорида келтирилган

$$C = \{(x, y) : x \in R_x, y \in R_y\}$$

тўплам элементлари устида арифметик амалларнинг бажарилиши ва уларнинг 1^0 - 3^0 -хоссаларга эга эканлиги, табиий равища C тўплам элементини сон деб қарашиб имконини юзага келтиради.

Одатда, C тўплам элементи (x, y) жуфтлик комплекс сон дейилади ва у битта харф билан белгиланади:

$$z = (x, y)$$

Демак, C тўплам комплекс сонлар тўпламини ифодалар экан.

Маълумки, $\forall x \in R_x$ учун

$$(x, 0) = x.$$

Бу эса ҳақиқий сон комплекс соннинг хусусий холи эканини билдиради. Демак, $R_x \subset C$.

2-8. Комплекс соннинг кўринишлари

1^0 . Комплекс соннинг алгебраик кўриниши. Ушбу $(0, 1) \in C$ комплекс сонни олиб, уни i орқали белгилайлик:

$$(0, 1) = i.$$

Равшанки,

$$(0,1) \cdot (0,1) = i \cdot i = i^2$$

бўлади. Кўпайтириш қоидасидан фойдаланиб топамиз:

$$(0,1) \cdot (0,1) = (0 \cdot 0 - 1 \cdot 1, 0 \cdot 1 + 1 \cdot 0) = (-1,0) = -1.$$

Демак,

$$i^2 = -1.$$

Квадрати -1 га тенг бўлган ҳақиқий сон мавжуд бўлмаганлиги сабабли i ҳақиқий сон эмас. Уни мавхум бирлик деб юритилади.

Энди $(0,\beta) \in \mathbb{C}$ комплекс сонни олайлик, бунда β - ихтиёрий ҳақиқий сон. Бу сонни қуидагича

$$(0,\beta) = (\beta \cdot 0 - 0 \cdot 1, \beta \cdot 1 + 0 \cdot 0) \quad (3)$$

ёзиш мумкин. Равшанки,

$$(\beta \cdot 0 - 0 \cdot 1, \beta \cdot 1 + 0 \cdot 0) = (\beta, 0)(0,1) \quad (4)$$

бўлади. Агар

$$(\beta, 0) = \beta, \quad (0,1) = i$$

бўлишини эътиборга олсак, унда (3) ва (4) муносабатлардан

$$(0,\beta) = \beta \cdot i = i \cdot \beta$$

эканлиги келиб чиқади.

Демак,

$$(\alpha, 0) = \alpha, \quad (0,1) = i, \quad (0,\beta) = i \cdot \beta. \quad (5)$$

Энди ихтиёрий $(x,y) \in \mathbb{C}$ комплекс сонни олайлик.

Уни қуидагича

$$(x,y) = (x,0) + (0,y)$$

ёзиш мумкин. (5) муносабатлардан фойдаланиб

$$(x,y) = x + iy$$

бўлишини топамиз. Бу комплекс соннинг алгебраик кўринишини ифодалайди.

Шундай қилиб, ихтиёрий $z = (x,y)$ комплекс сонни

$$z = x + iy. \quad (6)$$

кўринишида ёзиш мумкин экан. Одатда комплекс соннинг (6) кўриниши унинг алгебраик кўриниши дейилади. Бунда x - ҳақиқий сон z комплекс соннинг-ҳақиқий қисми дейилади ва у $Re z$ каби белгиланади:

$$x = Re z$$

(Re лотинча *Realis* - «ҳақиқий» деган маънони англатувчи сўздан олинган).

У ҳақиқий сон z комплекс соннинг мавхум қисми дейилади ва у $Im z$ каби белгиланади:

$$y = Im z$$

(Иш лотинча Imaginarins - «мавхум» деган маънени англатувчи
«Ўздан олинган»).

Комплекс соннинг бу кўринишда икки

$$z_1 = x_1 + iy_1, \quad z_2 = x_2 + iy_2$$

комплекс сонларнинг тенглиги, йигиндиси, айримаси, кўпайтмаси
ва нисбати кўйидагича

$$z_1 = z_2 \Leftrightarrow x_1 = x_2, \quad y_1 = y_2$$

$$z_1 + z_2 = (x_1 + x_2) + (y_1 + y_2)i$$

$$z_1 - z_2 = (x_1 - x_2) + (y_1 - y_2)i$$

$$z_1 \cdot z_2 = (x_1 x_2 - y_1 y_2) + (x_1 y_2 + y_1 x_2)i$$

$$\frac{z_1}{z_2} = \frac{x_1 x_2 + y_1 y_2}{x_2^2 + y_2^2} + i \frac{x_2 y_1 - y_2 x_1}{x_2^2 + y_2^2}$$

бўлади.

Ихтиёрий $z = x + iy$ комплекс сон берилган бўлсин.

Ушбу $x - iy$ комплекс сон $z = x + iy$ комплекс соннинг қўшмаси
дейилади ва \bar{z} каби белгиланади:

$$z = x - iy.$$

Кўйидаги тенгликлар ўринлидир:

$$1) z + \bar{z} = 2x.$$

$$2) \overline{z_1 + z_2} = \bar{z}_1 + \bar{z}_2, \quad \overline{z_1 - z_2} = \bar{z}_1 - \bar{z}_2$$

$$3) \overline{z_1 \cdot z_2} = \bar{z}_1 \cdot \bar{z}_2,$$

$$4) \left(\frac{\bar{z}_1}{z_2} \right) = \frac{\bar{z}_1}{\bar{z}_2}, \quad (\bar{z}_2 \neq 0)$$

$$5) \overline{(\bar{z})} = z$$

Бу тенгликлар тўғрилигини кўрсатиш қийин эмас. Биз улар-
дан бирининг, масалан $z_1 + z_2 = \bar{z}_1 + \bar{z}_2$ тенгликнинг ўринли бўли-
шини кўрсатамиз.

Айтайлик,

$$z_1 = x_1 + iy_1, \quad z_2 = x_2 + iy_2$$

бўлсин. Унда

$$\bar{z}_1 = x_1 - iy_1, \quad \bar{z}_2 = x_2 - iy_2$$

бўлади. Равшанки,

$$\bar{z}_1 + \bar{z}_2 = (x_1 - iy_1) + (x_2 - iy_2) = (x_1 + x_2) - (y_1 + y_2)i$$

Демак,

$$\overline{z_1 + z_2} = (x_1 + x_2) - (y_1 + y_2)i$$

Иккинчи томонда

$(x_1 + x_2) - (y_1 + y_2)i = (x_1 - iy_1) + (x_2 - iy_2) = \overline{z_1} + \overline{z_2}$
бўлади. Кейинги тенглиқдан

$$\overline{z_1 + z_2} = \overline{z_1} + \overline{z_2}$$

бўлиши келиб чиқади.

1- эслатма пта z_1, z_2, \dots, z_n комплекс сонларнинг йигиндиси ҳамда кўпайтмаси юқоридагидек киритилади ва улар учун мос хоссалар ҳамда тенгликлар ўринли бўлади. Жумладан

$$\overline{z_1 + z_2 + \dots + z_n} = \overline{z_1} + \overline{z_2} + \dots + \overline{z_n},$$

$$\overline{z_1 \cdot z_2 \cdots z_n} = \overline{z_1} \cdot \overline{z_2} \cdots \overline{z_n},$$

бўлади.

Мисоллар. 1. Ушбу $(2+i)^3$ комплекс соннинг ҳақиқий ва мавхум қисмини топинг.

Равшанки,

$$(2+i)^3 = 8 + 3 \cdot 4 \cdot i + 3 \cdot 2 \cdot i^2 + i^3$$

Агар

$$i^2 = -1, \quad i^3 = i^2 \cdot i = -i$$

эканини эътиборга олсак, унда

$$(2+i)^3 = 2 + 11i$$

бўлишини топамиз. Демак,

$$\operatorname{Re}(2+i)^3 = 2, \quad \operatorname{Im}(2+i)^3 = 11.$$

2. Ушбу

$$z_1 = 1 + \sqrt{3} \cdot i, \quad z_2 = 1 - \sqrt{3} \cdot i,$$

комплекс сонларнинг йигиндиси, айримаси, кўпайтмаси ва нисбатини топинг.

Юқорида келтирилган қоидалардан фойдаланиб топамиз:

$$z_1 + z_2 = (1 + \sqrt{3} \cdot i) + (1 - \sqrt{3} \cdot i) = (1+1) + (\sqrt{3} - \sqrt{3}) \cdot i = 2,$$

$$z_1 - z_2 = (1 + \sqrt{3} \cdot i) - (1 - \sqrt{3} \cdot i) = (1-1) + (\sqrt{3} + \sqrt{3}) \cdot i = 2\sqrt{3}i,$$

$$z_1 \cdot z_2 = (1 + \sqrt{3} \cdot i) \cdot (1 - \sqrt{3} \cdot i) = (1 \cdot 1) + \sqrt{3}(-\sqrt{3}) \cdot (-1) + (1 \cdot (-\sqrt{3}) + \sqrt{3} \cdot 1)i = 4 + 0 \cdot i = 4,$$

$$\begin{aligned} \frac{z_1}{z_2} &= \frac{1 + \sqrt{3}i}{1 - \sqrt{3}i} = \frac{1 \cdot 1 + \sqrt{3}(-\sqrt{3})}{1^2 + (-\sqrt{3})^2} + \frac{\sqrt{3} \cdot 1 - 1 \cdot (-\sqrt{3})}{1^2 + (-\sqrt{3})^2}i = \\ &= \frac{-2}{4} + \frac{2\sqrt{3}}{4}i = -\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i \end{aligned}$$

3. Ихтиёрий

$$z_1 = x_1 + i \cdot y_1, \quad z_2 = x_2 + i \cdot y_2, \quad (x_2^2 + y_2^2 > 0)$$

комплекс сонлар учун

$$\frac{z_1}{z_2} = \frac{z_1 \cdot \overline{z_2}}{x_2^2 + y_2^2}$$

Бўлишини кўрсатинг.

$\frac{z_1}{z_2}$ нисбатнинг сурат ва маҳражини $\overline{z_2} = x_2 - iy_2$ га кўпайтирамиз:

$$\frac{z_1}{z_2} = \frac{z_1 \cdot \overline{z_2}}{(x_2 + iy_2)(x_2 - iy_2)}$$

Равшанки,

$$(x_2 + iy_2)(x_2 - iy_2) = (x_2 \cdot x_2 - y_2 \cdot (-y_2)) + (x_2(-y_2) + x_2 y_2) \cdot i = \\ = x_2^2 + y_2^2 + 0 \cdot i = x_2^2 + y_2^2.$$

Натижада,

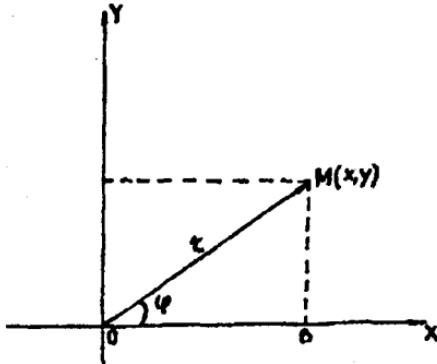
$$\frac{z_1}{z_2} = \frac{z_1 \cdot \overline{z_2}}{x_2^2 + y_2^2}$$

бўлади.

2º. Комплекс соннинг тригонометрик кўриниши. Ихтиёрий

$$z = x + iy \quad (6)$$

комплекс сонни олайлик. Текисликда, координаталари x ва y бўлган $M(x,y)$ нуқтани қараймиз (1-чизма).

1-чизма

Маълумки, \overrightarrow{OM} шу M нуқтанинг радиус-вектори дейилади. Бу радиус-векторнинг узунлиги r , унинг Ox ўқи билан ташкил этган бурчаги ϕ бўлсин (1- чизма).

1-чизмада тасвирланган OMB тўғри бурчакли учбуручакдан топамиз:

$$x = r \cdot \cos \phi, \quad y = r \cdot \sin \phi. \quad (0 \leq \phi < 2\pi)$$

Унда (6) комплекс сон куйидагича

$$z = x + iy = r \cdot \cos \phi + i \cdot r \cdot \sin \phi = r(\cos \phi + i \cdot \sin \phi) \quad (7)$$

ифодаланади. Одатда комплекс соннинг бу ифодаси унинг тригонометрик кўриниши дейилади. Бунда r мусбат сон z комплекс соннинг модули дейилиб, $|z|$ каби белгиланади: $r = |z|$, ϕ бурчак эса z комплекс соннинг аргументи дейилиб, $\arg z$ каби белгиланади: $\phi = \arg z$.

Яна ДОМВ дан, Пифагор теоремасига кўра

$$r = |z| = \sqrt{x^2 + y^2} \quad (0 \leq r < +\infty) \quad (8)$$

ҳамда

$$\operatorname{tg} \phi = \frac{y}{x}, \quad \text{яъни } \phi = \operatorname{arctg} \frac{y}{x} \quad (9)$$

бўлишини топамиз.

Демак, $z = x + iy$ комплекс соннинг модули (8) формула, аргументи эса (9) формула ёрдамида топилади.

Мисоллар. 1. Ушбу

$$z = -1 + \sqrt{3} \cdot i$$

комплекс соннинг модулини ҳамда аргументини топинг.

Берилган комплекс сонда $x = -1$, $y = \sqrt{3}$ бўлади.

(8) ва (9) формулаларга кўра

$$r = |z| = \sqrt{(-1)^2 + (\sqrt{3})^2} = 2,$$

$$\operatorname{tg} \phi = \frac{\sqrt{3}}{-1} = -\sqrt{3}, \quad \text{яъни } \phi = \frac{2\pi}{3}$$

бўлади.

2. Ушбу

$$z = \frac{1}{2} - \frac{\sqrt{3}}{2} i$$

комплекс сонни тригонометрик кўринишда ифодаланг.

Наринган комплекс сонда $x = \frac{1}{2}$, $y = -\frac{\sqrt{3}}{2}$ бўлиб

$$r = |z| = \sqrt{\left(\frac{1}{2}\right)^2 + \left(-\frac{\sqrt{3}}{2}\right)^2} = 1,$$

$$\varphi = \arg z = \operatorname{arctg} \frac{-\frac{\sqrt{3}}{2}}{\frac{1}{2}} = \operatorname{arctg}(-\sqrt{3}) = \frac{2\pi}{3}$$

Гўлади. У ҳолда (7) формулага кўра берилган комплекс сон куйидаги

$$z = \frac{1}{2} - \frac{\sqrt{3}}{2}i = 1 \left(\cos \frac{2\pi}{3} + i \cdot \sin \frac{2\pi}{3} \right)$$

тригонометрик кўринишга эга бўлади.

3º. Комплекс соннинг кўрсаткичли кўриниши
Фараз ҳилайлик, $z \in \mathbb{C}$ соннинг модули r ($0 \leq r < +\infty$) аргументи эса φ ($0 \leq \varphi < 2\pi$) бўлсин. Унда бу комплекс сон

$$z = r(\cos \varphi + i \cdot \sin \varphi)$$

тригонометрик кўринишга эга бўлади.

Комплекс анализ курсида мұжим бўлган қуйидаги

$$e^{i\varphi} = \cos \varphi + i \cdot \sin \varphi \quad (10)$$

Эйлер формуласидан ((10) тенгликтининг исботи 3-боб, 5-я да келтирилади) фойдалансак, z комплекс соннинг ушбу

$$z = r e^{i\varphi} \quad (11)$$

ифодасига келамиз. Бу комплекс соннинг кўрсаткичли ифодаси дейилади.

Шундай ҳилиб, биз мазкур параграфда комплекс соннинг турли кўринишларини келтирдик. Қаралаётган масаланинг талабига қараб комплекс соннинг у ёки бу кўринишидан фойдаланилади.

Масалан, иккита

$$z_1 = r_1 e^{i\varphi_1}, \quad z_2 = r_2 e^{i\varphi_2}$$

комплекс сонлар учун $z_1 \cdot z_2$ ва $\frac{z_1}{z_2}$ ($z_2 \neq 0$) ларнинг ифодалари содда кўринишга эга бўлади:

$$z_1 \cdot z_2 = r_1 e^{i\varphi_1} \cdot r_2 e^{i\varphi_2} = r_1 r_2 e^{i(\varphi_1 + \varphi_2)}, \quad (12)$$

$$\frac{z_1}{z_2} = \frac{r_1 e^{i\varphi_1}}{r_2 e^{i\varphi_2}} = \frac{r_1}{r_2} e^{i(\varphi_1 - \varphi_2)}. \quad (13)$$

Юқоридаги (12), (13) муносабатлардан қуйидаги холосалар келиб чиқади:

1⁰. Иккита z_1 ва z_2 комплекс сонлар қўпайтмасининг модули шу сонлар модулларининг қўпайтмасига тенг:

$$|z_1 \cdot z_2| = |z_1| \cdot |z_2|,$$

аргументи эса шу сонлар аргументларининг йиғиндисига тенг:

$$\arg(z_1 \cdot z_2) = \arg z_1 + \arg z_2.$$

2⁰. Иккита z_1 ва z_2 комплекс сонлар нисбати $\frac{z_1}{z_2}$ ($z_2 \neq 0$)

нинг модули шу сонлар модулларининг нисбатига тенг:

$$\left| \frac{z_1}{z_2} \right| = \frac{|z_1|}{|z_2|},$$

аргументи эса шу сонлар аргументларининг айирмасига тенг:

$$\arg\left(\frac{z_1}{z_2}\right) = \arg z_1 - \arg z_2.$$

3-5. Комплекс сонни даражага кўтариш ва ундан илдиз чиқариш

Айтайлик z_1, z_2, \dots, z_n комплекс сонлар берилган бўлсин. Иккита комплекс сонлар қўпайтмаси сингари бу n та комплекс сонлар қўпайтмаси

$$z_1 \cdot z_2 \cdots z_n = r_1 \cdot r_2 \cdots r_n \cdot e^{i(\varphi_1 + \varphi_2 + \dots + \varphi_n)} \quad (14)$$

бўлади. Бунда $z_k = r_k e^{i\varphi_k}$, $k = 1, 2, \dots, n$. Хусусан $z_1 = z_2 = \dots = z_n = z$ бўлса, (14) тенглик ушбу

$$z^n = r^n e^{in\varphi} \quad (15)$$

кўринишга эга бўлиб, бу z комплекс соннинг n -даражаси дейилади.

Равшанки,

$$r^n e^{in\varphi} = r^n (\cos n\varphi + i \sin n\varphi).$$

Демак,

$$z^n = r^n (\cos n\varphi + i \sin n\varphi). \quad (16)$$

(16) формула Муавр формуласи дейилади.

Айтайлик, $z \in \mathbb{C}$ комплекс сон ва тайинланган $n \in \mathbb{N}$ сонлар берилган бўлсин.

Ушбу

$$\xi^n = z \quad (17)$$

тenglikni қаноатлантирувчи ξ комплекс сон z комплекс сондан олинган n - даражали илдиз дейилади ва у $\sqrt[n]{z}$ каби белгиланади:

$$\xi = \sqrt[n]{z}.$$

Берилган комплекс сон куйидаги

$$z = r(\cos\phi + i\sin\phi) \quad (18)$$

тригонометрик кўринишда бўлсин.

ξ комплекс сонни ушбу

$$\xi = r(\cos\psi + i\sin\psi) \quad (19)$$

кўринишда излаймиз.

Унда (17), (18) ва (19) муносабатларга кўра

$$[r(\cos\phi + i\sin\phi)]^n = r(\cos\phi + i\sin\phi)$$

бўлади.

Энди

$$[r(\cos\phi + i\sin\phi)]^n = r^n(\cos n\phi + i\sin n\phi)$$

формулани эътиборга олиб, куйидаги

$$r^n(\cos n\phi + i\sin n\phi) = r(\cos\phi + i\sin\phi)$$

тenglikka келамиз. Ундан

$$r^n \cos n\phi = r \cos\phi \quad (20)$$

$$r^n \sin n\phi = r \sin\phi$$

бўлиши келиб чиқади.

Бу tengliklarни квадратга кўтариб, сўнг уларни ҳадлаб қўшиб топамиз:

$$r^{2n}(\cos^2 n\phi + \sin^2 n\phi) = r^2(\cos^2\phi + \sin^2\phi) \Rightarrow$$

$$\Rightarrow r^{2n} = r^2 \Rightarrow r = \sqrt[n]{r}.$$

Топилган r нинг қийматини (20) tengliklardagi r нинг ўрнига кўйсак, ушбу

$$\cos n\phi = \cos\phi$$

$$\sin n\phi = \sin\phi$$

tenglamalap ҳосил бўлади.

Агар маълум бўлган

$$\cos(\alpha + 2k\pi) = \cos\alpha$$

$$\sin(\alpha + 2k\pi) = \sin\alpha \quad (k = 0, \pm 1, \pm 2, \dots)$$

тengликларни эътиборга олсак, унда

$$n\psi = \phi + 2k\pi,$$

яъни

$$\psi_k = \frac{\phi + 2k\pi}{n} \quad (k = 0, \pm 1, \pm 2, \dots)$$

бўлишини топамиз.

Демак, изланадиган $\xi = r(\cos\psi + i\sin\psi)$ комплекс соннинг модули

$$r = \sqrt[n]{r}.$$

аргументи эса

$$\psi_k = \frac{\phi + 2k\pi}{n}$$

бўлар экан. Демак

$$\xi = \sqrt[n]{z} = \sqrt[n]{r} \left(\cos \frac{\phi + 2k\pi}{n} + i \sin \frac{\phi + 2k\pi}{n} \right) \quad (k = 0, 1, 2, \dots, n-1) \quad (21)$$

бўлади.

Мисол. Ушбу $\sqrt[4]{-1}$ илдизнинг барча қийматларини топинг.

Аввало $z = -1 \in \mathbb{C}$ сонни тригонометрик кўринишда ёзиб ола-
миз. Равшонки, бу соннинг модули 1 га, аргументи эса π га
тeng:

$$|-1| = 1, \quad \arg(-1) = \pi$$

Демак,

$$-1 = 1(\cos\pi + i\sin\pi).$$

(21) формулага кўра

$$\sqrt[4]{-1} = 1 \left(\cos \frac{\pi + 2k\pi}{4} + i \sin \frac{\pi + 2k\pi}{4} \right) \quad (k = 0, 1, 2, 3)$$

бўлди. Бу тенгликдан фойдаланиб топамиз:

$$k=0 \text{ бўлганда} \quad z_0 = \cos \frac{\pi}{4} + i \sin \frac{\pi}{4} = \frac{\sqrt{2}}{2} + i \frac{\sqrt{2}}{2}$$

$$k=1 \text{ бўлганда} \quad z_1 = \cos \frac{3\pi}{4} + i \sin \frac{3\pi}{4} = -\frac{\sqrt{2}}{2} + i \frac{\sqrt{2}}{2};$$

$$k=2 \text{ бўлганда} \quad z_2 = \cos \frac{5\pi}{4} + i \sin \frac{5\pi}{4} = -\frac{\sqrt{2}}{2} - i \frac{\sqrt{2}}{2};$$

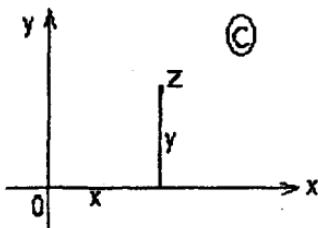
$$k=3 \text{ бўлганда} \quad z_3 = \cos \frac{7\pi}{4} + i \sin \frac{7\pi}{4} = \frac{\sqrt{2}}{2} - i \frac{\sqrt{2}}{2}.$$

4-8. Комплекс сонларни геометрик тасвирлаш. Комплекс текислиқ. Риман сфераси

Ихтиёрий z ($z \in \mathbb{C}$) комплекс сонни олайлик. Бу сон (x, y) жуфтлик билан аниқлансан:

$$z = (x, y) \quad (x \in \mathbb{R}_x, y \in \mathbb{R}_y).$$

Текислиқда абциссаси x га, ординатаси эса y га тенг бўлган нуқта z комплекс соннинг геометрик тасвири дейилади (2-чиизма).

2-чиизма

Хусусан, $(x, 0) = x$ кўринишдаги комплекс соннинг (ҳақиқий соннинг) геометрик тасвири абциссалар ўқида жойлашган нуқта бўлади. $(0, y) = y$ кўринишдаги комплекс соннинг (соғ мавхум соннинг) геометрик тасвири эса ординаталар ўқида жойлашган нуқта бўлади.

Абциссалар ўқи ҳақиқий ўқ, ординаталар ўқи эса мавхум ўқ деб юритилади.

Демак, \mathbb{C} тўпламдан олинган ҳар бир комплекс сонга текислиқда, бу сонни геометрик тасвировчи битта нуқта мос келар экан.

Энди текислиқда ихтиёрий нуқта олайлик. Унинг абциссаси x , ординатаси y бўлсин. Бу сонлардан тузилган (x, y) жуфтлик битта комплекс сонни аниқлайди. Олинган нуқтага шу комплекс сонни мос кўйиш билан текислиқдаги ҳар бир нуқтага битта комплекс сон мос келишини аниқлаймиз.

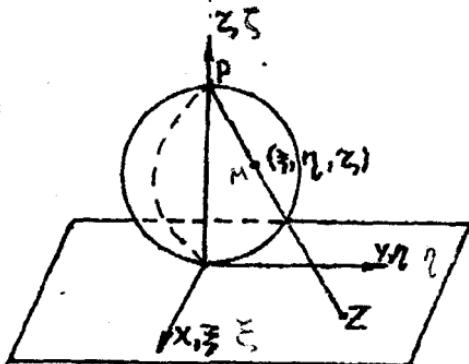
Шундай қилиб, комплекс сонлар тўплами \mathbb{C} билан текислиқдаги барча нуқталар тўплами орасида ўзаро бир қийматли мослик ўрнатилади. Бу эса \mathbb{C} тўпламнинг геометрик тасвирини текислик деб қараш имконини беради. Бундай текислик комплекс сонлар текислиги деб аталади ва у ҳам \mathbb{C} каби белгиланади.

Комплекс сонни бошқача ҳам тасвирилаш мумкин. Бунинг учун \mathbb{R}^3 фазода Оξηс Декарт координаталар системасини олиб, унда маркази $(0,0,\frac{1}{2})$ нуқтада, радиуси $\frac{1}{2}$ га тенг бўлган ушбу

$$S = \left\{ (\xi, \eta, \zeta) \in \mathbb{R}^3 : \xi^2 + \eta^2 + \left(\zeta - \frac{1}{2}\right)^2 = \frac{1}{4} \right\} \quad (22)$$

сферани қараймиз. Равшанки, бу сфера Оξ ўқни $(0,0,0)$ ҳамда $(0,0,1)$ нуқталарда кесади. Сферанинг $(0,0,1)$ нуқтасини Р ҳарфи билан белгилаб, уни кутб деб юритамиз.

Айтайлик. Оξ ҳамда Оη координата ўқлари мос равища комплекс текисликдаги ҳақиқий ҳамда мавхум ўқлар билан устма-уст тушсин (3-чизма).

3-чизма

Ихтиёрий з комплекс сонни олайлик. Унинг комплекс текисликдаги тасвири бўлган з нуқта билан сферанинг Р нуқтасини тўғри чизик кесмаси ёрдамида бирлаштирамиз. Бу тўғри чизик сферани M нуқтада кесади (3-чизма). Бу нуқта з комплекс соннинг сферадаги тасвири дейилади.

Келтирилган қоидага кўра комплекс текисликдаги ҳар бир нуқтага (комплекс сонга) сферада битта нуқта мос келишини кўрамиз.

Энди сферанинг ихтиёрий A нуқтасини (Р нуқтадан бошқа) олайлик. Р ва A нуқталар орқали тўғри чизик ўтказамиз. Бу тўғри чизик комплекс текисликни бирор нуқтада кесади. Уни сферанинг A нуқтасига мос қўямиз. Бу қоидага кўра сферадаги ҳар бир нуқтага комплекс текисликда битта нуқта мос келишини кўрамиз.

Шундай қилиб, комплекс текислиқдаги барча нүқталар түплами билан (S билан) сферанинг $S \setminus \{P\}$ нүқталари түплами ўзаро бир қийматли мослиқда бўлар экан.

Шуни таъкидлаш лозимки, комплекс текислиқдаги z нүқта квордината бошидан узоқлаша борган сари унинг сферадаги гаммири P нүктага (кутбга) яқинлаша боради.

Агар комплекс текислиқда $z = \infty$ деб аталувчи «нүқта» (чекисиз узоқлашган нүқта) олинса ва уни сферадаги P га мос келувчи нүқта деб қаралса, унда

$$\bar{C} = C \cup \{z = \infty\}$$

тўплам билан S сфера нүқталаридан иборат тўплам ўзаро бир қийматли мослиқда бўлади:

$$S \sim \bar{C}$$

Бу мослик комплекс текислиқнинг стереографик проекцияси дейилади.

Одатда \bar{C} тўплам кенгайтирилган комплекс текислиқ, S сирт эса Риман сфераси деб аталади. Сферадаги нүқта координаталари билан комплекс текислиқдаги мос нүқта координаталари орасидаги боғланишни топиш қийин эмас.

Айтайлик, комплекс текислиқдаги $z = x + iy$ нүктага S сферадаги $A = A(\xi, \eta, \zeta)$ нүқта мос келсин (3-чизма).

Равшанки, $P = P(0, 0, 1) \in S$ ҳамда $z = x + iy \in C$ нүқталар орқали ўтувчи тўғри чизик тенгламаси (параметрик тенгламаси) куйидагина

$$\begin{cases} \xi = tx, \\ \eta = ty, \\ \zeta = 1 - t \end{cases} \quad (23)$$

бўлади, бунда $t=0$ бўлганда P нүқта, $t=1$ бўлганда эса z нүқта ҳосил бўлади.

Комплекс текислиқдаги z нүқта координаталари x ва y лар маълум бўлганда A нүктанинг координаталари ξ, η, ζ лар куйидагича аниқланади.

Маълумки, $A = A(\xi, \eta, \zeta)$ нүқта ҳам (23) тўғри чизикда ҳам S сферада ётади. Шуни эътиборга олиб, $\xi = tx$, $\eta = ty$, $\zeta = 1 - t$ ларни сфера тенгламаси

$$\xi^2 + \eta^2 + \left(\zeta - \frac{1}{2}\right)^2 = \frac{1}{4}$$

даги ξ , η ва ζ ларнинг ўрнинга қўйиб топамиз:

$$t^2x^2 + t^2y^2 + \frac{1}{4} - t + t^2 = \frac{1}{4} \Rightarrow t(x^2 + y^2 + 1) = 1 \Rightarrow$$

$$\Rightarrow t(|z|^2 + 1) = 1 \Rightarrow t = \frac{1}{1 + |z|^2}.$$

Демак,

$$\begin{aligned}\xi &= tx = \frac{x}{1 + |z|^2}, \\ \eta &= ty = \frac{y}{1 + |z|^2}, \\ \zeta &= 1 - t = \frac{|z|^2}{1 + |z|^2}.\end{aligned}\tag{24}$$

бўлади.

Сферадаги A нуқтанинг координаталари ξ, η, ζ лар маълум бўлганда текисликдаги z нуқтанинг координаталари x ва у лар қуийдагича аниқланади: (23) тўғри чизиқ тенгламасидан

$$t = 1 - \zeta$$

бўлишини топиб, уни (23) системанинг биринчи иккита тенгламасидаги t нинг ўрнига кўямиз:

$$\begin{aligned}\xi &= (1 - \zeta)x, \\ \eta &= (1 - \zeta)y.\end{aligned}$$

Бу тенгликлардан

$$x = \frac{\xi}{1 - \zeta}, \quad y = \frac{\eta}{1 - \zeta},$$

бўлиши келиб чиқади.

Комплекс текисликда

$$z_1 = x_1 + iy_1, \quad z_2 = x_2 + iy_2$$

нуқталарни олайлик. Бу нуқталарга мос келувчи сферадаги нуқталар, яъни уларнинг стереографик проекциялари

$$A_1 = A_1(\xi_1, \eta_1, \zeta_1), \quad A_2 = A_2(\xi_2, \eta_2, \zeta_2)$$

бўлсин.

Ушбу

$$d(z_1, z_2) = |z_1 - z_2| = \sqrt{(x_2 - x_1)^2 + (y_2 - y_1)^2}$$

миқдор z_1 ва z_2 нуқталар орасидаги масофа (Евклид масофа-си) дейилади.

$A_1 = A_1(\xi_1, \eta_1, \zeta_1)$ ва $A_2 = A_2(\xi_2, \eta_2, \zeta_2)$ нуқталар орасидаги масофа z_1 ва z_2 нуқталар орасидаги сферик масофа деб атлади ва у $\rho(z_1, z_2)$ каби белгиланади.

Равшанки, $A_1 = A_1(\xi_1, \eta_1, \zeta_1)$ ва $A_2 = A_2(\xi_2, \eta_2, \zeta_2)$ нуқталар орасидаги масофа

$$\rho(z_1, z_2) = \sqrt{(\xi_2 - \xi_1)^2 + (\eta_2 - \eta_1)^2 + (\zeta_2 - \zeta_1)^2}$$

бўлиди (каралсин, [1], 14-боб, 1-§).

Юқорида келтирилган (23) формулага кўра

$$\xi_1 = \frac{x_1}{1 + |z_1|^2}, \quad \eta_1 = \frac{y_1}{1 + |z_1|^2}, \quad \zeta_1 = \frac{|z_1|^2}{1 + |z_1|^2}$$

$$\xi_2 = \frac{x_2}{1 + |z_2|^2}, \quad \eta_2 = \frac{y_2}{1 + |z_2|^2}, \quad \zeta_2 = \frac{|z_2|^2}{1 + |z_2|^2}$$

бўлишини эътиборга олиб z_1 ва z_2 нуқталар орасидаги сферик масофани топамиз:

$$\rho(z_1, z_2) = \frac{|z_1 - z_2|}{\sqrt{1 + |z_1|^2} \cdot \sqrt{1 + |z_2|^2}}. \quad (25)$$

Кенгайтирилган комплекс текислик \bar{C} да $z_2 = \infty$ бўлган ҳолда (25) формула

$$\rho(z, \infty) = \frac{1}{\sqrt{1 + |z|^2}} \quad (26)$$

кўринишда бўлади.

5-§. Комплекс текисликада чизиқлар ва соҳалар

1⁰. К о м п л е к с т е к и с л и к д а ч и з и қ л а р . Э г р и чизиқ геометриянинг дастлабки, айни пайтда муҳим тушунчала-ридан бўлиб, уни текисликада нуқтанинг узлуксиз ҳаракати нати-жасида қолдирган изи деб қарааш мумкин.

Ҳаракатдаги нуқтанинг координаталарини x ва у дейилса, равшанки, улар бирор t ўзгарувчининг узлуксиз функциялари бўлади:

$$\begin{cases} x = x(t), \\ y = y(t) \end{cases} \quad (\alpha \leq t \leq \beta)$$

Айни пайтда (x, y) жуфтлик комплекс сонни ифодалагани сабабли, уни

$$z = x + iy$$

кўринишда ёзиш мумкин. Натижада

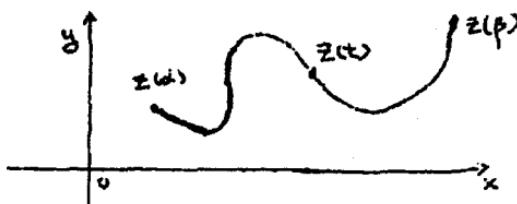
$$z = x + iy = x(t) + iy(t) = z(t)$$

бўлади.

Демак,

$$z = z(t), \quad (\alpha \leq t \leq \beta)$$

функция $[a, b]$ сегментни комплекс текислик нуқталарига акслантиради ва бу нуқталар тўплами эса комплекс текисликда эгри чизиқни ифодалар экан. Бунда $z_0 = z(\alpha)$ эгри чизиқнинг бошланғич нуқтаси, $z_1 = z(\beta)$ эса эгри чизиқнинг сўнги (охирги) нуқтаси бўлади (4-чизма).

4-чизма

Агар $z(\alpha) = z(\beta)$ бўлса, яъни эгри чизиқнинг бошланғич ва охирги нуқталари устма-уст тушса, бундай эгри чизик ёпиқ дейилади.

Агар $z = z(t)$ эгри чизиқда t ўзгарувчининг иккита турли t_1 ва t_2 ($t_1 \neq t_2$) қийматларига мос келадиган $z(t_1)$ ва $z(t_2)$ нуқталар ҳам турлича бўлса, у ҳолда эгри чизик Жордан чизиги дейилади. Бошқача қилиб айтганда Жордан чизиги $[\alpha, \beta]$ сегментни ўзаро бир қийматли ва узлуксиз акслантириш натижасидаги аксидан иборат бўлар экан.

2°. Комплекс текисликда очик ва ёпиқ тўпламлар. Соҳалар. Бирор $z_0 \in C$ нуқта ҳамда ϵ мусбат сонни олайлик.

1 - таъриф. Ушбу

$$|z - z_0| < \epsilon$$

1-ин:изликин қаноатлантирувчи z ($z \in \mathbb{C}$) нуқталардан иборат түплам z_0 нуқтанинг атрофи (ε -атрофи) дейилади ва $U(z_0, \varepsilon)$ каби белгиланади. Демак,

$$U(z_0, \varepsilon) = \{z \in \mathbb{C} : |z - z_0| < \varepsilon\}.$$

Шунга ўхшаш $z_0 \in \bar{\mathbb{C}}$ нуқтанинг атрофи (ε -атрофи) тушунчаси киритилади:

$$\overline{U}(z_0, \varepsilon) = \{z \in \bar{\mathbb{C}} : \rho(z, z_0) < \varepsilon\}$$

Ушбу

$$\{z \in \mathbb{C} : 0 < |z - z_0| < \varepsilon\}$$

$$(\{z \in \bar{\mathbb{C}} : 0 < \rho(z, z_0) < \varepsilon\})$$

түплам $z_0 \in \mathbb{C}$ ($z_0 \in \bar{\mathbb{C}}$) нуқтанинг ўйилган атрофи дейилади.

Фараз қиласлик, комплекс текислик \mathbb{C} да бирор D түплам берилган бўлсин.

2 - таъриф. Агар $z_0 \in D$ нуқта ўзининг бирор атрофи билан шу D түпламга тегишили бўлса, z_0 нуқта D түпламнинг ички нуқтаси дейилади.

3 - таъриф. Барча нуқталари ички нуқталардан иборат түплам очик түплам дейилади.

Агар $z_0 \in \mathbb{C}$ нуқтанинг ($z_0 \in \bar{\mathbb{C}}$ нуқтанинг) иҳтиёрий ўйилган атрофида $D \subset \mathbb{C}$ түпламнинг ($D \subset \bar{\mathbb{C}}$ түпламнинг) камида битта нуқтаси бўлса, z_0 нуқта D түпламнинг лимит нуқтаси дейилади.

4 - таъриф. Агар D түпламнинг барча лимит нуқталари шу түпламга тегишили бўлса, D ёпик түплам дейилади.

Мисоллар. 1. Ушбу

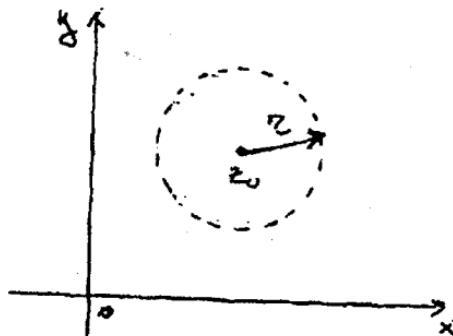
$$D = \{z \in \mathbb{C} : |z - z_0| < r\}$$

түпламни қарайлик. Бунда $z_0 \in \mathbb{C}$ берилган нуқта, r эса мусбат сон. Бу түплам очик түплам бўлади. Қаралаётган D түплам маркази z_0 нуқтада, радиуси r га тенг бўлган доирани ифодалайди.

Ҳақиқатан ҳам, $z = x + iy$, $z_0 = a + ib$ дейилса, унда

$$\begin{aligned} |z - z_0| < r &\Rightarrow |x + iy - (a + ib)| < r \Rightarrow \\ &\Rightarrow \sqrt{(x - a)^2 + (y - b)^2} < r \Rightarrow (x - a)^2 + (y - b)^2 < r^2. \end{aligned}$$

бўлади (5-чизма).

5-чиизма

2. Ушбу

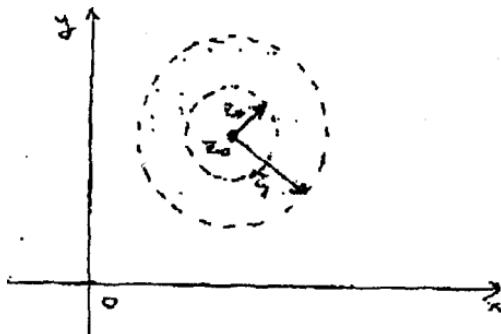
$$D = \{z \in \mathbb{C} : r_0 < |z - z_0| < r_1\}$$

түгламни қарайлик. Бунда $z_0 \in \mathbb{C}$ берилган нүкта, r_0 ва r_1 лар мусбат сонлар. Бу түглам очиқ түглам бўлади. D түглам маркази z_0 нүктада, радиуслари r_0 ва r_1 ($r_0 < r_1$) бўлган айланалар билан чегараланган шаклни-ҳалқани ифодалайди.

Ҳақиқатан ҳам, юқоридагидек, $z = x + iy$, $z_0 = a + ib$ бўлса, унда

$$\begin{aligned} r_0 < |z - z_0| < r_1 &\Rightarrow r_0 < |x + iy - (a + ib)| < r_1 \Rightarrow \\ &\Rightarrow r_0 < \sqrt{(x-a)^2 + (y-b)^2} < r_1 \Rightarrow r_0^2 < (x-a)^2 + (y-b)^2 < r_1^2. \end{aligned}$$

бўлади (6-чиизма).

6-чиизма

I. Ушбу

$$D = \{z \in \mathbb{C} | |z - z_0| \leq r\}$$

ишилам ёпиқ тўплам бўлади.

5 - таъриф. Агар $D \subset \mathbb{C}$ шундай тўплам бўлсаки, унга ишилни ихтиёрий z_1 ва z_2 нуқталарни бирлаштирувчи чизик шу тўпламга тегишли бўлса, D боғламли тўплам дейилади.

Масалан, ушбу

$$D_1 = \{z \in \mathbb{C} | |z - z_0| < r_1\},$$

$$D_2 = \{z \in \mathbb{C} | |z - z_0| > r_2\},$$

$$D_3 = \{z \in \mathbb{C} | r_2 < |z - z_0| < r_1\}$$

тўпламлар боғламли тўпламлар бўлади.

6 - таъриф. Агар D тўплам ($D \subset \bar{\mathbb{C}}$) ҳам очик ҳам боғламли тўплам бўлса, у соҳа деб аталади.

Юқорида келтирилган D_1 , D_2 , D_3 тўпламлар соҳа бўлади, чунки уларнинг ҳар бири биринчидан очик тўпламлар, иккинчидан боғламли тўпламлардир.

Маълумки, тўпламнинг лимит нуқтаси шу тўпламга тегишли бўлиши ҳам мумкин, тегишли бўлмаслиги ҳам мумкин.

D соҳанинг ўзига тегишли бўлмаган лимит нуқтаси унинг чегаравий нуқтаси дейилади.

7 - таъриф. D соҳанинг барча чегаравий нуқталаридан иборат тўплам D соҳанинг чегараси дейилади ва ∂D каби белгиланади.

Масалан, ушбу

$$D = \{z \in \mathbb{C} | |z - z_0| < r\}$$

соҳанинг чегараси

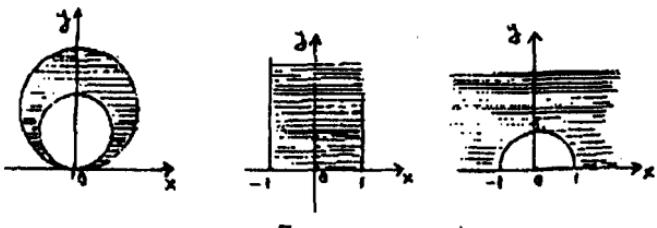
$$\partial D = \{z \in \mathbb{C} | |z - z_0| = r\}$$

яъни маркази z_0 нуқтада, радиуси r га teng бўлган айлана бўлади.

Айтайлик, $D \subset \bar{\mathbb{C}}$ соҳа берилган бўлиб, унинг чегараси ∂D бўлсин.

Агар ∂D боғламли тўплам бўлса, D бир боғламли соҳа дейилади.

Куйидаги 7-чизмада тасвирланган соҳалар бир боғламли соҳаларга мисол бўлади:

7-чизма

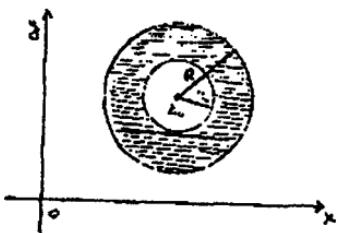
1-теорема (Жордан теоремаси). Ихтиёрий ёпик Жордан чизиги комплекс текисликни иккита бир боғламли соҳаларга ажратади.

Бу теоремадан ихтиёрий ёпик Жордан чизиги билан чегараланган текислик бўлаги бир боғламли соҳа бўлиши кўринади.

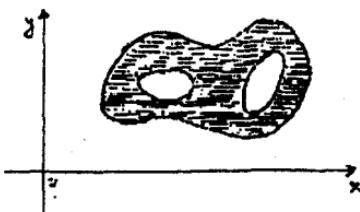
Чегараси бир нечта ёпик Жордан чизикларидан иборат соҳа кўп боғламли соҳа дейилади. Масалан, ушбу

$$D = \{z \in \mathbb{C} : r < |z - z_0| < R\}$$

соҳа икки боғламли соҳадир (8-чизма).

8-чизма

9-чизма

9-чизмада 3 боғламли соҳа тасвирланган.

6-§. Комплекс сонлар кетма-кетлиги ва унинг лимити

Математик анализ курсида ҳақиқий сонлар кетма-кетлиги ва унинг лимити тушунчалари киритилиб, улар батафсил ўрганилган эди. Худди шунга ўшаш комплекс сонлар кетма-кетлиги ва унинг лимити тушунчалари киритилади.

Фараз қилайлик, f ҳар бир $n \in \mathbb{N}$ натурал сонга бирор z_n комплекс сонни ($z_n \in \mathbb{C}$) мос қўювчи акслантириш бўлсин:

$$f: \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{C} \quad (n \rightarrow z_n)$$

Бу акслантириш тасвиirlаридан тузилган

$$z_1, z_2, z_3, \dots, z_n, \dots$$

иʃюда комплекс сонлар кетма-кетлиги дейилади ва у $\{z_n\}$ каби белгиланади.

Масалан, $\{z_n\} = \left\{ \frac{1}{n} + i \frac{1}{n} \right\}$:

$$1+i, \quad \frac{1}{2}+i\frac{1}{2}, \quad \frac{1}{3}+i\frac{1}{3}, \quad \dots, \quad \frac{1}{n}+i\frac{1}{n}, \quad \dots$$

комплекс сонлар кетма-кетлигидир.

Бирор

$$z_1, z_2, z_3, \dots, z_n, \dots$$

комплекс сонлар кетма-кетлиги берилган бўлсин.

8 - таъриф. Агар шундай мусбат ўзгармас M сон мавжуд бўлсанки, $\forall n \in N$ учун $|z_n| \leq M$ тенгизлиқ ўринли бўлса, $\{z_n\}$ кетма-кетлик чегараланган дейилади.

Масалан, ушбу

$$\{z_n\} = \left\{ \frac{n}{1+n^2} + i \frac{n}{1+n^2} \right\}$$

комплекс сонлар кетма-кетлиги чегараланган, чунки $\forall n \in N$ учун

$$|z_n| = \left| \frac{n}{1+n^2} + i \frac{n}{1+n^2} \right| = \sqrt{\left(\frac{n}{1+n^2} \right)^2 + \left(\frac{n}{1+n^2} \right)^2} = \sqrt{2} \frac{n}{1+n^2} \leq \frac{\sqrt{2}}{2}$$

бўлади.

$\{z_n\}$ комплекс сонлар кетма-кетлиги ҳамда a комплекс сон берилган бўлсин.

9 - таъриф. Агар $\forall \epsilon > 0$ сон олинганда ҳам шундай на-турал $n_0 = n_0(\epsilon)$ сон топилсанки, барча $n > n_0$ сонлар учун

$$|z_n - a| < \epsilon \quad (a \neq \infty)$$

тенгизлиқ бажарилса, а комплекс сон $\{z_n\}$ кетма-кетликнинг лимити дейилади ва

$$\lim_{n \rightarrow \infty} z_n = a$$

ёки

$$n \rightarrow \infty \text{ да } z_n \rightarrow a$$

каби белгиланади.

Агар $\{z_n\}$ кетма-кетлик лимитга эга бўлса, у яқинлашувчи кетма-кетлик дейилади.

10 - таъриф. Агар $\forall \varepsilon > 0$ сон олингандан ҳам шундай натурал $n_0 = n_0(\varepsilon)$ сон топилсанки, барча $n > n_0$ натурал сонлар учун

$$|z_n| > \varepsilon$$

тенгизлилк бажарилса, $\{z_n\}$ кетма-кетликнинг лимити чексиз дейилади ва

$$\lim_{n \rightarrow \infty} z_n = \infty$$

ёки

$$n \rightarrow \infty \text{ да } z_n \rightarrow \infty$$

каби белгиланади.

Мисол. Ушбу

$$\{z_n\} = \{a^n\} \quad (a \in \mathbb{C}, |a| < 1)$$

комплекс сонлар кетма-кетлигининг лимитини топинг.

Ихтиёрий $\varepsilon > 0$ сонни олиб, унга кўра n_0 натурал сон қуйидагича

$$n_0 = n_0(\varepsilon) = \left[\log_{|a|} \varepsilon \right]$$

аниқланса, $(|a|^n < \varepsilon$ тенгизликни ешиб топилади:

$$|a|^n < \varepsilon \Rightarrow \log_{|a|} |a|^n > \log_{|a|} \varepsilon \Rightarrow n > \log_{|a|} \varepsilon),$$

у ҳолда барча $n > n_0$ учун

$$|z_n| < |a|^n < \varepsilon$$

тенгизлилк бажарилади. Бу эса 2-таърифга биноан

$$\lim_{n \rightarrow \infty} z_n = \lim_{n \rightarrow \infty} a^n = 0$$

бўлишини билдиради.

Энди яқинлашувчи кетма-кетликларнинг хоссаларини келтирамиз.

1º. Агар $\{z_n\}$ кетма-кетлик яқинлашувчи бўлса, у чегаралган бўлади.

Исбот. $\{z_n\}$ кетма-кетлик яқинлашувчи бўлиб,

$$\lim_{n \rightarrow \infty} z_n = a \quad (a \in \mathbb{C})$$

ПУЛСИН. Унда таърифга биноан $\forall \varepsilon > 0$ берилганда ҳам шундай $n_0 \in N$ сон топиладики, $n > n_0$ -тengsizlikni қаноатлантирувчи барча натурал сонлар учун

$$|z_n - a| < \varepsilon$$

Бўлади. Бу tengsizlikdan fойдаланиб, топамиз:

$$|z_n| = |(z_n - a) + a| \leq |z_n - a| + |a| < \varepsilon + |a|$$

Демак, $\{z_n\}$ кетма-кетликнинг $(n_0 + 1)$ -ҳадидан кейинги барча ҳадлари учун

$$|z_n| < \varepsilon + |a|$$

tengsizlik бажарилади.

Агар

$$\varepsilon + |a|, |z_1|, |z_2|, \dots, |z_{n_0}|$$

сонларнинг энг каттасини M десак, у ҳолда $\forall n \in N$ учун

$$|z_n| \leq M$$

бўлади. Бу эса $\{z_n\}$ кетма-кетликнинг чегараланганлигини билдиради.

2º. Агар $\{z_n\}$ ва $\{z'_n\}$ кетма-кетликлар яқинлашувчи бўлиб,

$$\lim_{n \rightarrow \infty} z_n = a, \quad \lim_{n \rightarrow \infty} z'_n = a' \quad (a \in C, a' \in C)$$

бўлса, у ҳолда

$$\{z_n \pm z'_n\}, \{z_n \cdot z'_n\}, \left\{ \frac{z_n}{z'_n} \right\} \quad (z'_n \neq 0)$$

кетма-кетликлар ҳам яқинлашувчи бўлиб,

$$1) \quad \lim_{n \rightarrow \infty} (z_n \pm z'_n) = a \pm a'$$

$$2) \quad \lim_{n \rightarrow \infty} (z_n \cdot z'_n) = a \cdot a'$$

$$3) \quad \lim_{n \rightarrow \infty} \left(\frac{z_n}{z'_n} \right) = \frac{a}{a'} \quad (a' \neq 0)$$

бўлади.

Бу тенгликларнин исботлаш қийин эмас. Биз улардан бирини, масалан, 1)-нинг исботини келтирамиз.

Айтайлик,

$$\lim_{n \rightarrow \infty} z_n = a, \quad \lim_{n \rightarrow \infty} z'_n = a'$$

бўлсин. Лимит таърифига биноан $\forall \varepsilon > 0$ берилганда ҳам $\frac{\varepsilon}{2}$ сонга кўра шундай $n_0 \in N$ сон топиладики, барча $n > n_0$ лар учун

$$|z_n - a| < \frac{\varepsilon}{2} \quad (27)$$

бўлади.

Шунингдек, $\frac{\varepsilon}{2}$ сонга кўра шундай $n_0 \in N$ сон топиладики, барча $n > n_0$ сонлар учун

$$|z_n' - a'| < \frac{\varepsilon}{2} \quad (28)$$

бўлади.

Энди n_0 ва n_0' натурал сонлардан каттасини n_0 деб олсак, унда барча $n > \overline{n_0}$ лар учун бир вақтда (27) ва (28) тенгсизликлар ўринили бўлади. Демак, $n > \overline{n_0}$ бўлганда

$$\begin{aligned} |(z_n \pm z_n') - (a \pm a')| &= |(z_n - a) \pm (z_n' - a')| \leq \\ &\leq |z_n - a| \pm |z_n' - a'| < \frac{\varepsilon}{2} + \frac{\varepsilon}{2} = \varepsilon \end{aligned}$$

бўлиб, ундан

$$\lim_{n \rightarrow \infty} (z_n \pm z_n') = a \pm a'$$

бўлиши келиб чиқади.

Энди комплекс сонлар кетма-кетлиги лимитининг мавжудлиги ҳақидаги теоремани келтирамиз.

Фараз қилайлик, $\{z_n\}$ ($n=1,2,\dots$) комплекс сонлар кетма-кетлиги берилган бўлиб, z_n ($n=1,2,\dots$) нинг ҳақиқий қисми $\operatorname{Re} z_n = x_n$ ($n=1,2,\dots$), мавхум қисми $\operatorname{Im} z_n = y_n$ ($n=1,2,\dots$) бўлсин:

$$z_n = x_n + iy_n \quad (n=1,2,\dots)$$

Натижада иккита $\{x_n\}$ ҳамда $\{y_n\}$ ҳақиқий сонлар кетма-кетликларига эга бўламиз.

2 - т е о р е м а $\{z_n\} = \{x_n + iy_n\}$ комплекс сонлар кетма-кетлиги $a = \alpha + i\beta$ ($a \in C$) лимитга эга бўлиши учун $\{x_n\}$ ва $\{y_n\}$ ҳақиқий сонлар кетма-кетликлари лимитга эга бўлиб,

$$\lim_{n \rightarrow \infty} x_n = \alpha, \quad \lim_{n \rightarrow \infty} y_n = \beta$$

бўлиши зарур ва етарли.

Исбот. Зарурлиги. Айтайлик, $\{z_n\}$ кетма-кетлик лимитга эга бўлсин:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} z_n = a,$$

$$\lim_{n \rightarrow \infty} (x_n + iy_n) = \alpha + i\beta$$

Лимит таърифига биноан $\forall \varepsilon > 0$ берилганда ҳам шундай $n_0 \in \mathbb{N}$ сон топилади, барча $n > n_0$ лар учун

$$|z_n - a| < \varepsilon$$

тengsизлик бажарилади.

Равшанки,

$$|z_n - a| = |(x_n + iy_n) - (\alpha + i\beta)| =$$

$$= |(x_n - \alpha) + i(y_n - \beta)| = \sqrt{(x_n - \alpha)^2 + (y_n - \beta)^2}.$$

Демак,

$$\sqrt{(x_n - \alpha)^2 + (y_n - \beta)^2} < \varepsilon.$$

Кейинги tengsизликдан

$$(x_n - \alpha)^2 < \varepsilon^2, (y_n - \beta)^2 < \varepsilon^2,$$

яъни

$$|x_n - \alpha| < \varepsilon, |y_n - \beta| < \varepsilon$$

бўлиши келиб чиқади. Бу эса $\{x_n\}$ ва $\{y_n\}$ кетма-кетликлар лимитга эга ва

$$\lim_{n \rightarrow \infty} x_n = \alpha, \quad \lim_{n \rightarrow \infty} y_n = \beta$$

бўлишини билдиради.

Етарлилиги. Айтайлик, $\{x_n\}$ ва $\{y_n\}$ кетма-кетликлар лимитга эга бўлиб,

$$\lim_{n \rightarrow \infty} x_n = \alpha, \quad \lim_{n \rightarrow \infty} y_n = \beta$$

бўлсин. Лимит таърифига биноан $\forall \varepsilon > 0$ берилганда ҳам $\frac{\varepsilon}{2}$ сонга кўра шундай $n_0 \in \mathbb{N}$ сон топилади, барча $n > n_0$ лар учун

$$|x_n - \alpha| < \frac{\varepsilon}{2} \quad (29)$$

бўлади.

Шунингдек, $\frac{\varepsilon}{2}$ сонга кўра шундай $n_0 \in N$ сон топиладики, барча $n > n_0$ лар учун,

$$|y_n - \alpha| < \frac{\varepsilon}{2} \quad (30)$$

бўлади. Агар n_0 ва n_0 натурал сонлардан каттасини n_0 деб олсак, унда барча $n > n_0$ лар учун бир вақтда (29) ҳамда (30) тенгсизликлар ўринли бўлади.

Равшанки

$$\begin{aligned} |z_n - a| &= |(x_n + iy_n) - (\alpha + i\beta)| = \\ &= |(x_n - \alpha) + i(y_n - \beta)| \leq |x_n - \alpha| + |y_n - \beta|. \end{aligned}$$

Юқоридаги (29) ҳамда (30) тенгсизликлардан фойдаланиб, барча $n > n_0$ лар учун

$$|z_n - a| \leq |x_n - \alpha| + |y_n - \beta| < \frac{\varepsilon}{2} + \frac{\varepsilon}{2} = \varepsilon$$

бўлишини топамиз. Бу эса $\{z_n\}$ кетма-кетлик лимитга эга ва

$$\lim_{n \rightarrow \infty} z_n = a$$

эканлигини билдиради. Теорема исбот бўлди.

2 - эслатма. Бу теореманинг етарлилигини яқинлашувчи кетма-кетликларнинг 2^0 -хоссасидан фойдаланиб ҳам исботлаш мумкин.

Келтирилган теорема комплекс сонлар кетма-кетлигининг лимитини ўрганишни ҳақиқий сонлар кетма-кетлигининг лимитини ўрганишга келтирилишини ифодалайди.

Мисол. Ушбу

$$\{z_n\} = \left\{ \frac{3n+2}{4n+3} + i \frac{2n-5}{5n-1} \right\} \quad (n=1,2,\dots)$$

комплекс сонлар кетма-кетлигининг лимитини топинг.

Равшанки,

$$z_n = \frac{3n+2}{4n+3} + i \frac{2n-5}{5n-1} \quad (n=1,2,\dots)$$

комплекс соннинг ҳақиқий қисми

$$x_n = \frac{3n+2}{4n+3}, \quad (n=1,2,\dots)$$

мавхум қисми эса

$$y_n = \frac{2n-5}{5n-1}, \quad (n=1,2,\dots)$$

бўлади.

Агар

$$\lim_{n \rightarrow \infty} x_n = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{3n + 2}{4n + 3} = \frac{3}{4},$$

$$\lim_{n \rightarrow \infty} y_n = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{2n - 5}{5n - 1} = \frac{2}{5}$$

эканини зътиборга олсак, унда теоремага кўра берилган комплекс сонлар кетма-кетлигининг лимити $\frac{3}{4} + i \frac{2}{5}$ га тенг бўлишини топамиз:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} z_n = \lim_{n \rightarrow \infty} \left(\frac{3n + 2}{4n + 3} + i \frac{2n - 5}{5n - 1} \right) = \frac{3}{4} + i \frac{2}{5}.$$

2-БОБ

КОМПЛЕКС АРГУМЕНТЛИ ФУНКЦИЯЛАР. ГОЛОМОРФ ФУНКЦИЯЛАР

1-§. Комплекс аргументли функциялар, уларнинг лимити, узлуксизлиги

1⁰. Комплекс аргументли функция тушунчаси. Комплекс сонлар текислиги C да бирор E тўплам берилган бўлсин: $E \subset C$.

1 - таъриф. Агар E тўпламдаги ҳар бир z комплекс сонга бирор f қоида ёки қонунга кўра битта w комплекс сон мос қўйилган бўлса, E тўпламда функция берилган (аниқланган) деб аталади ва у

$$f: z \rightarrow w \text{ ёки } w = f(z)$$

каби белгиланади. Бунда E функцияниң аниқланиш тўплами, z - эркли ўзгарувчи ёки функция аргументи, f эса z ўзгарувчи-ниң функцияси дейилади.

Айтайлик,

$$w = f(z)$$

функция бирор E ($E \subset C$) тўпламда берилган бўлсин, яъни f қоидага кўра ҳар бир

$$z = x + iy \in E$$

комплекс сонга битта

$$w = u + iv \quad (u \in \mathbb{R}, v \in \mathbb{R})$$

комплекс сон мос қўйилган бўлсин. Демак,

$$w = u + iv = f(x + iy).$$

Кейинги тенглиқдан

$$u = u(x, y), \quad v = v(x, y)$$

бўлиши келиб чиқади.

Демак, E тўпламда $w = f(z)$ функцияниң берилиши шу тўпламда x ва y ҳақиқий ўзгарувчиларнинг

$$u = u(x, y),$$

$$v = v(x, y)$$

функцияларининг берилишидек экан.

Одатда, $u = u(x, y)$ функция $f(z)$ функцияниң ҳақиқий қисми, $v = v(x, y)$ эса $f(z)$ нинг мавхум қисми дейилади:

$$u(x, y) = \operatorname{Re} f(z),$$

$$v(x, y) = \operatorname{Im} f(z).$$

М и т о л . Ушбу

$$f(z) = \frac{z+3}{z+5}$$

Функцияниң ҳақиқий ва маахум қисмларини топинг.

Берилған функцияда $z = x + iy$ эканини эътиборга олиб, уни

$$f(z) = u + iv$$

нүрининша ўзаб, куйидаги тенгликни топамиз:

$$\begin{aligned} u + iv &= \frac{z+3}{z+5} = \frac{x+iy+3}{x+iy+5} = \frac{[(x+3)+iy](x+5)-iy]}{(x+5)^2+y^2} = \\ &= \frac{x^2+y^2+8x+15}{x^2+y^2+10x+25} + i \frac{2y}{x^2+y^2+10x+25}. \end{aligned}$$

Демак,

$$u = u(x, y) = \frac{x^2+y^2+8x+15}{x^2+y^2+10x+25},$$

$$v = v(x, y) = \frac{2y}{x^2+y^2+10x+25}.$$

Эркили z ўзгарувчи Е тўпламда ўзгарганда $w = f(z)$ функцияниң мас қийматларидан иборат тўплам

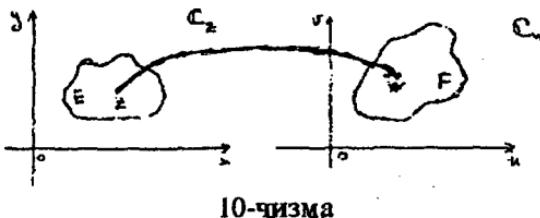
$$F = \{f(z) = u + iv : z = x + iy \in E\}$$

бўлсин. Одатда, бу тўплам функция қийматлари тўплами дейилади.

Демак, Е тўпламда ($E \subset \mathbb{C}$)

$$w = f(z)$$

функцияниң берилиши Оху - комплекс текисликдаги Е тўпламни (тўплам нуқталарини) Оув - комплекс текисликдаги F тўпламга (тўплам нуқталарига) акс эттиришдан иборат экан (10-чизма).

Шу сабабли $w = f(z)$ функцияни Е тўпламниң F тўпламга акслантириш деб ҳам юритилади.

Фараз қилайлик, $w = f(z)$ функция Е тўпламда ($E \subset \mathbb{C}$) берилган бўлиб,

$$F = \{f(z) : z \in E\}$$

бўлсин. Сўнгра F тўпламда ($F \subset \mathbb{C}$) ўз навбатида бирор

$$\zeta = \varphi(w)$$

функция берилган бўлсин. Натижада, Е тўпламдан олинган ҳар бир z га F тўпламда битта w сон ($f: z \rightarrow w$) ва F тўпламдан олинган бундай w сонга битта ζ сон ($\varphi: w \rightarrow \zeta$) мос қўйилади:

$$z \xrightarrow{f} w \xrightarrow{\varphi} \zeta.$$

Демак, Е тўпламдан олинган ҳар бир z га битта ζ сон ($\zeta \in C$) мос қўйилиб, $z \rightarrow \zeta$ функция ҳосил бўлади. Бундай функция мураккаб функция дейилади ва

$$\zeta = \varphi(f(z))$$

каби белгиланади.

$w = f(z)$ функция Е тўпламда берилган бўлиб, F эса шу функция қийматларидан иборат тўплам бўлсин: $F = \{f(z) : z \in E\}$.

F тўпламдан олинган ҳар бир w сонга Е тўпламда битта z сон мос қўйилишини ифодаловчи функция $w = f(z)$ функция га нисбатан тескари функция дейилади ва

$$z = f^{-1}(w)$$

каби белгиланади.

Фараз қилайлик, $w = f(z)$ функция Е тўпламда ($E \subset \mathbb{C}$) берилган бўлсин.

2 - таъриф. Агар z аргументнинг Е тўпламдан олинган турли қийматларида $f(z)$ функцияниң мос қийматлари ҳам турлича бўлса, бошқача айтганда $f(z_1) = f(z_2)$ tengликтан $z_1 = z_2$ тенглик ($z_1, z_2 \in E$) келиб чиқса, $f(z)$ функция Е тўпламда бир япроқли (ёки бир варакли) функция дейилади.

Мисол. Ушбу

$$f(z) = \frac{1}{z-1}$$

функцияниң $E = \{z \in \mathbb{C} : |z| < 1\}$ тўпламда бир япроқли бўлишини кўрсатинг.

Айтайлик, $z_1, z_2 \in E$ учун

$$f(z_1) = f(z_2),$$

яъни

$$\frac{1}{z_1 - 1} = \frac{1}{z_2 - 1}$$

Муни иш. Равшанки, кейинги тенгликдан

$$z_1 - 1 = z_2 - 1$$

ныни $z_1 = z_2$, бўлиши келиб чиқади. Демак,

$$f(z_1) = f(z_2) \Rightarrow z_1 = z_2 \quad (z_1, z_2 \in E)$$

Муни иш. Берилган функциянинг E да бир япроқли эканини билдирилади.

2". Функция лимити. Фараз қилайлик, $w = f(z)$ функцияни E ($E \subset C$) тўпламда берилган бўлиб, z_0 нуқта E тўпламнинг лимит нуқтаси бўлсин.

З - таъриф. Агар $\forall \varepsilon > 0$ сон учун шундай $\delta = \delta(\varepsilon) > 0$ сон топилсаки, z аргументнинг $0 < |z - z_0| < \delta$ тенгсизликни қаноатлантирувчи барча $z \in E$ қийматларида

$$|f(z) - A| < \varepsilon$$

тенгсизлик бажарилса, A комплекс сон $f(z)$ функциянинг $z \rightarrow z_0$ даги лимити деб аталади ва

$$\lim_{z \rightarrow z_0} f(z) = A$$

каби белгиланади.

4 - таъриф. Агар $\forall M > 0$ сон учун шундай $\delta = \delta(\varepsilon) > 0$ сон топилсаки, z аргументнинг $0 < |z - z_0| < \delta$ тенгсизликни қаноатлантирувчи барча $z \in E$ қийматларида

$$|f(z)| > M$$

тенгсизлик бажарилса, $z \rightarrow z_0$ даги $f(z)$ функциянинг лимити ∞ дейилади.

Айтайлик, $z = \infty$ нуқта E тўпламнинг лимит нуқтаси бўлсин.

5 - таъриф. Агар $\forall \varepsilon > 0$ сон учун шундай $r = r(\varepsilon) > 0$ сон топилсаки, z аргументнинг $|z| > r$ тенгсизликни қаноатлантирувчи барча $z \in E$ қийматларида

$$|f(z) - A| < \varepsilon$$

тенгсизлик бажарилса, A комплекс сон $f(z)$ функциянинг $z \rightarrow \infty$ даги лимити дейилади ва

$$\lim_{z \rightarrow \infty} f(z) = A$$

каби белгиланади.

Энди, z, z_0 ҳамда A комплекс сонларни

$$z = x + iy,$$

$$z_0 = x_0 + iy_0,$$

$$A = \alpha + i\beta$$

деб, сўнг

$$w = f(z) = u(x, y) + iv(x, y)$$

еканлигини эътиборга олиб, $z \rightarrow z_0$ да $f(z)$ функциянинг A лимитга эга бўлиши $x \rightarrow x_0$, $y \rightarrow y_0$ да $u(x, y)$ ҳамда $v(x, y)$ функцияларнинг мос равишда α ва β лимитларга эга бўлишига эквивалент эканлигини ифодаловчи теоремани келтирамиз.

1-т е о р е м а $w = f(z)$ функциянинг $z \rightarrow z_0$ да A лимитга,

$$\lim_{z \rightarrow z_0} f(z) = A$$

эга бўлиши учун

$$\lim_{\substack{x \rightarrow x_0 \\ y \rightarrow y_0}} u(x, y) = \alpha, \quad \lim_{\substack{x \rightarrow x_0 \\ y \rightarrow y_0}} v(x, y) = \beta$$

бўлиши зарур ва етарли.

И с б о т . З а р у р л и г и . Айтайлик,

$$\lim_{z \rightarrow z_0} f(z) = A$$

бўлсин. Лимит таърифига биноан $\forall \varepsilon > 0$ сон олинганда ҳам шундай $\delta = \delta(\varepsilon) > 0$ сон топиладики, z аргументнинг $0 < |z - z_0| < \delta$ тенгсизликни қаноатлантирувчи барча $z \in E$ қийматларида

$$|f(z) - A| < \varepsilon$$

тенгсизлик бажарилади.

Равшанки,

$$|z - z_0| = \sqrt{(x - x_0)^2 + (y - y_0)^2}$$
$$f(z) - A = [u(x, y) - \alpha] + i[v(x, y) - \beta]$$

бўлиб,

$$|z - z_0| < \delta$$

бўлишидан

$$|x - x_0| < \delta, \quad |y - y_0| < \delta$$

бўлиши келиб чиқади.

Иккинчи томондан қуйидаги

$$|u(x, y) - \alpha| = |\operatorname{Re}(f(z) - A)| \leq |f(z) - A| < \varepsilon,$$

$$|v(x, y) - \beta| = |\operatorname{Im}(f(z) - A)| \leq |f(z) - A| < \varepsilon$$

Таини изликлар ўринили бўлади. Демак, $\forall \varepsilon > 0$ сон олинганда ҳам шундай $\delta - \delta(\varepsilon) > 0$ сон топиладики, $|x - x_0| < \delta$, $|y - y_0| < \delta$

Рўянида

$$|u(x, y) - \alpha| < \varepsilon,$$

$$|v(x, y) - \beta| < \varepsilon.$$

Таини изликлар бажарилади. Бу эса

$$\lim_{\substack{x \rightarrow x_0 \\ y \rightarrow y_0}} u(x, y) = \alpha, \quad \lim_{\substack{x \rightarrow x_0 \\ y \rightarrow y_0}} v(x, y) = \beta$$

вакалигини билдиради.

Етарлилиги. Айтайлик,

$$\lim_{\substack{x \rightarrow x_0 \\ y \rightarrow y_0}} u(x, y) = \alpha,$$

$$\lim_{\substack{x \rightarrow x_0 \\ y \rightarrow y_0}} v(x, y) = \beta$$

бўлсинъ. Лимит таърифига асосан, $\forall \varepsilon > 0$ олинганда ҳам, $\frac{\varepsilon}{\sqrt{2}}$ га

кўра шундай $\delta_0 > 0$ сон топиладики,

$$|x - x_0| < \delta_0, \quad |y - y_0| < \delta_0$$

тengsizliklarни қаноатлантирувчи ихтиёрий x , y да

$$|u(x, y) - \alpha| < \frac{\varepsilon}{\sqrt{2}},$$

шунингдек

$$|v(x, y) - \beta| < \frac{\varepsilon}{\sqrt{2}}$$

тengsizliklar бажарилади. Бу tengsizliklardan фойдаланиб, топамиз:

$$\begin{aligned} |f(z) - A| &= |u(x, y) + iv(x, y) - (\alpha + i\beta)| = \\ &= |(u(x, y) - \alpha) + i(v(x, y) - \beta)| = \\ &= \sqrt{(u(x, y) - \alpha)^2 + (v(x, y) - \beta)^2} < \sqrt{\frac{\varepsilon^2}{2} + \frac{\varepsilon^2}{2}} = \varepsilon. \end{aligned}$$

Демак,

$$\lim_{z \rightarrow z_0} f(z) = A.$$

Теорема исбот бўлди.

Мисол Ушбу

$$\lim_{z \rightarrow 0} \frac{z \operatorname{Re} z}{|z|} \quad (z \neq 0)$$

лимитни ҳисобланг.

Аввало берилган $f(z) = \frac{z \operatorname{Re} z}{|z|}$ функцияниң ҳақиқий ва

мавхум қисмларини топамиз:

$$\begin{aligned} f(z) &= \frac{z \operatorname{Re} z}{|z|} = \frac{(x+iy)x}{\sqrt{x^2+y^2}} = \\ &= \frac{x^2}{\sqrt{x^2+y^2}} + i \frac{xy}{\sqrt{x^2+y^2}}. \end{aligned}$$

Демак,

$$\operatorname{Re} f(z) = u(x, y) = \frac{x^2}{\sqrt{x^2+y^2}}.$$

$$\operatorname{Im} f(z) = v(x, y) = \frac{xy}{\sqrt{x^2+y^2}}.$$

Маълумки,

$$\lim_{\substack{x \rightarrow 0 \\ y \rightarrow 0}} u(x, y) = \lim_{\substack{x \rightarrow 0 \\ y \rightarrow 0}} \frac{x^2}{\sqrt{x^2+y^2}} = 0,$$

$$\lim_{\substack{x \rightarrow 0 \\ y \rightarrow 0}} v(x, y) = \lim_{\substack{x \rightarrow 0 \\ y \rightarrow 0}} \frac{xy}{\sqrt{x^2+y^2}} = 0.$$

Унда 1-теоремага мувофиқ

$$\lim_{z \rightarrow 0} f(z) = \lim_{z \rightarrow 0} \frac{z \operatorname{Re} z}{|z|} = 0.$$

бўлади.

Юқорида келтирилган теорема комплекс ўзгарувчили функцияниң лимитини ўрганишни ҳақиқий ўзгарувчили функцияниң лимитини ўрганишга келтирилишини ифодалайди. Маълумки, „Математик анализ” курсида ҳақиқий ўзгарувчили функция лимити батафсил ўрганилган. Шуни эътиборга олиб, комплекс ўзгарувчили функция лимити ҳақидаги тасдиқларнинг айримларини келтириш билан кифояланамиз.

Айтайлик, $f(z)$ ҳамда $g(z)$ функциялар Е тўпламда ($E \subset \mathbb{C}$) берилган бўлиб, z_0 нуқта Е тўпламнинг лимит нуқтаси бўлсин.

Агар

$$\lim_{z \rightarrow z_0} f(z) = A, \quad \lim_{z \rightarrow z_0} g(z) = B$$

话мада, у ҳолда

$$\lim_{z \rightarrow z_0} [f(z) \pm g(z)] = A \pm B,$$

$$\lim_{z \rightarrow z_0} [f(z) \cdot g(z)] = A \cdot B,$$

$$\lim_{z \rightarrow z_0} \frac{f(z)}{g(z)} = \frac{A}{B} \quad (B \neq 0)$$

бўлади.

3°. Функциянинг узлуксизлиги. Фараз қи-
лайлик, $w = f(z)$ функция Е тўпламда ($E \subset \mathbb{C}$) берилган бўлиб,
 z_0 нуқта ($z_0 \in E$) шу Е тўпламнинг лимит нуқтаси бўлсин.

6 - таъриф. Агар $\forall \varepsilon > 0$ сон учун шундай $\delta = \delta(\varepsilon) > 0$
сон топилсанки, z аргументнинг $|z - z_0| < \delta$ тенгсизлигини қаноат-
лантирувчи барча $z \in E$ қийматларида

$$|f(z) - f(z_0)| < \varepsilon$$

тенгсизлик бажарилса, $f(z)$ функция z_0 нуқтада узлуксиз деб
аталади.

(Равшанки, бу ҳолда

$$\lim_{z \rightarrow z_0} f(z) = f(z_0)$$

бўлади).

Одатда, $z - z_0$ айрма функция аргументининг орттирмаси
дейилади ва Δz каби белгиланади:

$$\Delta z = z - z_0.$$

Ушбу

$$f(z) - f(z_0)$$

айрма эса, функция орттирмаси дейилади. Уни Δf каби белги-
ланади:

$$\Delta f = f(z) - f(z_0).$$

Шу тушунчалардан фойдаланиб, функциянинг z_0 нуқтада
узлуксизлигини қуидагича ҳам таърифлаш мумкин.

7 - таъриф. Агар $\Delta z \rightarrow 0$ да Δf ҳам нолга интилса,

$$\lim_{\Delta z \rightarrow 0} \Delta f = 0$$

$f(z)$ функция z_0 нуқтада узлуксиз дейилади.

8 - таъриф. Агар $f(z)$ функция Е тўпламнинг ҳар бир нуқтасида узлуксиз бўлса, $f(z)$ функция Е тўпламда узлуксиз дейилади.

Мисол. Ушбу

$$f(z) = \frac{1}{z} \quad (z \neq 0)$$

функцияниң ихтиёрий $z_0 \in \mathbb{C}$ ($z_0 \neq 0$) нуқтада узлуксиз бўлишини кўрсатинг.

$\forall z_0 \in \mathbb{C}$ нуқтани ($z_0 \neq 0$) олайлик. Бу нуқтага Δz орттирма бераб, функция орттирмасини топамиз:

$$\Delta f = f(z_0 + \Delta z) - f(z_0) = \frac{1}{z_0 + \Delta z} - \frac{1}{z_0} = \frac{-\Delta z}{z_0(z_0 + \Delta z)}.$$

Равшанки,

$$\lim_{\Delta z \rightarrow 0} \Delta f = \lim_{\Delta z \rightarrow 0} \frac{-\Delta z}{z_0(z_0 + \Delta z)} = 0.$$

Демак, берилган функция $\forall z_0 \in \mathbb{C}$ нуқтада ($z_0 \neq 0$) узлуксиз бўлади.

Айтайлик, $w = f(z)$ функция $z_0 \in E$ нуқтада ($E \subset \mathbb{C}$) узлуксиз бўлсин:

$$\lim_{z \rightarrow z_0} f(z) = f(z_0)$$

Сўнг

$$z = x + iy,$$

$$z_0 = x_0 + iy_0,$$

$$f(z) = u(x, y) + iv(x, y)$$

дайлик.

Ушбу параграфда келтирилган 1-теоремага кўра

$$\lim_{z \rightarrow z_0} f(z) = f(z_0)$$

муносабат

$$\lim_{\substack{x \rightarrow x_0 \\ y \rightarrow y_0}} u(x, y) = u(x_0, y_0),$$

$$\lim_{\substack{x \rightarrow x_0 \\ y \rightarrow y_0}} v(x, y) = v(x_0, y_0)$$

муносабатларга эквивалент бўлади. Бундан эса қуйидаги теорема келиб чиқади.

Т о с о р е м а $w = f(z)$ функциянинг z_0 нуқтада узлуксиз бўлиши учун

$$Re(f(z)) = u(x,y),$$

$$Im(f(z)) = v(x,y)$$

Функцияларнинг (x_0, y_0) нуқтада узлуксиз бўлиши зарур ва шартли.

Демак, комплекс ўзгарувчили $f(z)$ функциянинг z_0 нуқтада узлуксиз бўлиши, иккита ҳақиқий ўзгарувчили

$$Re(f(z)) = u(x,y), \quad Im(f(z)) = v(x,y)$$

Функцияларнинг (x_0, y_0) нуқтада узлуксиз бўлишига эквивалент бўлар экан. Бундан, ҳақиқий ўзгарувчили узлуксиз функциялар ҳақидаги тасдиқлар комплекс ўзгарувчили узлуксиз функцияларда ҳам ўринли бўлиши келиб чиқади. Жумладан куйидаги тасдиқлар ўринлидир:

1) Агар $f(z)$ ҳамда $g(z)$ функциялар z_0 нуқтада узлуксиз бўлса,

$$f(z) \pm g(z), \quad f(z) \cdot g(z), \quad \frac{f(z)}{g(z)} \quad (g(z) \neq 0)$$

функциялар ҳам z_0 нуқтада узлуксиз бўлади.

2) Агар $f(z)$ функция ёпиқ \bar{D} тўпламда узлуксиз бўлса, функция \bar{D} да чегараланган бўлади, яъни шундай ўзгармас M ($M < \infty$) сон мавжудки, $\forall z \in \bar{D}$ учун

$$|f(z)| \leq M$$

бўлади.

3) Агар $f(z)$ функция ёпиқ \bar{D} тўпламда узлуксиз бўлса, функция модули \bar{D} да ўзининг аниқ юқори ҳамда аниқ куйи чегараларига эришади, яъни шундай $z_1, z_2 \in \bar{D}$ нуқталар топиладики, $z \in \bar{D}$ учун

$$|f(z)| \leq |f(z_1)|,$$

$$|f(z)| \geq |f(z_2)|.$$

бўлади.

4) Агар $f(z)$ функция z_0 нуқтада узлуксиз бўлса, $|f(z)|$ функция ҳам шу z_0 нуқтада узлуксиз бўлади.

Бу тасдиқнинг исботи куйидаги

$$\|f(z) - |f(z_0)|\| \leq |f(z) - f(z_0)|.$$

тengsизликдан келиб чиқади.

$w = f(z)$ функция E тўпламда ($E \subset C$) берилган бўлсин.

9 - таъриф. Агар $\forall \varepsilon > 0$ сон учун шундай $\delta = \delta(\varepsilon) > 0$ сон топилсаки, E тўпламнинг $|z' - z''| < \delta$ тенгсизликни қаноатлантирувчи ихтиёрий z' ва z'' ($z', z'' \in E$) нуқталарда

$$|f(z') - f(z'')| < \varepsilon$$

тенгсизлик бажарилса, $f(z)$ функция E тўпламда текис узлуксиз дейилади.

3 - теорема (Кантор теоремаси). Агар $f(z)$ функция чегараланган ёпиқ тўпламда узлуксиз бўлса, функция шу тўпламда текис узлуксиз бўлади.

Исбот. Айтайлик,

$$f(z) = u(x, y) + iv(x, y)$$

функция чегараланган ёпиқ E тўпламда ($E \subset C$) узлуксиз бўлсин. 2-теоремага кўра ҳақиқий ўзгарувчили $u(x, y)$ ва $v(x, y)$ функциялар ҳам шу E тўпламда узлуксиз бўлади. Айни пайтда бу функциялар E да текис узлуксиз ҳам бўлади.

Унда $\forall \varepsilon > 0$ сон учун шундай $\delta = \delta(\varepsilon) > 0$ сон топиладики, ушбу

$$\sqrt{(x' - x'')^2 + (y' - y'')^2} < \delta \quad (1)$$

тенгсизликни қаноатлантирувчи ихтиёрий $(x', y') \in E$, $(x'', y'') \in E$ нуқталарда

$$|u(x', y') - u(x'', y'')| < \frac{\varepsilon}{\sqrt{2}}, \quad (2)$$

$$|v(x', y') - v(x'', y'')| < \frac{\varepsilon}{\sqrt{2}}$$

тенгсизликлар бажарилади.

Агар $z' = x' + iy'$, $z'' = x'' + iy''$ дейилса, унда (1) ва (2) муносабатлардан фойдаланиб

$$|z' - z''| = \sqrt{(x' - x'')^2 + (y' - y'')^2} < \delta,$$

$$|f(z') - f(z'')| = \sqrt{[u(x', y') - u(x'', y'')]^2 + [v(x', y') - v(x'', y'')]^2} < \sqrt{\frac{\varepsilon^2}{2} + \frac{\varepsilon^2}{2}} = \varepsilon$$

бўлишини топамиз.

Шундай қилиб, $\forall \varepsilon > 0$ сон учун шундай $\delta = \delta(\varepsilon) > 0$ сон топилади, Е түпламнинг $|z' - z''| < \delta$ тенгсизликни қаноатлантируадиган иктиёрий z', z'' ($z', z'' \in E$) нуқталаридан

$$|f(z') - f(z'')| < \varepsilon$$

төңгизликтеги бажарилар экан. Бу эса $f(z)$ функцияниң Е да тек тик узлуксиз бўлишини билдиради. Теорема исбот бўлди.

2-§. Функцияниң дифференциалланувчилиги. Коши-Риман шартлари

$w = f(z)$ функция Е түпламда ($E \subset \mathbb{C}$) берилган бўлсин. Бу И түпламдан z_0 нуқтани олиб унга шундай Δz ортирма берайликки, $z_0 + \Delta z \in E$ бўлсин. Натижада $f(z)$ функция ҳам z_0 нуқтада

$$\Delta w = \Delta f(z_0) = f(z_0 + \Delta z) - f(z_0)$$

орттирмага эга бўлади.

10 - таъриф. Агар $\Delta z \rightarrow 0$ да $\frac{\Delta w}{\Delta z}$ нисбатнинг лимити

$$\lim_{\Delta z \rightarrow 0} \frac{\Delta w}{\Delta z} = \lim_{\Delta z \rightarrow 0} \frac{f(z_0 + \Delta z) - f(z_0)}{\Delta z}$$

мавжуд ва чекли бўлса, бу лимит комплекс ўзгарувчили $f(z)$ функцияниң z_0 нуқтадаги ҳосиласи деб аталади ва $f'(z_0)$ каби белгиланади:

$$f'(z_0) = \lim_{\Delta z \rightarrow 0} \frac{f(z_0 + \Delta z) - f(z_0)}{\Delta z}.$$

Мисол. Ушбу

$$f(z) = z^2$$

функцияниң $\forall z_0 \in \mathbb{C}$ нуқтада ҳосиласини топинг.

z_0 нуқтага Δz ортирма бериб, шу нуқтадаги функция ортиирмасини ҳисоблаймиз:

$$\begin{aligned} \Delta f(z_0) &= f(z_0 + \Delta z) - f(z_0) = (z_0 + \Delta z)^2 - z_0^2 = \\ &= 2z_0 \cdot \Delta z + (\Delta z)^2. \end{aligned}$$

Унда

$$\frac{\Delta f(z_0)}{\Delta z} = 2z_0 + \Delta z$$

бўлиб,

$$\lim_{\Delta z \rightarrow 0} \frac{\Delta f(z_0)}{\Delta z} = 2z_0$$

бўлади. Демак, $f'(z_0) = 2z_0$.

11 - таъриф. Агар $f(z)$ функция $z_0 \in E$ нуқтада $f'(z_0)$ ҳосилага эга бўлса, функция z_0 нуқтада дифференциалланувчи дейилади.

Агар $f(z)$ функция E тўпламнинг ҳар бир нуқтасида дифференциалланувчи бўлса, функция E тўпламда дифференциалланувчи дейилади.

Айтайлик, $f(z)$ функция z_0 нуқтада $f'(z_0)$ ҳосилага эга бўлсин. Унда, равшанки,

$$\lim_{\Delta z \rightarrow 0} \frac{\Delta f(z_0)}{\Delta z} = f'(z_0)$$

бўлиб,

$$\Delta f(z_0) = f'(z_0) \Delta z + \alpha(z_0, \Delta z) \cdot \Delta z$$

бўлади. Бу ерда $\Delta z \rightarrow 0$ да $\alpha(z_0, \Delta z)$ ҳам нолга интилади: $\alpha(z_0, \Delta z) \rightarrow 0$. Натижада қуйидаги тасдиқа келамиз.

4 - төреум. $f(z)$ функцияниң $z_0 \in E$ нуқтада дифференциалланувчи бўлиши учун унинг ортигаси $\Delta f(z_0)$ ни ушбу

$$\Delta f(z_0) = A \Delta z + \alpha(z_0, \Delta z) \cdot \Delta z$$

кўринишида ифодаланиши зарур ва етарли. Бунда A миқдор Δz ҳамда $\alpha(z_0, \Delta z)$ ларга боғлиқ бўлмаган миқдордир.

Биз юқорида комплекс ўзгарувчили функцияниң ҳосиласи ҳамда дифференциалланувчи бўлиши тушунчаларининг киритилиши ҳақиқий ўзгарувчили функцияниң ҳосиласи ҳамда дифференциалланувчи бўлиши тушунчаларининг киритилиши каби эканини кўрдик. Демак, комплекс ўзгарувчили функцияларининг ҳосилаларини ҳисоблашда ҳақиқий ўзгарувчили функцияниң ҳосилаларини ҳисоблашдаги маълум қонда ва жадваллардан фойдаланиш мумкин.

Баъзи қоидаларни келтирамиз:

1) Агар $f(z) = c - \text{const}$ бўлса, $f'(z) = 0$ бўлади,

2) $(k \cdot f(z))' = k \cdot f'(z)$, $k = \text{const}$

3) $(f(z) \pm g(z))' = f'(z) \pm g'(z)$,

4) $(f(z) \cdot g(z))' = f'(z)g(z) + f(z)g'(z)$,

$$3) \left(\frac{f(z)}{g(z)} \right)' = \frac{f'(z)g(z) - f(z)g'(z)}{g^2(z)}, \quad g(z) \neq 0$$

6) Агар $w = f(z)$, $F = \phi(w)$ бўлиб, $F = \phi(f(z))$ бўлса, у кўлади

$$(\phi(f(z)))' = \phi'(w) \cdot f'(z)$$

Кўлади.

1) Агар $w = f(z)$ ва $z = f^{-1}(w)$ бўлса,

$$(f^{-1}(w))' = \frac{1}{f'(z)}, \quad (f'(z) \neq 0)$$

Бўлади.

Гарчи комплекс ҳамда ҳақиқий ўзгарувчили функциялар ҳосилалари тушунчаларининг киритилиши бир ҳил бўлса ҳам, комплекс ўзгарувчили функциянинг ҳосилага эга бўлсин дейилиши (бинобарин, дифференциалланувчи бўлсин дейилиши) талаби амча оғир талаб ҳисобланади. Битта содда мисол қарайлик.

Ушбу

$$f(z) = x$$

функцияни олайлик. Агар бу функцияни ҳақиқий ўқда жойлашган E тўпламда ($E \subset R$) қаралса, равшанки, у ҳосилага эга бўлиб, $f'(z) = 1$ бўлади.

Энди $f(z) = x$ функцияни комплекс текислик C да қарайлик. Равшанки, бу функция учун

$$\frac{f(z) - f(z_0)}{z - z_0} = \frac{x - x_0}{(x - x_0) + i(y - y_0)}$$

бўлади. Бу нисбат $z \rightarrow z_0$ да лимитга эга эмас, чунки, $x = x_0$, $y \neq y_0$ да нисбат 0 га teng, $x \neq x_0$, $y = y_0$ да эса 1 га teng. Демак, $f(z) = x$ функция дифференциалланувчи эмас.

Фараз қилайлик,

$$f(z) = u(x, y) + iv(x, y)$$

функция бирор D соҳада ($D \subset C$) берилган бўлиб,

$$z_0 = x_0 + iy_0 \in D$$

12 - таъриф. Агар ҳақиқий ўзгарувчили $u(x, y)$ ва $v(x, y)$ функциялар (x_0, y_0) нуқтада $((x_0, y_0) \in R^2)$ дифференциалланувчи бўлса, $f(z)$ функция z_0 нуқтада ҳақиқий анализ маъносига (қисқача R^2 маънода) дифференциалланувчи дейилади.

Масалан,

$$f(z) = |z|^2 + i(\operatorname{Re} z \cdot \operatorname{Im} z)^2 \quad (z = x + iy)$$

функция иктиёрий $z \in \mathbb{C}$ нуқтада \mathbb{R}^2 маънода дифференциалланувчи бўлади, чунки

$$\begin{aligned} u(x, y) &= |z|^2 = x^2 + y^2, \\ v(x, y) &= [\operatorname{Re} z \cdot \operatorname{Im} z]^2 = (x \cdot y)^2 \end{aligned}$$

бўлиб, бу функциялар иктиёрий $(x, y) \in \mathbb{R}^2$ нуқтада дифференциалланувчи (уларнинг барча хусусий ҳосилалари мавжуд ва узлуксиз).

Ушбу

$$f(z) = \sqrt[3]{\operatorname{Re} z \cdot \operatorname{Im} z} \quad (z = x + iy)$$

функция $z = 0$ нуқтада \mathbb{R}^2 маънода дифференциалланувчи эмас, чунки

$$\begin{aligned} u(x, y) &= \sqrt[3]{xy}, \\ v(x, y) &= 0 \end{aligned}$$

бўлиб, $u(x, y)$ функция $(0, 0) \in \mathbb{R}^2$ нуқтада дифференциалланувчи эмас.

5 - т орима $f(z)$ функцияниң z_0 нуқтада $f'(z_0)$ ҳосилага эга бўлиши учун

1) $f(z)$ нинг z_0 нуқтада ҳақиқий анализ маъносидаги (\mathbb{R}^2 маънода) дифференциалланувчи бўлиши ва

2) ушбу

$$\frac{\partial u}{\partial x} = \frac{\partial v}{\partial y}, \quad \frac{\partial u}{\partial y} = -\frac{\partial v}{\partial x} \quad (3)$$

тенгликларнинг баъкарилиши зарур ва етарли.

И с б о т. З а р у р л и г и. $f(z)$ функция z_0 нуқтада ($z_0 \in D$) $f'(z_0)$ ҳосилага эга бўлсин. Ҳосила таърифига кўра

$$\lim_{\Delta z \rightarrow 0} \frac{\Delta f(z_0)}{\Delta z} = f'(z_0),$$

яъни

$$\Delta f(z_0) = f'(z_0) \cdot \Delta z + \alpha \Delta z \quad (4)$$

бўлади. Бу ерда

$$\begin{aligned} \Delta z &= z - z_0 = (x + iy) - (x_0 + iy_0) = (x - x_0) + i(y - y_0) = \\ &= \Delta x + i\Delta y, \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\Delta f(z_0) &= f(z) - f(z_0) = [u(x, y) + iv(x, y)] - \\&- [u(x_0, y_0) + iv(x_0, y_0)] = [u(x, y) - u(x_0, y_0)] + \\&+ i[v(x, y) - v(x_0, y_0)] = \Delta u + i\Delta v\end{aligned}$$

бўлиб, а эса Δx ва Δy ларга бўғлик ва улар нолга интилганда ишлаб олганда:

$$\lim_{\Delta x \rightarrow 0, \Delta y \rightarrow 0} \alpha = 0.$$

Энди $f'(z_0)$ ҳамда α ларни

$$f'(z_0) = a + ib, \quad \alpha = \alpha_1 + i\alpha_2 \quad \left(\begin{array}{l} \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \alpha_1 = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \alpha_2 = 0 \\ \lim_{\Delta y \rightarrow 0} \alpha_1 = \lim_{\Delta y \rightarrow 0} \alpha_2 = 0 \end{array} \right)$$

деб, (4) тенгликни куйидагича ёзамиш:

$$\Delta u + i\Delta v = (a + ib)(\Delta x + i\Delta y) + (\alpha_1 + i\alpha_2)(\Delta x + i\Delta y).$$

Бу тенгликдан, ҳақиқий ҳамда мавхум қисмларини тенглаб топамиш:

$$\Delta u = a\Delta x - b\Delta y + \alpha_1\Delta x - \alpha_2\Delta y,$$

$$\Delta v = b\Delta x + a\Delta y + \alpha_2\Delta x + \alpha_1\Delta y \quad (5)$$

Демак, $u(x, y)$ ва $v(x, y)$ функциялар (x_0, y_0) нуқтада дифференциалланувчи. Айни пайтда $f(z)$ функция z_0 нуқтада R^2 маънода дифференциалланувчи бўлади.

Модомики, $f(z)$ функция z_0 нуқтада $f'(z_0)$ ҳосилага эга экан, унда $\Delta z \rightarrow 0$, жумладан $\Delta z = \Delta x \rightarrow 0$ ($\Delta y = 0$),

$$\Delta z = \Delta y \rightarrow 0 \quad (\Delta x = 0) \quad \text{бўлганда ҳам}$$

$$\frac{\Delta f(z_0)}{\Delta z}$$

нисбатнинг лимити ҳар доим $f'(z_0)$ га тенг бўлаверади. (5) тенгликлар $\Delta z = \Delta x$ ($\Delta y = 0$) бўлганда

$$\Delta u = a\Delta x + \alpha_1\Delta x$$

$$\Delta v = b\Delta x + \alpha_2\Delta x, \quad (6)$$

$$\Delta z = \Delta y \quad (\Delta x = 0) \quad \text{бўлганда эса}$$

$$\Delta u = -b\Delta y - \alpha_2\Delta y$$

$$\Delta v = a\Delta y + \alpha_1\Delta y \quad (7)$$

тенгликларга келади.

(6) муносабатлардан

$$\frac{\partial u}{\partial x} = a, \frac{\partial v}{\partial x} = b,$$

(7) муносабатлардан эса

$$\frac{\partial u}{\partial y} = -b, \frac{\partial v}{\partial y} = a$$

бўлишини топамиз. Бу тенгликлардан

$$\frac{\partial u}{\partial x} = \frac{\partial v}{\partial y}, \frac{\partial u}{\partial y} = -\frac{\partial v}{\partial x}$$

бўлиши келиб чиқади.

Е т а р л и л и г и. Айтайлик $f(z)$ функция z_0 нуқтада R^2 маънода дифференциалланувчи бўлиб, теоремада келтирилган иккинчи шарт бажарилсин. $u(x,y)$ ва $v(x,y)$ функциялар (x_0, y_0) нуқтада дифференциалланувчи бўлгани учун

$$\Delta u = \frac{\partial u}{\partial x} \Delta x + \frac{\partial u}{\partial y} \Delta y + \alpha_1 \Delta x + \alpha_2 \Delta y,$$

$$\Delta v = \frac{\partial v}{\partial x} \Delta x + \frac{\partial v}{\partial y} \Delta y + \beta_1 \Delta x + \beta_2 \Delta y.$$

бўлади. Бу ерда $\Delta x \rightarrow 0, \Delta y \rightarrow 0$ да $\alpha_1, \alpha_2, \beta_1, \beta_2$ ларнинг ҳар бири нолга интилади. У ҳолда

$$\begin{aligned} \Delta f(z_0) = \Delta u + i \Delta v &= \frac{\partial u}{\partial x} \Delta x + \frac{\partial u}{\partial y} \Delta y + \alpha_1 \Delta x + \\ &+ \alpha_2 \Delta y + i \left[\frac{\partial v}{\partial x} \Delta x + \frac{\partial v}{\partial y} \Delta y + \beta_1 \Delta x + \beta_2 \Delta y \right]. \end{aligned}$$

бўлади. Теореманинг иккинчи шарти

$$\frac{\partial u}{\partial x} = \frac{\partial v}{\partial y}, \frac{\partial u}{\partial y} = -\frac{\partial v}{\partial x}$$

дан фойдаланиб топамиз:

$$\begin{aligned} \Delta f(z_0) &= \frac{\partial u}{\partial x} (\Delta x + i \Delta y) - i \frac{\partial u}{\partial y} (\Delta x + i \Delta y) + \\ &+ (\alpha_1 + i \beta_1) \Delta x + (\alpha_2 + i \beta_2) \Delta y = \left(\frac{\partial u}{\partial x} - i \frac{\partial u}{\partial y} \right) \Delta z + \\ &+ \left[(\alpha_1 + i \beta_1) \frac{\Delta x}{\Delta z} + (\alpha_2 + i \beta_2) \frac{\Delta y}{\Delta z} \right] \cdot \Delta z \end{aligned}$$

Бу тенглиқдан эса

$$\frac{\Delta f(z_0)}{\Delta z} = \frac{\partial u}{\partial x} - i \frac{\partial u}{\partial y} + (\alpha_1 + i\beta_1) \frac{\Delta x}{\Delta z} + (\alpha_2 + i\beta_2) \frac{\Delta y}{\Delta z}, \quad (8)$$

бўлиши келиб чиқади.

Кейинги тенгликдаги

$$(\alpha_1 + i\beta_1) \frac{\Delta x}{\Delta z} + (\alpha_2 + i\beta_2) \frac{\Delta y}{\Delta z}$$

иғода учун

$$\begin{aligned} \left| (\alpha_1 + i\beta_1) \frac{\Delta x}{\Delta z} + (\alpha_2 + i\beta_2) \frac{\Delta y}{\Delta z} \right| &\leq |\alpha_1 + i\beta_1| \cdot \left| \frac{\Delta x}{\Delta z} \right| + \\ &+ |\alpha_2 + i\beta_2| \cdot \left| \frac{\Delta y}{\Delta z} \right| \leq |\alpha_1 + i\beta_1| + |\alpha_2 + i\beta_2| \leq \\ &\leq |\alpha_1| + |\beta_1| + |\alpha_2| + |\beta_2| < \varepsilon \end{aligned}$$

бўлади, чунки $\Delta z \rightarrow 0$ да яъни $\Delta x \rightarrow 0, \Delta y \rightarrow 0$ да

$$\alpha_1 \rightarrow 0, \beta_1 \rightarrow 0, \alpha_2 \rightarrow 0, \beta_2 \rightarrow 0$$

Шуни эътиборга олиб, $\Delta z \rightarrow 0$ да (8) тенгликда лимитга ўтиб

$$\lim_{\Delta z \rightarrow 0} \frac{\Delta f(z_0)}{\Delta z} = \frac{\partial u}{\partial x} - i \frac{\partial u}{\partial y}$$

бўлишини топамиз. Демак, $f(z)$ функция z_0 нуқтада $f'(z_0)$ ҳосилага эга ва

$$f'(z_0) = \frac{\partial u}{\partial x} - i \frac{\partial u}{\partial y}$$

бўлади. Теорема исбот бўлди.

Теоремада келтирилган (3) шартлар Коши-Риман шартлари дейилади.

Э с л а т м а. Юқорида келтирилган теорема $f(z)$ функция ҳосиласининг мавжудлигини тасдиқлабгина қолмасдан, уни ҳи-соблаш йўлини кўрсатади:

$$f'(z_0) = \frac{\partial u}{\partial x} + i \frac{\partial v}{\partial x} = \frac{\partial v}{\partial y} - i \frac{\partial u}{\partial y} = \frac{\partial u}{\partial x} - i \frac{\partial u}{\partial y} = \frac{\partial v}{\partial y} - i \frac{\partial v}{\partial x}$$

М и с о л. Ушбу

$$f(z) = z^2$$

функция ихтиёрий $z \in \mathbb{C}$ нуқтада ҳосилага эга бўладими?

Берилган функцияни қўйидагича ёзib оламиз:

$$f(z) = (x + iy)^2 = (x^2 - y^2) + 2ixy.$$

Бундан

$Re f(z) = u(x, y) = x^2 - y^2, \quad Im f(z) = v(x, y) = 2xy$
бўлишини топамиз.

Равшанки, $u(x, y) = x^2 - y^2, \quad v(x, y) = 2xy$
функциялар $\forall (x, y) \in \mathbb{R}^2$ нуқтада дифференциалланувчи.

Иккинчи томондан

$$\frac{\partial u}{\partial x} = 2x, \quad \frac{\partial u}{\partial y} = -2y,$$

$$\frac{\partial v}{\partial x} = 2y, \quad \frac{\partial v}{\partial y} = 2x$$

бўлиб,

$$\frac{\partial u}{\partial x} = \frac{\partial v}{\partial y}, \quad \frac{\partial u}{\partial y} = -\frac{\partial v}{\partial x}$$

бўлади. Демак, $u(x, y)$ ва $v(x, y)$ функциялар учун Коши-Риман шартлари бажарилади. Келтирилган теоремага кўра $f(z) = z^2$ функция $\forall z \in \mathbb{C}$ нуқтада ҳосилага эга бўлади.

Фараз қиласайлик, $f(z)$ функция ($f(z) = u(x, y) + iv(x, y)$) $z_0 = x_0 + iy_0 \in D$ ($D \subset \mathbb{C}$) нуқтада \mathbb{R}^2 маънода дифференциалланувчи бўлсин. Ушбу

$$du(x_0, y_0) + i dv(x_0, y_0)$$

ифода $f(z)$ функциянинг z_0 нуқтадаги дифференциали дейилади ва $df(z_0)$ каби белгиланади:

$$df(z_0) = du(x_0, y_0) + i dv(x_0, y_0).$$

Равшанки,

$$du = \frac{\partial u}{\partial x} dx + \frac{\partial u}{\partial y} dy,$$

$$dv = \frac{\partial v}{\partial x} dx + \frac{\partial v}{\partial y} dy.$$

Шуни эътиборга олиб топамиз:

$$\begin{aligned} df &= \left[\frac{\partial u}{\partial x} dx + \frac{\partial u}{\partial y} dy \right] + i \left[\frac{\partial v}{\partial x} dx + \frac{\partial v}{\partial y} dy \right] = \\ &= \left(\frac{\partial u}{\partial x} + i \frac{\partial v}{\partial x} \right) dx + \left(\frac{\partial u}{\partial y} + i \frac{\partial v}{\partial y} \right) dy = \\ &= \frac{\partial f}{\partial x} dx + \frac{\partial f}{\partial y} dy. \end{aligned}$$

Демак,

$$df = \frac{\partial f}{\partial x} dx + \frac{\partial f}{\partial y} dy \quad (9)$$

Куйидаги

$$z = x + iy, \quad \bar{z} = x - iy$$

үтгарувчиларни олайлик. Равшанки,

$$dz = dx + idy,$$

$$d\bar{z} = dx - idy.$$

Бу тенгликлардан

$$dx = \frac{1}{2}(dz + d\bar{z}), \quad dy = \frac{1}{2i}(dz - d\bar{z}) \quad (10)$$

бўлишини топамиз.

(9) ва (10) тенгликлардан

$$\begin{aligned} df &= \frac{\partial f}{\partial x} dx + \frac{\partial f}{\partial y} dy = \frac{\partial f}{\partial x} \cdot \frac{1}{2}(dz + d\bar{z}) + \\ &+ \frac{\partial f}{\partial y} \cdot \frac{1}{2i}(dz - d\bar{z}) = \frac{1}{2} \left(\frac{\partial f}{\partial x} - i \frac{\partial f}{\partial y} \right) dz + \\ &+ \frac{1}{2} \left(\frac{\partial f}{\partial x} + i \frac{\partial f}{\partial y} \right) d\bar{z}. \end{aligned}$$

бўлиши келиб чиқади.

Агар

$$\begin{aligned} \frac{\partial f}{\partial z} &= \frac{1}{2} \left(\frac{\partial f}{\partial x} - i \frac{\partial f}{\partial y} \right) = \frac{1}{2} \left(\frac{\partial u}{\partial x} + \frac{\partial v}{\partial y} \right) + \frac{i}{2} \left(\frac{\partial v}{\partial x} - \frac{\partial u}{\partial y} \right) \\ \frac{\partial f}{\partial \bar{z}} &= \frac{1}{2} \left(\frac{\partial f}{\partial x} + i \frac{\partial f}{\partial y} \right) = \frac{1}{2} \left(\frac{\partial u}{\partial x} - \frac{\partial v}{\partial y} \right) + \frac{1}{2} \left(\frac{\partial v}{\partial x} + \frac{\partial u}{\partial y} \right) \end{aligned} \quad (11)$$

кўринишда белгиланса унда $f(z)$ функция дифференциали учун ушбу

$$df = \frac{\partial f}{\partial z} dz + \frac{\partial f}{\partial \bar{z}} d\bar{z}$$

тенглика келамиз.

Айтайлик, $u(x, y)$ ва $v(x, y)$ функциялар бирор нуқтада Коши-Риман шартларини бажарсинг:

$$\frac{\partial u}{\partial x} = \frac{\partial v}{\partial y}, \quad \frac{\partial u}{\partial y} = -\frac{\partial v}{\partial x}$$

Унда (11) тенгликка кўра шу нуқтада

$$\frac{\partial f}{\partial z} = 0$$

Аксинча, $f(z)$ функция учун бирор нуқтада

$$\frac{\partial f}{\partial z} = 0$$

бўлсин. Равшанки, (11) тенглилка кўра шу нуқтада

$$\frac{\partial u}{\partial x} = \frac{\partial v}{\partial y}, \quad \frac{\partial u}{\partial y} = -\frac{\partial v}{\partial x}$$

бўлади, яъни Коши-Риман шартлари бажарилади.

Демак, бирор нуқтада Коши-Риман шартларининг бажарилиши шу нуқтада

$$\frac{\partial f}{\partial z} = 0$$

тенгликнинг ўринли бўлишига эквивалент экан. Бу ҳол юқорида келтирилган 5 - теоремани қуидагича ифодалаш мумкинлигини кўрсатади.

6 - т е о р е м а . $f(z)$ функциянинг z_0 нуқтада $f'(z_0)$ ҳосилага эга бўлиши учун

1) $f(z)$ нинг z_0 нуқтада ҳақиқий анализ маъносида

(R^2 маънода) дифференциалланувчи бўлиши ва

2) шу нуқтада ушбу

$$\frac{\partial f}{\partial z} = 0$$

тенгликнинг бажарилиши зарур ва етарли.

Агар $w = f(z)$ функция z_0 нуқтада ҳосилага эга бўлса, шу нуқтада $\frac{\partial f}{\partial z} = 0$ бўлиб, функциянинг ҳосиласи

$$f'(z_0) = \frac{\partial f}{\partial z},$$

дифференциали эса

$$df = \frac{\partial f}{\partial z} dz = f'(z_0) dz$$

кўринишда бўлади.

Комплекс анализда ҳосилага эга бўлган функциялар С-дифференциалланувчи функциялар дейилади.

Кўп ҳолларда $f(z) = u(x, y) + iv(x, y)$ функциянинг дифференциалланувчи бўлиши шартларини қутб координатала-рида ифодалаш лозим бўлади.

Равшанки, қутб координаталарида

$$x = \rho \cos \phi, \quad y = \rho \sin \phi$$

$$|z| = \rho \Rightarrow \arg z = \phi \quad (0 < \rho < +\infty, 0 \leq \phi \leq 2\pi)$$

бўлади.

7 - таъриф. $f(z)$ функциянинг z_0 нуқтада $f'(z_0)$ ҳосилага эга бўлиши учун

1) и ва v функцияларнинг ρ ва ϕ ўзгарувчиларнинг функцияси сифатида z_0 нуқтада дифференциаланувчи бўлиши ва

2) ушбу

$$\frac{\partial u}{\partial \rho} = \frac{1}{\rho} \cdot \frac{\partial v}{\partial \phi}, \quad \frac{\partial v}{\partial \rho} = -\frac{1}{\rho} \cdot \frac{\partial u}{\partial \phi}$$

тengликларнинг Бажарилиши зарур ва етарли.

Фараз қилайлик, $w = f(z)$ функция бирор D соҳада ($D \subset \mathbb{C}$) берилган бўлсин.

13-таъриф. Агар $f(z)$ функция z_0 ($z_0 \in D$) нуқтанинг бирор $U(z_0, \varepsilon)$ атрофида ($U(z_0, \varepsilon) \subset D$) C -дифференциалланувчи бўлса, $f(z)$ нуқтада голоморф (ёки аналитик) деб аталади.

14-таъриф. Агар $f(z)$ функция D соҳанинг ҳар бир нуқтасида голоморф бўлса, функция D соҳада голоморф дейилади.

Одатда D соҳада голоморф бўлган функциялар синфи $V(D)$ каби белгиланади.

15-таъриф. Агар $g(z) = f\left(\frac{1}{z}\right)$ функция $z=0$ нуқтада голоморф бўлса, $f(z)$ функция « ∞ » нуқтада голоморф дейилади.

16-таъриф. Агар $\bar{f(z)}$ функция z_0 ($z_0 \in D$) нуқтада голоморф бўлса, $f(z)$ функция z_0 нуқтада антиголоморф дейилади.

Айтайлик, \mathbb{R}^2 фазодаги E соҳада ($E \subset \mathbb{R}^2$) $F=F(x,y)$ функция берилган бўлиб, у шу соҳада иккинчи тартибли узлуксиз хусусий ҳосилаларга

$$\frac{\partial^2 F(x,y)}{\partial x^2}, \quad \frac{\partial^2 F(x,y)}{\partial y^2}$$

эга бўлсин.

17-таъриф. Агар E соҳанинг ҳар бир нуқтасида

$$\frac{\partial^2 F}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 F}{\partial y^2} = 0 \quad (12)$$

тенглик бажарилса, $F(x,y)$ функция Е соҳада гармоник функция дейилади.

Одатда, (12) Лаплас тенгламаси дейилади .Бу тенглама ушбу

$$\Delta = \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2}$$

Лаплас оператори ёрдамида қуидагича ёзилади :

$$\Delta F = 0$$

Лаплас оператори учун

$$\Delta = \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2} = \left(\frac{\partial}{\partial x} - i \frac{\partial}{\partial y} \right) \left(\frac{\partial}{\partial x} + i \frac{\partial}{\partial y} \right) = 4 \frac{\partial^2}{\partial z \partial \bar{z}}$$

бўлишини эътиборга олсак , унда (12) тенгликни қуидагича

$$\frac{\partial^2 F}{\partial z \partial \bar{z}} = 0$$

ёзиш мумкин.

Куида голоморф функция билан гармоник функциялар орасидаги муносабатни ифодалайдиган теоремани келтирамиз.

8-т е о р е м а . D соҳада ($D \subset C$) голоморф бўлган ҳар қандай $f(z)$ функцияning ҳақиқий ҳамда мавхум қисмлари $u(x,y)$ ва $v(x,y)$ функциялар шу соҳада гармоник бўлади.

И с б о т . Айтайлик, $f(z) = u(x,y) + iv(x,y)$ функция D соҳада голоморф бўлсин. Унда

$$\frac{\partial u}{\partial x} = \frac{\partial v}{\partial y},$$

$$\frac{\partial u}{\partial y} = - \frac{\partial v}{\partial x}$$

тенгликлар бажарилади.

Бу тенгликлардан фойдаланиб топамиз:

$$\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} = \frac{\partial^2 v}{\partial y \partial x}, \quad \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} = - \frac{\partial^2 v}{\partial x \partial y}$$

Агар

$$\frac{\partial^2 v}{\partial y \partial x} = \frac{\partial^2 v}{\partial x \partial y}$$

бўлишини эътиборга олсак, у холда юқоридаги тенгликлардан

$$\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} = 0$$

Бўлиши келиб чиқади. Бу эса $w(z)$ функцияниң гармоник функция эканлигини билдиради.

Худди шунга ўхшаш $v(z)$ функцияниң гармоник функция бўлиши кўрсатилади. Теорема исбот бўлди.

3-§. Ҳосила модули ва аргументининг геометрик маъноси. Конформ акслантиришлар

Фараз қиласайлик,

$$w = f(z)$$

функция бирор D соҳада ($D \subset \mathbb{C}_z$) берилган бўлсин. Уни (z) текисликнинг нуқталарини (w) текислик нуқталарига акслантириш деб қарамиз.

Бу $w = f(z)$ функция $z_0 \in D$ нуқтада $f'(z_0)$ ($f'(z_0) \neq 0$) ҳосилага эга бўлсин. Ҳосила таърифидан фойдаланиб, топамиз:

$$|f'(z_0)| = \lim_{z \rightarrow z_0} \frac{|f(z) - f(z_0)|}{|z - z_0|} = \lim_{z \rightarrow z_0} \frac{|w - w_0|}{|z - z_0|}$$

($w_0 = f(z_0)$). Равшонки, бу тенглиқдан

$$|w - w_0| = |f'(z_0)| \cdot |z - z_0| + o(|z - z_0|)$$

бўлиши келиб чиқади.

Демак, $|z - z_0|$ етарлича кичик бўлганда $|z - z_0|$ ҳамда $|w - w_0|$ миқдорлар пропорционал бўлиб, $|f'(z_0)|$ эса шу пропорционалликнинг коэффициентини ифодалайди.

$w = f(z)$ акслантириш ёрдамида $|z - z_0| = r$ айланада, чексиз кичик миқдор $o(|z - z_0|)$ аниқлигида

$$|w - w_0| = |f'(z_0)| \cdot r$$

айланага аксланади. Агар $|f'(z_0)| < 1$ бўлса, унда $|z - z_0| = r$ айланада сиқилади, $|f'(z_0)| > 1$ бўлганда эса чўзилади.

Демак, функция ҳосиласининг модули $w = f(z)$ акслантиришда «чузилиш» коэффициентини билдирад экан (чузилишнинг сакланиши).

Энди ҳосила аргументининг геометрик маъносига тўхтала-миз.

Фараз қилайлик, $w = f(z)$ акслантириши z_0 нуқтанинг бирор атрофида ҳосилага эга бўлиб, $f'(z_0) \neq 0$ бўлсин.

z_0 нуқтадан ўтувчи силлиқ

$$\gamma = \{z \in C_z : z = z(t), \alpha \leq t \leq \beta\}$$

эгри чизикни олиб, унинг йўналиши бўйича шу эгри чизикка z_0 нуқтада уринма ўтказамиз. Бу уринманинг ҳақиқий ўқнинг мусбат қисми билан ташкил этган бурчаги ф бўлсин:

$$\varphi = \arg z'(t_0)$$

$w = f(z)$ акслантириш эса γ эгри чизикни C_w текислиқда

Γ эгри чизикка ўтказсин.

$$\Gamma = \{w \in C_w : w = w(t) = f[z(t)], \alpha \leq t \leq \beta\}$$

Мураккаб функцияning ҳосиласини ҳисоблаш қондасига биноан

$$w'(t) = f'(z) \cdot z'(t)$$

бўлиб, $t = t_0$ да

$$w'(t_0) = f'(z_0) \cdot z'(t_0) \quad (z_0 = z(t_0), \alpha \leq t_0 \leq \beta) \quad (13)$$

бўлади. Шартга кўра $f'(z_0) \neq 0$ ва $z'(t_0) \neq 0$ (γ нинг силлиқлигидан) бўлгани учун $w'(t_0) \neq 0$ бўлади. Бинобарин, $w_0 = f(z_0)$ нуқтада Γ эгри чизикнинг уринмаси мавжуд. Бу уринманинг бурчак коэффициентини ψ билан белгилаймиз: $\psi = \arg w'(t_0)$.

Юқоридаги (13) тенглиқдан

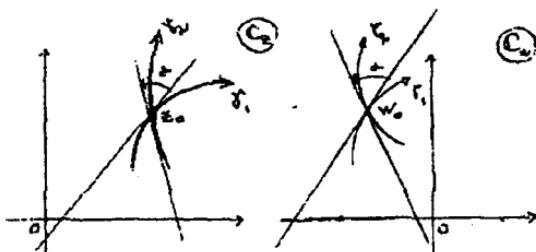
$$\arg w'(t_0) = \arg f'(z_0) + \arg z'(t_0)$$

яъни

$$\psi = \arg f'(z_0) + \varphi \quad (14)$$

келиб чиқади.

Агар $\theta = \psi - \varphi$ миқдорнинг $w = f(z)$ акслантириш натижасида γ эгри чизикнинг z_0 нуқтадаги бурилиш бурчаги эканлигини эътиборга олсак, у ҳолда (14) тенглиқдан z_0 нуқтадан ўтувчи барча силлиқ эгри чизиклар бир ҳил $\theta = \arg f'(z_0)$ бурчакка бурилишини кўрамиз (11-чизма) (бурчакнинг сақланиши).

11-чиизма

18 - таъриф. Агар $w = f(z)$ акслантириш z_0 нуқтада чўзилиш ва бурчак сақланиш хоссаларига эга бўлса , бундай акслантиришга z_0 нуқтада конформ акслантириш дейилади.

Юқоридагиларидан кўринадики, агар $w = f(z)$ функция z_0 нуқтанинг бирор атрофида голоморф бўлиб, $f'(z_0) \neq 0$ бўлса, $w = f(z)$ акслантириш z_0 нуқтада конформ бўлади.

Агар $w = f(z)$ акслантириш D соҳада бир япроқли бўлиб, соҳанинг ҳар бир нуқтасида конформ бўлса , у D соҳада конформ акслантириш дейилади .

Конформ акслантиришлар назариясида асосан қуйидаги икки масала ўрганилади:

1) Е соҳада ($E \subset C_z$) $w = f(z)$ акслантириш берилган ҳолда Е нинг аксини , яъни $f(E)$ ни топиш;

2) иккита Е ($E \subset C_z$) ҳамда F ($F \subset C_w$) соҳалар берилган ҳолда Е ни F га конформ акслантирадиган $w = f(z)$ ни топиш.

Бу масалаларни ҳал қилишда қуйидаги теоремалардан фойдаланилади .

9 - т е о р е м а (Риман теоремаси). Агар E ($E \subset \bar{C}_z$) ва F ($F \subset \bar{C}_w$) соҳалар чегараси 2 та нуқтадан кам бўлмаган (континиум бўлган) бир боғламли соҳалар бўлса , Е соҳани F соҳага конформ акслантирувчи $w = f(z)$ функция мавжуд.

10 - т е о р е м а (соҳанинг сақланиш принципи). Агар $f(z)$ функция Е соҳада голоморф бўлиб, $f(z) \neq \text{const}$ бўлса , $f(E)$ ҳам соҳа бўлади.

З-БОБ

ЭЛЕМЕНТАР ФУНКЦИЯЛАР ВА УЛАР ЁРДАМИДА БАЖАРИЛАДИГАН КОНФОРМ АКСЛАНТИРИШЛАР

Мазкур бобда элементар функциялар ва улар ёрдамида бажариладиган конформ акслантиришлар билан шугулланамиз.

1-§. Чизиқли функция

Ушбу

$$w = az + b \quad (1)$$

кўринишдаги функция чизиқли функция (чизиқли акслантириш) дейилади, бунда a, b лар ўзгармас комплекс сонлар ва $a \neq 0$.

Бу функция \bar{C}_z тўпламда аниқланган, унга тескари функциялар ҳам чизиқли функция бўлиб, у куйидаги

$$z = \frac{1}{a}w - \frac{b}{a} \quad (2)$$

кўринишга эга.

(1) ва (2) акслантиришлардан \bar{C}_z ва \bar{C}_w текислик нуқталари ўзаро бир қийматли мослиқда эканлиги келиб чиқади. Бунда $z = \infty$ да $w = \infty$ бўлади ва аксинча.

Равшанки,

$$w' = (az + b)' = a.$$

Демак,

$$w = az + b$$

акслантириш \bar{C}_z текисликни \bar{C}_w текислика конформ акслантиради.

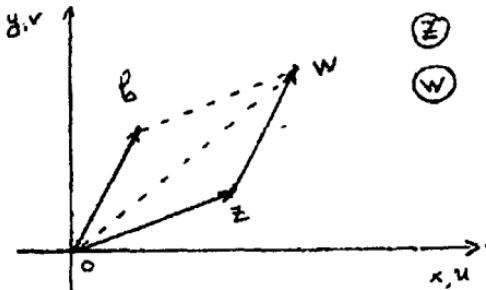
Ихтиёрий $z \in \bar{C}_z$ нуқтани олайлик. Бу z нуқта (1) акслантириш ёрдамида w нуқтага ($w \in \bar{C}_w$) ўтади.

Чизиқли функция ёрдамида бажариладиган акслантиришни аниклаш учун аввало унинг ҳусусий ҳолларини қараймиз.

1º. Айтайлик,

$$w = z + b \quad (3)$$

бўлсин. Агар комплекс сон вектор орқали ифодаланишини зътиборга олсак, унда (3) акслантириш z ва b векторлар йигиндиси орқали топилишини кўрамиз. Демак, бу ҳолда z га кўра унинг акси w параллел кўчириш орқали топилар экан. Бу жараён 12-чизмада тасвирланган.

12-чиизма

2⁰. Айтайлик,

$$w = e^{i\alpha} z \quad (\alpha \in \mathbb{R})$$

бўлсин. Аввало

$$e^{i\alpha} = \cos \alpha + i \sin \alpha$$

эканини эътиборга олиб, сўнг

$$z = |z|(\cos \varphi + i \sin \varphi)$$

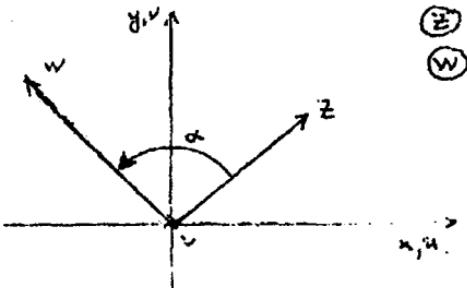
тенглиқдан фойдаланиб топамиз:

$$\begin{aligned} w &= e^{i\alpha} z = (\cos \alpha + i \sin \alpha) \cdot |z| \cdot (\cos \varphi + i \sin \varphi) = \\ &= |z| \cdot [\cos(\varphi + \alpha) + i \sin(\varphi + \alpha)] \end{aligned}$$

Демак,

$$|w| = |z|, \quad \arg w = \varphi + \alpha = \arg z + \alpha$$

бўлади. Бу ҳолда z га кўра унинг акси w , z векторни α бурчакка буриш билан топилар экан. Бу жараён 13- чизмада тасвирланган.

13-чиизма

3⁰. Айтайлик,

$$w = kz \quad (k > 0)$$

бўлсин. У ҳолда z га кўра унинг акси w , z векторни чўзиш ($k > 1$) ёки сиқиши ($k < 1$) билан топилади.

Юқорида келтирилган ҳоллардан кўринадики,

$$w = az + b$$

чизиқли функция ёрдамида акслантириш \bar{C}_z текислиқдаги соҳани «параллел кўчириши», «бурчакка буриш» ҳамда «чўзиш ёки сиқиши»ни амалга оширад экан.

М и с о л л а р. 1. Учлари

$$A = 1+i, \quad B = 1+3i, \quad C = 2+i$$

нуқталарда бўлган ABC учбурчакни

$$w = iz + 1$$

чизиқли функция ёрдамида акслантиринг.

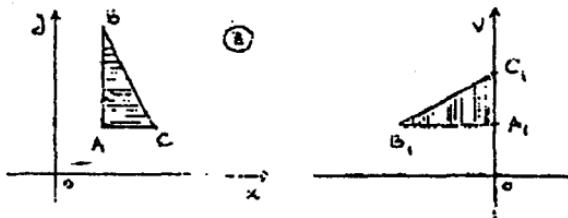
Равшанки, бу $w = iz + 1$ чизиқли функция C_z текислиқдаги ABC учбурчакни C_w текислиқдаги A_1, B_1, C_1 учбурчакка акслантиради. Унинг A_1, B_1, C_1 учлари мос равишда A, B, C нуқталарнинг акси бўлади:

$$A_1 = w(A) = i(1+i) + 1 = i,$$

$$B_1 = w(B) = i(1+3i) + 1 = i - 2,$$

$$C_1 = w(C) = i(2+i) + 1 = 2i$$

Демак, $w = iz + 1$ функция учлари $1+i; 1+3i; 2+i$ нуқталарда бўлган ABC учбурчакни учлари $i; i-2; 2i$ нуқталарда бўлган A_1, B_1, C_1 учбурчакка акслантиради (14-чизма).

14-чизма

2. C_z текислиқдаги

$$D = \{z \in C_z : |z - z_0| < r\}$$

доирани C_w текислиқдаги

$$\{w \in C_w : |w| < 1\}$$

бирлик доирага акслантирувчи чизиқли функцияни топинг.

Ушбу

$$w_1 = z - z_0$$

чизиқли функцияни қарайлик. Равшанки, бу функция C_z текисликдаги

$$D = \{z \in C_z : |z - z_0| < r\}$$

доирани C_{w_1} текисликдаги

$$\{w_1 \in C_{w_1} : |w_1| < r\}$$

доирата акслантиради.

Күйидаги

$$w = \frac{1}{r} w_1$$

чизиқли функция эса,

$$\{w \in C_w : |w| < 1\}$$

доирани

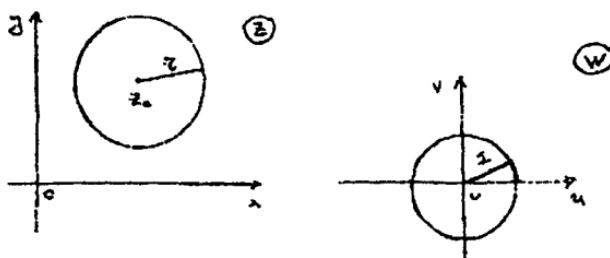
$$\{w \in C_w : |w| < 1\}$$

бирлик доирата акслантиради.

Шундай қилиб, берилган D соҳани C_w текисликдаги бирлик доирата акслантирувчи чизиқли акслантириш

$$w = \frac{1}{r}(z - z_0)$$

кўринишга эга бўлади (15-чизма).

15-чизма

Фараз қиласлик, $w = f(z)$ функция бирор E соҳада ($E \subset \bar{C}$) берилган бўлсин.

Агар $a \in E$ нуқтада

$$f(a) = a$$

тenglik бажарилса, $z = a$ нуқта $w = f(z)$ акслантиришнинг кўзгалмас нуқтаси дейилади.

Юқорида келтирилган

$$w = az + b$$

чизиқли акслантириш:

1) $a = 1$ бўлганда $z = \infty$ кўзгалмас нуқтага,

2) $a \neq 1$ бўлганда иккита $z_1 = \infty, z_2 = \frac{b}{1-a}$ кўзгалмас нуқтага эга бўлади.

Мисол. С₂ текисликдаги $z_0 = 1+i$ нуқтани кўзгалмас қолдириб, $z_1 = 2+i$ нуқтани эса $w_1 = 4 - 3i$ нуқтага ўтказадиган чизиқли акслантиришни топинг.

Топилиши лозим бўлган чизиқли акслантиришни қуидаги

$$w = az + b \quad (4)$$

кўринишда излаймиз.

$z_0 = 1+i$ нуқта кўзгалмас бўлганлиги сабабли

$$az_0 + b = z_0 \quad (5)$$

бўлади. (4) ва (5) муносабатлардан

$$w - z_0 = a(z - z_0)$$

бўлиши келиб чиқади.

z_1 нуқта акслантириш натижасида w_1 нуқтага ўтишидан фойдаланиб

$$w_1 - z_0 = a(z_1 - z_0)$$

яъни

$$4 - 3i - (1 + i) = a[2 + i - (1 + i)]$$

бўлишини топамиз. Бу tenglikdan

$$a = 3 - 4i$$

бўлиши келиб чиқади.

Шундай қилиб, изланаетган чизиқли акслантириш

$$w = z_0 + a(z - z_0) = 1 + i + (3 - 4i) \cdot [z - (1 + i)] = (3 - 4i)z - 6 + 2i.$$

бўлади.

2-§. Каср-чизиқли функция

Ушбу

$$w = \frac{az + b}{cz + d} \quad (6)$$

кўринишдаги функция каср-чизиқли функция (каср-чизиқли акслантириш) дейилади, бунда a, b, c, d , лар ўзгармас комплекс сонлар ва

$$ad - bc \neq 0. \quad (7)$$

(7) шартнинг бажарилмаслиги w функцияниң ўзгармас бўлиб қолишига олиб келади.

Ҳақиқатан ҳам,

$$ad - bc = 0$$

бўлса, $\frac{a}{b} = \frac{c}{d}$ ($b \neq 0, d \neq 0$) бўлиб,

$$w = \frac{az + b}{cz + d} = \frac{b\left(\frac{a}{b}z + 1\right)}{d\left(\frac{c}{d}z + 1\right)} = \frac{b}{d} = \text{const.}$$

бўлади.

Биз $c \neq 0$ бўлганда

$$w(\infty) = \frac{a}{c}, \quad w(-\frac{d}{c}) = \infty, \quad (8)$$

$$c = 0 \text{ бўлганда } w(\infty) = \infty$$

деб қараймиз.

(6) муносабатни z га нисбатан ечиш натижасида берилган каср чизиқли функцияга нисбатан тескари бўлган

$$z = \frac{-dw + b}{cw - a} \quad (9)$$

функцияга келамиз. Бу ерда ҳам

$$c \neq 0 \text{ бўлганда, } z(\infty) = -\frac{d}{c}, \quad z\left(\frac{a}{c}\right) = \infty,$$

$$c = 0 \text{ бўлганда, } z(\infty) = \infty$$

деб қараймиз.

Демак,

$$w = \frac{az + b}{cz + d}$$

функция \bar{C}_z тўпламда

$$z = \frac{-dw + b}{cw - a}$$

функция эса \bar{C}_w тўпламда аниқланган.

Айни пайтда (6) функция \bar{C}_z тўплам нуқталарини \bar{C}_w тўплам нуқталарига ўзаро бир қийматли акслантиради.

Равшонки,

$$w' = \left(\frac{az + b}{cz + d} \right)' = \frac{(cz + d)a - (az + b)c}{(cz + d)^2} = \frac{ad - bc}{(cz + d)^2}$$

бўлиб, бу ҳосила

$$\bar{C}_z \setminus \{z \in \bar{C}_z : z = -\frac{d}{c}, z = \infty\}$$

тўпламда чекли ҳамда (8) шартга биноан $w' \neq 0$.

Демак,

$$w = \frac{az + b}{cz + d}$$

акслантириш

$$\bar{C}_z \setminus \{z \in \bar{C}_z : z = -\frac{d}{c}, z = \infty\}$$

тўпламда конформ акслантириш бўлади.

Энди

$$w = \frac{az + b}{cz + d} \quad (6)$$

акслантиришнинг $z = -\frac{d}{c}$ ва $z = \infty$ нуқталарда конформ бўлишини кўрсатамиз.

1) $c \neq 0$ бўлсин. Бу ҳолда (6) акслантиришнинг $z = -\frac{d}{c}$ нуқтада конформ бўлишини кўрсатиш учун

$$w = \frac{1}{w_1}$$

ни қараймиз.

Равшонки,

$$w_1 = \frac{cz + d}{az + b},$$

$$w_1' = \frac{bc - ad}{(az + b)^2}$$

бўлиб,

$$w_1'(-\frac{d}{c}) = \frac{c^2}{bc - ad} \neq 0$$

бўлади. Демак, қаралаётган акслантириш $z = -\frac{d}{c}$ нуқтада конформ бўлади.

(6) акслантиришнинг $z = \infty$ нуқтада конформ бўлишини кўрсатиш учун

$$z = \frac{1}{z_1}$$

ни қараймиз. Унда

$$w = \frac{az + b}{cz + d} = \frac{a + bz_1}{c + dz_1},$$

$$w' = \frac{bc - ad}{(c - dz_1)^2}$$

Бўлиб, $z_1 = 0$ бўлганда

$$w' = \frac{bc - ad}{c^2} \neq 0$$

Рўлади. Демак, (6) акслантириш $z = \infty$ нуқтада конформ бўлади.
2) $c = 0$ бўлсин. Бу ҳолда

$$w = \frac{a}{d} z + \frac{b}{d}$$

Бўлиб, $z = \infty$ нуқта $w = \infty$ нуқтага аксланади.

Агар $z = \frac{1}{z_1}$, $w = \frac{1}{w_1}$ дейилса, унда

$$w_1 = \frac{dz_1}{a + bz_1},$$

$$w_1' = \frac{ad}{(a + bz_1)^2}$$

Бўлиб, $z_1 = 0$ нуқтада

$$w_1' = \frac{d}{a} \neq 0$$

бўлади. Демак, (6) акслантириш $z = \infty$ нуқтада конформ акслантириш бўлади.

Шундай қилиб,

$$w = \frac{az + b}{cz + d}$$

акслантириш \bar{C}_z текислик нуқталарини \bar{C}_w текислик нуқталарига конформ акслантирас экан.

Каср чизиқли акслантириш ёрдамида \bar{C}_z даги соҳанинг аксини аниқлаш учун аввал (6) нинг ҳусусий холларини қараймиз:
1º. (6) да

$$a = 0, b = 1, c = 1, d = 0$$

бўлсин. Бу ҳолда каср чизиқли функция ушбу

$$w = \frac{1}{z}$$

кўринишга келади.

кенгайтирилган комплекс текислик \bar{C}_z да конформ акслантириш экзалигини кўрдик.

Энди каср-чизиқли акслантиришнинг хоссаларини келтирамиз.

1º. Каср-чизиқли акслантиришга тескари бўлган акслантириш каср-чизиқли бўлади, каср чизиқли акслантиришнинг суперпозицияси ҳам каср-чизиқли бўлади.

(6) ва (9) муносабатлардан (6) каср-чизиқли акслантиришга тескари акслантириш каср чизиқли бўлиши келиб чиқади.

Айтайлик, иккита

$$w_1 = w_1(z) = \frac{a_1 z + b_1}{c_1 z + d_1} \quad (a_1 d_1 - b_1 c_1 \neq 0),$$

$$w = w(w_1) = \frac{a_2 w_1 + b_2}{c_2 w_1 + d_2} \quad (a_2 d_2 - b_2 c_2 \neq 0)$$

каср-чизиқли акслантиришлар берилган бўлсин. Бу акслантиришнинг суперпозициясини қараймиз:

$$\begin{aligned} w(w_1) &= w(w_1(z)) = \frac{a_2 \frac{a_1 z + b_1}{c_1 z + d_1} + b_2}{c_2 \frac{a_1 z + b_1}{c_1 z + d_1} + d_2} = \\ &= \frac{(a_1 a_2 + c_1 b_2)z + a_2 b_1 + b_2 d_1}{(a_1 c_2 + c_1 d_2)z + c_2 b_1 + d_1 d_2} = \frac{az + b}{cz + d} \end{aligned}$$

бунда

$$a = a_1 a_2 + c_1 b_2,$$

$$b = a_2 b_1 + b_2 d_1,$$

$$c = a_1 c_2 + c_1 d_2,$$

$$d = c_2 b_1 + d_1 d_2.$$

бўлиб,

$$\begin{aligned} ad - bc &= (a_1 a_2 + c_1 b_2)(c_2 b_1 + d_1 d_2) - \\ &\quad -(a_2 b_1 + b_2 d_1)(a_1 c_2 + c_1 d_2) = \\ &= (a_1 d_1 - b_1 c_1)(a_2 d_2 - b_2 c_2) \neq 0 \end{aligned}$$

бўлади. Демак, $w(w_1(z))$ каср-чизиқли акслантириш бўлади.

2º. Каср-чизиқли акслантириш

$$w = \frac{az + b}{cz + d}$$

\bar{C}_z текисликдаги айланани ёки тўғри чизиқни \bar{C}_w текисликдаги айланана ёки тўғри чизикка акслантиради.

Маълумки, $w = az + b$ ҳамда $w = \frac{1}{z}$ кўринишдаги акслантиришларнинг ҳар бири \bar{C}_z текисликдаги айланани ёки тўғри чизикни C_w текисликдаги айланага ёки тўғри чизикка акслантиради.

Камр чизиқли акслантириш эса чизиқли ҳамда $w = \frac{1}{z}$ кўринишида и акслантиришларнинг бирин-кетин бажарилишидан иборат. Бинобарин, каср чизиқли акслантириш \bar{C}_z текисликдаги айланага ёки тўғри чизикни \bar{C}_w текисликдаги айланага ёки тўғри чизикка акслантиради.

Одатда, бу хосса каср-чизиқли акслантиришнинг доиравийлини хоссаси дейилади.

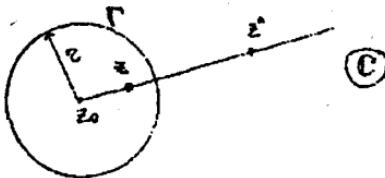
Каср-чизиқли акслантиришнинг кейинги хоссаларини келтиришдан аввал баъзи тушунчалар билан танишамиз.

Фораз қилайлик, комплекс текислика

$$\Gamma = \{z \in \mathbb{C} : |z - z_0| = r\}$$

Айлана берилган бўлсин.

1-га ўриф. Агар z ва z^* нуқталар Γ айланага марказидан чиққан битта нурда ётиб, бу нуқталардан айланага марказигача ўлла r масофаляр кўпайтмаси айланага радиуси квадратига teng ўлла, z ва z^* нуқталар Γ айланага нисбатан симметрик нуқталар дейилади (16-чизма).

16-чизма

Равшанки, бу ҳолда

$$\arg(z^* - z_0) = \arg(z - z_0),$$

$$|z^* - z_0| \cdot |z - z_0| = r^2$$

Очиб,

$$z^* - z_0 = \frac{r^2}{z - z_0}$$

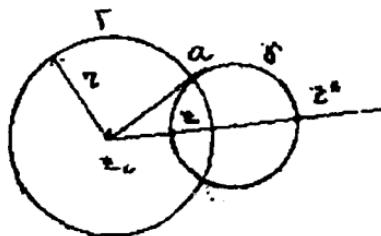
Олади.

2 - л е м м а Берилган z ва z^* нуқталарнинг Γ айланага нисбатан симметрик бўлиши учун шу z ва z^* нуқталар орқали ўтувчи ҳар қандай γ айлананинг $(\gamma \subset \bar{C}_z)\Gamma$ айланага ортогонал бўлиши зарур ва етарли.

И с б о т. З а р у р л и г и. Айтайлик, z ва z^* нуқталар Γ айланага нисбатан симметрик бўлсин. Демак,

$$\arg(z^* - z_0) = \arg(z - z_0),$$

$$|z^* - z_0| \cdot |z - z_0| = r^2. \quad (16)$$

17-чизма

Шу z ва z^* нуқталар орқали ўтувчи γ айланани қараймиз. z_0 нуқтадан γ айланага уринма ўтказамиз. Уриниш нуқтаси a бўлсин. Унда геометрия курсидан маълум бўлган тасдиқка кўра

$$|z_0 - a|^2 = |z_0 - z^*| \cdot |z_0 - z| \quad (17)$$

бўлади. (16) ва (17) муносабатлардан

$$|z_0 - a|^2 = r^2$$

бўлиши келиб чиқади.

Демак, z_0 нуқтадан γ айланага ўтказилган уринманинг z_0a қисми Γ айлананинг радиуси экан (17-чизма).

$$|z_0 - a| = r$$

Бу эса Γ ва γ айланаларнинг ортогонал бўлишини билдиради.

Е т а р л и л и г и. Фараз қиласайлик, z ва z^* нуқталардан ўтувчи ҳар қандай γ айланана $(\gamma \subset \bar{C}_z)\Gamma$ айланага ортогонал бўлсин. Хусусан, бу айланана z ва z^* нуқталардан ўтувчи z z^* тўғри чизик бўлиши ҳам мумкин. Унда zz^* тўғри чизик Γ айланага ортогонал бўлганли учун у z_0 нуқтадан ўтади, яъни

$$\arg(z - z_0) = \arg(z^* - z_0)$$

Бүлди.

Инининиң төмөндан, геометрия курсидан маълум бўлган
Маддия кўра

$$|z - z_0| \cdot |z^* - z_0| = r^2$$

Бўлди. Демак, z ва z^* нуқталар Г айланага нисбатан симметрик
Бўлди. Лемма исбот бўлди.

3. Ҳар қандай

$$w = \frac{az + b}{cz + d}$$

Каср чизиқли акслантириш \bar{C}_z текисликдаги Г айланага нисбатан симметрик бўлган z ва z^* нуқталарни \bar{C}_w текисликдаги Г айлананинг акси $w(\Gamma)$ айланага нисбатан симметрик бўлган $w(z)$ ва $w(z_0)$ нуқталарга ўтказади.

Каср чизиқли акслантиришнинг 2° -хоссасига кўра Г айлананинг \bar{C}_w текисликдаги акси $w(\Gamma)$ ҳам айлана бўлади.

z ва z^* нуқталарнинг акси $w(z)$ ва $w(z^*)$ бўлсин. Бу $w(z)$ ва $w(z^*)$ нуқталарнинг $w(\Gamma)$ айланага нисбатан симметрик бўлишини кўрсатамиз.

z ва z^* нуқталар орқали ўтувчи ихтиёрий γ айланани олайлик. z ва z^* нуқталар Г айланага нисбатан симметрик нуқталар бўлгани учун исбот этилган леммага биноан Г ва γ айланалар ортогонал бўлади.

Каср чизиқли акслантириш конформ бўлгани сабабли $w(\Gamma)$ ҳамда $w(\gamma)$ айланалар ортогонал бўлади. Унда леммага кўра $w(z)$ ва $w(z^*)$ нуқталар $w(\Gamma)$ айланага нисбатан симметрик бўлади. Хосса исбот бўлди.

4°. \bar{C}_z текисликда берилган турли z_1, z_2, z_3 , нуқталарни \bar{C}_w текисликда берилган турли w_1, w_2, w_3 нуқталарга ўтказувчи каср чизиқли акслантириш мавжуд ва у ягонадир.

Айтайлик,

$$w = w(z) = \frac{az + b}{cz + d}$$

Каср чизиқли акслантириш z_1, z_2, z_3 текисликдаги турли \bar{C}_z нуқталарни \bar{C}_w текисликдаги турли w_1, w_2, w_3 нуқталарга акслантирисин. Унда

$$w_1 = w(z_1) = \frac{az_1 + b}{cz_1 + d},$$

$$w_2 = w(z_2) = \frac{az_2 + b}{cz_2 + d},$$

$$w_3 = w(z_3) = \frac{az_3 + b}{cz_3 + d}.$$

бўлади.

Куийдаги айрмаларни ҳисоблаймиз:

$$w - w_1 = \frac{az + b}{cz + d} - \frac{az_1 + b}{cz_1 + d} = \frac{(ad - bc)(z - z_1)}{(cz + d)(cz_1 + d)},$$

$$w_3 - w_1 = \frac{az_3 + b}{cz_3 + d} - \frac{az_1 + b}{cz_1 + d} = \frac{(ad - bc)(z_3 - z_1)}{(cz_3 + d)(cz_1 + d)},$$

$$w - w_2 = \frac{az + b}{cz + d} - \frac{az_2 + b}{cz_2 + d} = \frac{(ad - bc)(z - z_2)}{(cz + d)(cz_2 + d)},$$

$$w_3 - w_2 = \frac{az_3 + b}{cz_3 + d} - \frac{az_2 + b}{cz_2 + d} = \frac{(ad - bc)(z_3 - z_2)}{(cz_3 + d)(cz_2 + d)}.$$

Бу айрмалардан фойдаланиб топамиз:

$$\begin{aligned} \frac{w - w_1}{w - w_2} \cdot \frac{w_3 - w_1}{w_3 - w_2} &= \frac{(ad - bc)(z - z_1)}{(cz + d)(cz_1 + d)} \cdot \frac{(cz + d)(cz_2 + d)}{(ad - bc)(z - z_3)} \\ &= \frac{(ad - bc)(z_3 - z_1)}{(cz_3 + d)(cz_1 + d)} \cdot \frac{(cz_3 + d)(cz_2 + d)}{(ad - bc)(z_3 - z_2)} \\ &= \frac{(cz_2 + d)(z - z_1)}{(cz_1 + d)(z - z_2)} \cdot \frac{(cz_2 + d)(z_3 - z_1)}{(cz_1 + d)(z_3 - z_2)} \\ &= \frac{z - z_1}{z - z_2} \cdot \frac{z_3 - z_1}{z_3 - z_2}. \end{aligned}$$

Демак,

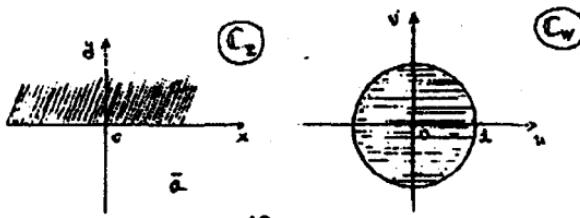
$$\frac{w - w_1}{w - w_2} \cdot \frac{w_3 - w_1}{w_3 - w_2} = \frac{z - z_1}{z - z_2} \cdot \frac{z_3 - z_1}{z_3 - z_2}.$$

Бу излангаётган каср чизиқли аксланишdir.

5°. Юқори ярим текислик $\{z \in \mathbb{C}_z : \operatorname{Im} z > 0\}$ ни \bar{C}_w текисликдаги бирлик доира $\{w \in \mathbb{C}_w : |w| < 1\}$ га акслантирувчи каср чизиқли функция ушбу

$$w = e^{i\phi} \frac{z - a}{z - \bar{a}} \quad (\phi \in \mathbb{R}; \operatorname{Im} a > 0)$$

кўринишда бўлади (18-чизма).

18-чизма

Ҳақиқатан, юқори ярим текислиқда $z = a$ нүктани ($a \in \{z \in C_z : \operatorname{Im} z > 0\}$) олайлик. Равшанки, бу а нүктага ох ўқига нисбатан симметрик бўлган нүқта \bar{a} бўлади.

Излангаётган акслантириш $z = a$ нүктани C_w текислиқдаги бирлик доира маркази $w = 0$ нүктага ўтказадиган бўлса, каср чизикли акслантиришнинг 3° -хоссасига кўра $z = a$ нүқта $w = \infty$ нүктага бирлик айланага нисбатан симметрик бўлган $w = \infty$ нүктага ўтказиши лозим. Демак, бундай акслантиришни бажарувчи функция

$$w = \alpha \frac{z - a}{\bar{z} - a}$$

кўринишда бўлади. Айни пайтда бу акслантириш ҳақиқий ўқда жойлашган $z = x$ нүктани C_w текислиқдаги $|w| = 1$ бирлик айланага нүктасига ўтказиши керак. Бинобарин

$$|w| = 1 \quad (18)$$

бўлади. Демак,

$$|w| = |\alpha| \frac{|z - a|}{|\bar{z} - a|} \quad (19)$$

(18) ва (19) тенгликлардан (z - ҳақиқий бўлгани учун)

$$|z - a| = |\bar{z} - a|$$

бўлиши келиб чиқади. Натижада

$$|\alpha| = 1,$$

яъни

$$\alpha = e^{i\phi} \quad (\phi \in \mathbb{R})$$

бўлади.

Шундай қилиб, юқори ярим текислиқни бирлик доирага акслантирувчи каср чизикли функция

$$w = e^{i\phi} \frac{z - a}{\bar{z} - a}$$

кўринишда бўлар экан.

6°. Комплекс текислик C_z даги бирлик доира

$$\{z \in C_z : |z| < 1\}$$

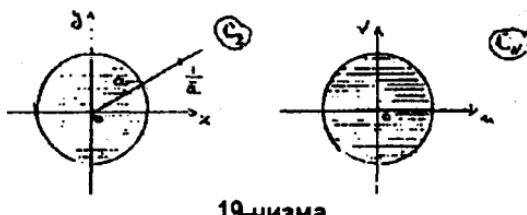
ни C_w текисликтаги бирлик доира

$$\{w \in C_w : |w| < 1\}$$

га акслантирувчи каср чизиқли функция ушбу

$$w = e^{i\phi} \frac{z-a}{1-az} \quad (\phi \in R, |a| < 1)$$

кўринишда бўлади (19-чизма).

19-чизма

Бирор $a \in \{z \in C_z : |z| < 1\}$ нуқтани олиб, уни

$$a = re^{i\phi}$$

кўринишда ифодалаймиз. Унда а нуқтага бирлик айланага нисбатан симметрик бўлган нуқта

$$a^* = \frac{1}{r} e^{-i\phi} = \frac{1}{re^{-i\phi}} = \frac{1}{\bar{a}}$$

бўлади. Изланётган акслантириш $z=a$ нуқтани C_w текисликтаги бирлик доира маркази $w=0$ га ўтказадиган бўлса, каср чизиқли акслантиришнинг 3° -хоссасига кўра, $z=\frac{1}{a}$ нуқта $w=0$ нуқтага $|w|=1$ айланага нисбатан симметрик бўлган $w=\infty$ нуқтага ўтказиши лозим.

Демак, бундай акслантиришни бажарувчи функция

$$w = \alpha_1 \frac{z-a}{z-\frac{1}{a}} = \alpha \frac{z-a}{1-az} \quad (\alpha = -\bar{a}\alpha_1)$$

кўринишда бўлади.

Энди $|z|=1$ бўлганда $|w|=1$ бўлишидан фойдаланиб, қуидагиларни топамиз:

$$|w| = |\alpha| \cdot \frac{|z - a|}{|1 - az|},$$

$$1 = |\alpha| \cdot \frac{|z - a|}{\left| \frac{1 - az}{z} \right|} = |\alpha| \cdot \frac{|z - a|}{|z - a|}$$

(мунини, $z = e^{i\varphi} \Rightarrow \frac{1}{z} = e^{-i\varphi} = \bar{z}$).

Равнанки,

$$|z - a| = |\bar{z} - \bar{a}|$$

Демак, $|\alpha| = 1$, яъни $\alpha = e^{i\varphi}$ бўлади.

Шундай қилиб, C_z текислиқдаги бирлик доирани C_w текислиқдаги бирлик доирага акслантирувчи каср чизиқли функция ушбу

$$w = e^{i\varphi} \frac{z - a}{1 - az}$$

Ифринишида бўлар экан.

Мисоллар. 1. C_z текислиқдаги $1; i; -1$ нуқталарни мосравишида C_w текислиқдаги $-1; 0; 1$ нуқталарга акслантирувчи каср чизиқли функцияни топинг.

Каср чизиқли акслантиришнинг 4° -хоссасида келтирилган

$$\frac{w - w_1}{w - w_2} \cdot \frac{w_3 - w_2}{w_3 - w_1} = \frac{z - z_1}{z - z_2} \cdot \frac{z_3 - z_2}{z_3 - z_1}$$

төнгликда

$$\begin{aligned} z_1 &= 1, z_2 = i, z_3 = -1 \\ w_1 &= -1, w_2 = 0, w_3 = 1. \end{aligned}$$

Деб топамиз:

$$\begin{aligned} \frac{w - (-1)}{w - 0} \cdot \frac{1 - 0}{1 - (-1)} &= \frac{z - 1}{z - i} \cdot \frac{-1 - i}{-1 - 1} \Rightarrow \\ \Rightarrow w &= \frac{z - i}{zi - 1} \end{aligned}$$

Демак, изланадётган каср чизиқли функция

$$w = \frac{z - i}{zi - 1}$$

Бўлади.

2. Комплекс текислик C_z да $z_1 = 1 + i$ нуқта учун ушбу $\{z \in C_z, |z| = 1\}$ айланага нисбатан симметрик бўлган нуқтани топинг.

Излангаётган нуқтани z_1^* дейлис. Бу нуқтани топишда

$$z_1^* - z_0 = \frac{r^2}{z_1 - z_0}$$

формуладан фойдаланамиз. $z_0 = 0$, $r = 1$ эканлигини эътиборга олиб

$$z_1^* = \frac{1}{z_1}$$

бўлишини топамиз. Демак,

$$z_1^* = \frac{1}{z_1} = \frac{1}{1+i} = \frac{1}{1-i} = \frac{1}{2} + \frac{1}{2}i$$

екан.

3-§. Даражали функция

Ушбу

$$w = z^n \quad (20)$$

кўринишдаги функция даражали функция (акслантириш) дейилади, бунда n - натурал сон.

Бу функция бутун комплекс текислик C_z да аниқланган бўлиб, унинг ҳосиласи

$$w' = n \cdot z^{n-1}$$

га тенг.

Демак, (20) функция бутун текислик C да голоморф, $n > 1$ ва $z \neq 0$ бўлганда унинг ёрдамида бажариладиган акслантириш $C \setminus \{0\}$ тўпламнинг ҳар бир нуқтасида конформ акслантириш бўлади.

C_z ва C_w текисликларда кутб координаталарини киритамиз:

$$z = re^{i\phi}, \quad (r = |z|, \phi = \arg z)$$

$$w = pe^{i\Psi}, \quad (p = |w|, \Psi = \arg w)$$

Натижада (20) акслантириш ушбу

$$pe^{i\Psi} = r^n e^{in\phi}$$

кўринишга эга бўлади. Ундан эса,

$$p = r^n, \Psi = n\phi$$

бўлиши келиб чиқади.

Демак,

$$w = z^n$$

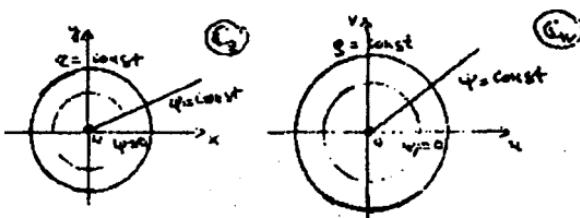
акслантириш кутб координаталар системасида ушбу

$$\left. \begin{array}{l} \rho = r^n \\ \psi = n\phi \end{array} \right\} \quad (21)$$

акслантиршга ўтади. Бинобарин, (20) акслантириши ўрганиш (21) акслантириши ўрганишга келади.

(21) акслантиршдан топамиз:

1) $r = \text{const}$ бўлганда $\rho = \text{const}$ бўлади. Демак, (20) акслантириш C_z текисликдаги маркази $z=0$ нуқтада бўлган айланаларни C_w текисликдаги маркази $w=0$ нуқтада бўлган айланаларга акслантиради (20-чизма).

20-чизма

2) $\phi = \text{const}$ бўлганда $\psi = \text{const}$ бўлади. Демак, (20) акслантириш C_z текисликдаги $z=0$ нуқтадан чиқсан нурларни, C_w текисликдаги $w=0$ нуқтадан чиқсан нурларга акслантиради (20-чизма).

Айни пайтда (20) акслантириш $\phi = 0$ нурни (ҳақиқий мусбат йўналиш бўйича олинган нурни), $\psi = 0$ нурга, C_z текисликдаги $\phi = \alpha$ нурни эса, C_w текисликдаги $\psi = n \cdot \alpha$ нурга акслантиради (20-чизма).

Юқорида келтирилган тасдиқлардан

$$w = z^n$$

акслантириш C_z текисликдаги

$$D = \{z \in C_z : 0 < \arg z < \alpha\} \quad \left(\alpha < \frac{2\pi}{n} \right)$$

соҳани (учи $z=0$ нуқтада бўлган бурчакни - секторни) C_w текисликдаги

$$w(D) = \{w \in C_w : 0 < \arg w < n\alpha\}$$

соҳага (учи $w=0$ нуқтада бўлган бурчакка - секторга) акслантириши келиб чиқади.

деб оламиз. Унда (26) акслантириш ушбу

$$u + iv = \frac{1}{2} \left(r e^{i\varphi} + \frac{1}{r} e^{-i\varphi} \right)$$

күринишга келади.

Равшанки,

$$re^{i\varphi} + \frac{1}{r} e^{-i\varphi} = \left(r + \frac{1}{r} \right) \cos \varphi + i \left(r - \frac{1}{r} \right) \sin \varphi$$

Натижада

$$u + iv = \frac{1}{2} \left[\left(r + \frac{1}{r} \right) \cos \varphi + i \left(r - \frac{1}{r} \right) \sin \varphi \right]$$

бўлиб, ундан

$$u = \frac{1}{2} \left(r + \frac{1}{r} \right) \cos \varphi,$$

$$v = \frac{1}{2} \left(r - \frac{1}{r} \right) \sin \varphi$$

бўлиши келиб чиқади.

Демак,

$$w = \frac{1}{2} \left(z + \frac{1}{z} \right)$$

акслантириш ушбу

$$u = \frac{1}{2} \left(r + \frac{1}{r} \right) \cos \varphi,$$

(27)

$$v = \frac{1}{2} \left(r - \frac{1}{r} \right) \sin \varphi$$

акслантиришга келади. (27) муносабатдан фойдаланиб, қуидагиларни топамиз:

1) C_z текисликда радиуси ρ га ($0 < \rho < 1$) тенг бўлган

$$z = \rho e^{i\varphi}, \quad (0 \leq \varphi \leq 2\pi)$$

айланани олайлик. Жуковский функцияси ёрдамида бу айлана C_w текисликдаги

$$u = \frac{1}{2} \left(\rho + \frac{1}{\rho} \right) \cos \varphi, \quad (0 \leq \varphi \leq 2\pi)$$

$$v = \frac{1}{2} \left(\rho - \frac{1}{\rho} \right) \sin \varphi$$

чизиқка аксланади.

Агар

$$a_p = \frac{1}{2} \left(p + \frac{1}{p} \right), \quad b_p = \frac{1}{2} \left(p - \frac{1}{p} \right)$$

дойилса, унда

$$u = a_p \cos \varphi,$$

$$v = b_p \sin \varphi$$

бўлиб,

$$\frac{u^2}{a_p^2} + \frac{v^2}{b_p^2} = 1$$

бўлади. Бу C_w текислиқда фокуслари ± 1 нуктада, ярим ўқлари a_p ва b_p бўлган эллипсни ифодалайди.

Демак, Жуковский функцияси

$$w = \frac{1}{2} \left(z + \frac{1}{z} \right)$$

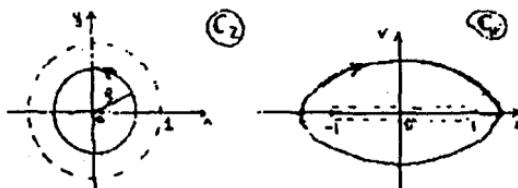
C_z текислиқдаги радиуси p ($0 < p < 1$) бўлган

$$z = p e^{i\varphi} \quad (28)$$

айланани, C_w текислиқдаги

$$\frac{u^2}{a_p^2} + \frac{v^2}{b_p^2} = 1 \quad (29)$$

эллипсга акслантиради (23-чизма).

23-чизма

2) C_z текислиқда радиуси p га ($p > 1$) teng бўлган ушбу

$$z = p \cdot e^{i\varphi}, \quad (0 \leq \varphi \leq 2\pi) \quad (30)$$

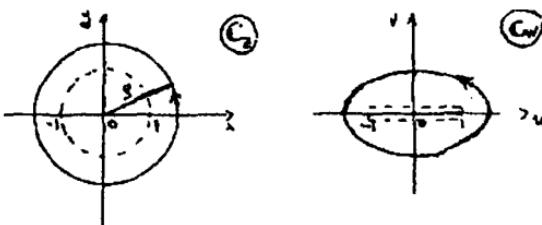
айланани олайлик. Жуковский функцияси

$$w = \frac{1}{2} \left(z + \frac{1}{z} \right)$$

бу айланани ҳам

$$\frac{u^2}{a_p^2} + \frac{v^2}{b_p^2} = 1 \quad (31)$$

эллипса акслантиради (24-чизма).

24-чизма

3) C_z текислиқда радиуси $\rho=1$ бўлган

$$z = e^{i\varphi}, \quad (0 \leq \varphi \leq 2\pi)$$

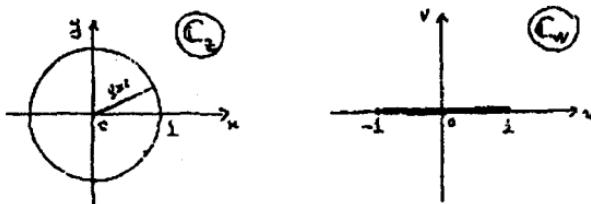
айланани олайлик. Жуковский функцияси ёрдамида бу айланада C_w текислиқдаги

$$\begin{aligned} u &= \cos \varphi, \\ v &= 0 \end{aligned} \quad (0 \leq \varphi \leq 2\pi)$$

чизиқка аксланади.

Равшанки, бу чизик C_w текислиқдаги $[-1,1] \in \mathbb{R}$ кесмани ифодалайди.

Демак, Жуковский функцияси C_z текислиқдаги $\rho=1$ радиусли айланани C_w текислиқдаги $[-1,1] \in \mathbb{R}$ кесмага акслантиради. (25-чизма).

25-чизма

4) C_z текислиқда

$$z = \rho e^{i\alpha}, \quad (0 \leq \rho \leq +\infty)$$

яъни

$$\{z \in C_z : \arg z = \alpha\}$$

нурни олайлик. (26) акслантириш бу нурни C_w текислиқдаги

$$u = \frac{1}{2} \left(\rho + \frac{1}{\rho} \right) \cos \alpha, \quad (0 \leq \rho \leq +\infty) \quad (32)$$

$$v = \frac{1}{2} \left(\rho - \frac{1}{\rho} \right) \sin \alpha$$

чизиқта акслантиради. (32) муносабатдан топамиз:

$$\frac{u^2}{\cos^2 \alpha} - \frac{v^2}{\sin^2 \alpha} = 1 \quad \left(\alpha \neq \frac{k\pi}{2}, k = 0, \pm 1, \dots \right) \quad (33)$$

Равшанки, бу чизик фокуслари ± 1 нүктада бўлган гипербола бўлиб, $0 < \alpha < \frac{\pi}{2}$ бўлганда (33) чизик гиперболанинг ўнг тармоғининг юқори қисмини, $\frac{\pi}{2} < \alpha < \pi$ бўлганда эса чап тармоғининг юқори қисмини ифодалайди.

Демак, Жуковский функцияси

$$w = \frac{1}{2} \left(z + \frac{1}{z} \right)$$

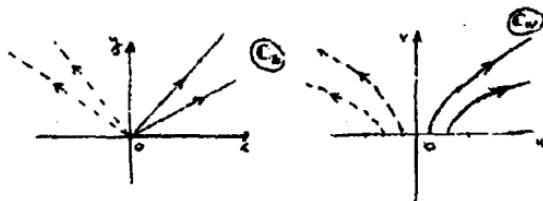
C_z текислиқдаги

$$\{z \in C_z : \arg z = \alpha\}$$

нурни C_w текислиқдаги

$$\frac{u^2}{\cos^2 \alpha} - \frac{v^2}{\sin^2 \alpha} = 1$$

гиперболанинг қисмига акслантиради (26-чизма).

26-чизма

Жумладан, $w = \frac{1}{2} \left(z + \frac{1}{z} \right)$ функция ёрдамида қуйидаги акслантиришлар

$$\left\{ z \in C_z : \arg z = \frac{\pi}{2} \right\} \rightarrow \{ w \in C_w : \operatorname{Re} w = 0 \},$$

$$\left\{ z \in C_z : \arg z = \frac{3\pi}{2} \right\} \rightarrow \{ w \in C_w : \operatorname{Re} w = 0 \},$$

$$\{ z \in C_z : \arg z = 0 \} \rightarrow \{ w \in C_w : \operatorname{Re} w = [1, +\infty) \},$$

$$\{ z \in C_z : \arg z = \pi \} \rightarrow \{ w \in C_w : \operatorname{Re} w = [-\infty, -1] \}.$$

бажарилади.

Фараз қиласылған, Жуковский функцияси

$$w = \frac{1}{2} \left(z + \frac{1}{z} \right)$$

C_z текислиқдаги турлы z_1 ва z_2 нүкталарни C_w текислиқдаги битта нүктеге ақслантирысін.

Үнда

$$z_1 + \frac{1}{z_1} = z_2 + \frac{1}{z_2} \quad (z_1 \neq z_2)$$

яғни

$$z_1 + \frac{1}{z_1} - \left(z_2 + \frac{1}{z_2} \right) = (z_1 - z_2) \left(1 - \frac{1}{z_1 \cdot z_2} \right) = 0$$

бўлади. Кейинги тенгликтан

$$z_1 \cdot z_2 = 1 \quad (34)$$

Бўлиши келиб чиқади.

Демак, Жуковский функцияси бирор соҳада ўзаро бир қийматли бўлиши учун шу соҳанинг ихтиёрий турлы икки z_1 ва z_2 нүкталарида $z_1 \cdot z_2 = 1$ шартнинг бажармаслиги зарур ва етарли бўлади.

Куйидаги

$$D_1 = \{ z \in C_z : |z| > 1 \},$$

$$D_2 = \{ z \in C_z : |z| < 1 \},$$

$$D_3 = \{ z \in C_z : \operatorname{Im} z > 0 \},$$

$$D_4 = \{ z \in C_z : \operatorname{Im} z < 0 \}$$

соҳаларнинг ҳар биридан олинган ихтиёрий иккита турлы z_1 ва z_2 нүкталар (34) шартнинг бажармаслигини кўрсатиш қийин эмас. Бинобарин, Жуковский функцияси бу соҳаларда ўзаро бир қийматли функция бўлади.

Энди C_z текислиқдаги бу D_1, D_2, D_3, D_4 соҳаларни Жуковский функцияси C_w текислиқдаги қандай соҳаларга ақслантиришини топамиз.

1) Айтайлик, C_z текисликда

$$D_1 = \{z \in C_z : |z| > 1\}$$

соҳа - бирлик доиранинг ташқариси берилган бўлсин.

Равшанки, Жуковский функцияси бу соҳада конформ акслантириш бўлади.

D_1 соҳада ихтиёрий

$$\{z \in C_z : |z| = \rho, \rho > 1\}$$

айланани олайлик. Маълумки, бундай айлана Жуковский функцияси

$$w = \frac{1}{2} \left(z + \frac{1}{z} \right) \quad (26)$$

ёрдамида C_w текисликдаги эллипсга аксланади.

Агар айлана радиуси ρ ($1, +\infty$) оралиқда ўзгара борса, уларга мос эллиплар C_w текисликдаги

$$C_w \setminus \{w \in C_w : w \in [-1, 1]\}$$

соҳани ҳосил қиласди.

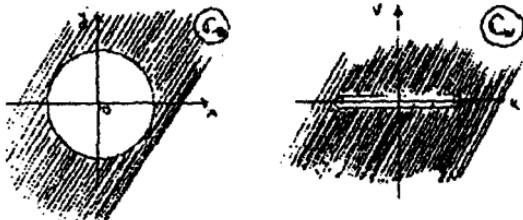
Демак, (26) акслантириш C_z текисликдаги бирлик доира ташқариси D_1 соҳани C_w текисликдаги

$$C_w \setminus \{w \in C_w : w \in [-1, 1]\}$$

соҳага конформ акслантиради:

$$w(D_1) = C_w \setminus \{w \in C_w : w \in [-1, 1]\}$$

(27-чизма).

27-чизма

2) C_z текисликда ушбу

$$D_2 = \{z \in C_z : |z| < 1\}$$

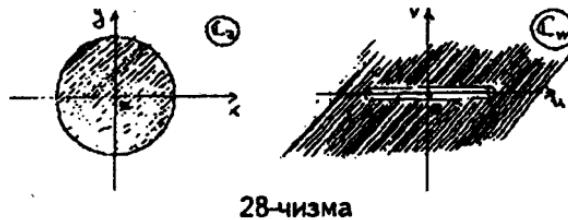
соҳани - бирлик доирани олайлик. Юқоридагидек кўрсатиш мумкинки, (26) акслантириш D_2 соҳани C_w текисликдаги

$$C_w \setminus \{w \in C_w : w \in [-1, 1]\}$$

соҳага конформ акслантиради:

$$w(D_2) = C_w \setminus \{w \in C_w : w \in [-1, 1]\}$$

(28-чизма).

3) C_z текислиқда

$$D_3 = \{z \in C_z : \operatorname{Im} z > 0\}$$

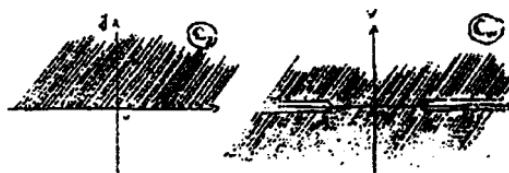
соҳани - юкори ярим текисликни қарайлик. (26) акслантириш бу D_3 соҳани C_w текислиқдаги

$$C_w \setminus \{w \in C_w : w \in [-\infty, -1] \cup [1, +\infty]\}$$

соҳага конформ акслантиради:

$$w(D_3) = C_w \setminus \{w \in C_w : w \in [-\infty, -1] \cup [1, +\infty]\}$$

(29-чизма).

4) C_z текислиқда

$$D_4 = \{z \in C_z : \operatorname{Im} z < 0\}$$

пастки ярим текисликни қарайлик. (26) акслантириш бу D_4 соҳани C_w текислиқдаги

$$C_w \setminus \{w \in C_w : w \in [-\infty, -1] \cup [1, +\infty]\}$$

соҳага конформ акслантиради:

$$w(D_4) = C_w \setminus \{w \in C_w : w \in [-\infty, -1] \cup [1, +\infty]\}$$

(30-чизма).

30-чизма

Мисоллар. 1. Жуковский функцияси ёрдамида C_z текисликтеги

$$\ell = \left\{ z \in C_z : |z| = 1, \frac{5\pi}{4} < \arg z < \frac{7\pi}{4} \right\}$$

бейнинг аксини топинг.

Равшанки,

$$\ell = \left\{ z \in C_z : |z| = 1, \frac{5\pi}{4} < \arg z < \frac{7\pi}{4} \right\} = \left\{ r = 1, \quad \frac{5\pi}{4} < \varphi < \frac{7\pi}{4} \right\}.$$

(27) муносабатга кўра

$$u = \frac{1}{2} \left(r + \frac{1}{r} \right) \cos \varphi = \cos \varphi,$$

$$v = \frac{1}{2} \left(r - \frac{1}{r} \right) \sin \varphi = 0$$

бўлади.

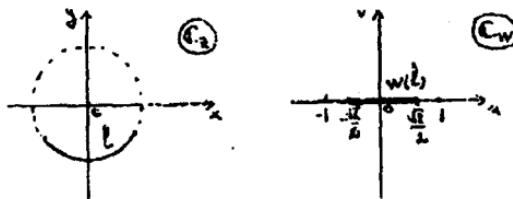
Агар $\frac{5\pi}{4} < \varphi < \frac{7\pi}{4}$ бўлганда

$$-\frac{\sqrt{2}}{2} < \cos \varphi < \frac{\sqrt{2}}{2}$$

бўлишини эътиборга олсак,

$$w(\ell) = \left\{ -\frac{\sqrt{2}}{2} < u < \frac{\sqrt{2}}{2}, v = 0 \right\} = \left(-\frac{\sqrt{2}}{2}, \frac{\sqrt{2}}{2} \right)$$

эканини топамиз (31-чизма).

31-чизма

2. Ушбу

$$w = \frac{z}{z^2 + 1}$$

акслантириш ёрдамида C_z текислиқдаги

$$D = \left\{ z \in C_z : |z| < 1 \right\}$$

соҳанинг (бирлик доиранинг) C_w текислиқдаги аксини топинг.

Аввало берилган

$$w = \frac{z}{z^2 + 1}$$

функцияни куйидаги

$$w = \frac{1}{2 \cdot \frac{1}{2} \left(z + \frac{1}{z} \right)}$$

кўринишда ёзиб оламиз. Агар

$$w_1 = \frac{1}{2} \cdot \left(z + \frac{1}{z} \right)$$

десак, унда

$$w = \frac{1}{2 \cdot w_1}$$

бўлади.

Маълумки, $w_1 = \frac{1}{2} \cdot \left(z + \frac{1}{z} \right)$ Жуковский функцияси бирлик доира

$$D = \left\{ z \in C_z : |z| < 1 \right\}$$

ни

$$C_{w_1} \setminus \left\{ w_1 \in C_{w_1} : w_1 \in [-1, 1] \right\}$$

(тўпламга соҳага ($[-1, 1]$ кесманинг ташқарисига) акслантиради.
Каср чизикили

$$w = \frac{1}{2 \cdot w_1}$$

функция $[0, 1]$ кесмани $\left[\frac{1}{2}, +\infty \right)$ нурга, $[-1, 0]$ кесмани эса $\left(-\infty, -\frac{1}{2} \right)$ нурга акслантиради.

Демак, берилган D соҳанинг акси

$$w(D) = C_w \setminus \left\{ w \in C_w : w \in \left(-\infty, -\frac{1}{2} \right) \cup \left(\frac{1}{2}, +\infty \right) \right\}$$

бўлади.

5-§. Кўрсаткичли функция

Комплекс сонлар текислиги С да ихтиёрий з ни олиб, куйидаги

$$z_n = \left(1 + \frac{z}{n}\right)^n \quad (n = 1, 2, 3, \dots)$$

кетма-кетликни қараймиз. Бу комплекс сонлар кетма-кетлиги $n \rightarrow \infty$ да лимитга эга бўлишини кўрсатамиз.

Агар $z = x + iy$ десак, унда

$$z_n = \left(1 + \frac{x + iy}{n}\right)^n = \left(1 + \frac{x}{n} + i\frac{y}{n}\right)^n$$

бўлади.

Энди z_n нинг модули ва аргументини топамиз:

$$|z_n| = \left|1 + \frac{x + iy}{n}\right|^n = \left|1 + \frac{x}{n} + i\frac{y}{n}\right|^n = \left(\sqrt{\left(1 + \frac{x}{n}\right)^2 + \left(\frac{y}{n}\right)^2}\right)^n =$$

$$= \left[\left(1 + \frac{2x}{n}\right) + \frac{x^2 + y^2}{n^2}\right]^{\frac{n}{2}},$$

$$\arg z_n = \arg \left(1 + \frac{x}{n} + i\frac{y}{n}\right)^n = n \arg \left(1 + \frac{x}{n} + i\frac{y}{n}\right) = n \cdot \arg \operatorname{tg} \frac{\frac{y}{n}}{1 + \frac{x}{n}}.$$

Агар

$$\left[\left(1 + \frac{2x}{n}\right) + \frac{x^2 + y^2}{n^2}\right]^{\frac{n}{2}} = \left(1 + \frac{2x}{n}\right)^{\frac{n}{2}} + \alpha_n,$$

$$n \cdot \operatorname{arctg} \frac{\frac{y}{n}}{1 + \frac{x}{n}} = n \cdot \frac{y}{n+x} + \beta_n.$$

бўлишини эътиборга олсак, бундан

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \alpha_n = 0, \quad \lim_{n \rightarrow \infty} \beta_n = 0$$

бўлиб,

$$\lim_{n \rightarrow \infty} |z_n| = \lim_{n \rightarrow \infty} \left(1 + \frac{2x}{n}\right)^{\frac{n}{2}} = e^x. \quad (6)$$

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \arg z_n = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{y}{1 + \frac{x}{n}} = y \quad (36)$$

бўлиши келиб чиқади.

Модомики, z_n кетма-кетликнинг модули $|z_n|$ нинг ҳамда аргументи $\arg z_n$ нинг лимити мавжуд экан, унда z_n кетма-кетликнинг ҳам лимити мавжуд бўлади. Равшанки, бу лимит z ўзгарувчига боғлиқ бўлади.

2 - таъриф. Ушбу

$$z_n = \left(1 + \frac{z}{n}\right)^n \quad (n = 1, 2, 3, \dots)$$

кетма-кетликнинг лимити e^z функция дейилади.

Демак,

$$e^z = \lim_{n \rightarrow \infty} \left(1 + \frac{z}{n}\right)^n. \quad (z \in \mathbb{C})$$

Одатда

$$w = e^z \quad (37)$$

функцияни кўрсаткичли функция дейилади.

Келтирилган таъриф ҳамда (35) ва (36) муносабатлардан кўринадики,

$$\begin{aligned} |e^z| &= e^x, \quad \arg e^z = y, \\ e^z &= e^{x+iy} = e^x (\cos y + i \sin y) \end{aligned} \quad (38)$$

бўлади.

Энди $w = e^z$ функциянинг асосий хоссаларини келтирамиз.

1º. Кўрсаткичли $w = e^z$ функция бутун комплекс текислиқда голоморф функция бўлади.

Ҳақиқатан ҳам,

$$w = e^z = u + iv$$

деб, (38) муносабатдан фойдаланиб

$$u = e^x \cos y, \quad v = e^x \sin y$$

бўлишини топамиз. Равшанки, бу функциялар \mathbb{R}^2 маънода дифференциалланувчи. Айни пайтда бу функция учун

$$\frac{\partial u}{\partial x} = e^x \cos y, \quad \frac{\partial u}{\partial y} = -e^x \sin y$$

$$\frac{\partial v}{\partial x} = e^x \sin y, \quad \frac{\partial v}{\partial y} = e^x \cos y$$

бўлиб,

$$\frac{\partial u}{\partial x} = \frac{\partial v}{\partial y}, \quad \frac{\partial u}{\partial y} = -\frac{\partial v}{\partial x}$$

бўлади (Коши-Риман шарти бажарилади).

2-боб, 2-параграфда келтирилган теоремага кўра $w = e^z$ функция С да голоморф бўлади.

2°. $w = e^z$ функция комплекс текислик С нинг ҳар бир нуқтасида ҳосилага эга ва

$$w' = (e^z)' = e^z$$

бўлади.

2-бобнинг 2-параграфида келтирилган формуладан фойдаланиб топамиз:

$$(e^z)' = \frac{\partial}{\partial x} [e^x(\cos y + i \sin y)] = e^x(\cos y + i \sin y) = e^z$$

3°. Кўрсаткичли функция учун ушбу

$$e^{z_1+z_2} = e^{z_1} \cdot e^{z_2}.$$

формула ўринли бўлади.

Айтайлик, $z_1 = x_1 + iy_1$, $z_2 = x_2 + iy_2$ бўлсин. Унда

$$e^{z_1} = e^{x_1}(\cos y_1 + i \sin y_1), \quad e^{z_2} = e^{x_2}(\cos y_2 + i \sin y_2)$$

бўлади.

Комплекс сонларни кўпайтириш қоидасидан фойдаланиб топамиз:

$$\begin{aligned} e^{z_1} \cdot e^{z_2} &= e^{x_1}(\cos y_1 + i \sin y_1) \cdot e^{x_2}(\cos y_2 + i \sin y_2) = \\ &= e^{x_1} \cdot e^{x_2} [(\cos y_1 + i \sin y_1)(\cos y_2 + i \sin y_2)] = \\ &= e^{x_1+x_2} [(\cos y_1 \cdot \cos y_2 - \sin y_1 \cdot \sin y_2) + i(\sin y_1 \cdot \cos y_2 + \cos y_1 \cdot \sin y_2)] = \\ &= e^{x_1+x_2} [\cos(y_1 + y_2) + i \sin(y_1 + y_2)] = e^{z_1+z_2} \end{aligned}$$

Демак,

$$e^{z_1} \cdot e^{z_2} = e^{z_1+z_2}$$

4°. Кўрсаткичли функция

$$w(z) = e^z$$

даврий функция бўлиб, унинг даври $T = 2\pi i$ га teng.

Эйлер формуласига кўра

$$e^{2\pi i} = \cos 2\pi + i \sin 2\pi = 1$$

бўлишини эътиборга олиб, ҳамда кўрсаткичли функциянинг 3°-хоссаси-дан фойдаланиб $\forall z \in \mathbb{C}$ учун

$$w(z + 2\pi i) = e^{z+2\pi i} = e^z$$

бўлишини топамиз. Демак,

$$w(z + 2\pi i) = w(z).$$

Бу эса $w(z) = e^z$ функцияниң даврий функция эканини, унинг даври $T = 2\pi i$ га тенглигини билдиради.

Энди $w = e^z$ функция ёрдамида бажариладиган акслантиришни ўрганамиз.

Кўрсаткичли функцияниң ҳосиласи учун

$$w' = e^z \neq 0 \quad (z \in \mathbb{C})$$

бўлганлиги сабабли, бу функция ёрдамида бажариладиган акслантириш \mathbb{C} текисликнинг ҳар бир нуқтасида конформ акслантириш бўлади.

Айтайлик, $w = e^z$ функция \mathbb{C} текисликнинг ихтиёрий турли z_1 ва z_2 нуқталарини C_w текисликдаги битта нуқтасига акслантирасин. Унда

$$e^{z_1} = e^{z_2},$$

яъни

$$e^{z_1 - z_2} = 1$$

бўлиб,

$$z_1 - z_2 = 2k\pi i \quad (k = 0, \pm 1, \pm 2, \dots) \quad (39)$$

бўлиши келиб чиқади.

Демак, $w = e^z$ функция C_z текисликдаги бирор соҳада ўзаро бир қийматли функция бўлиши учун шу соҳага тегишли бўлган турли z_1 ва z_2 нуқталарда (39) шартни бажармаслиги зарур ва етарли.

Масалан, бундай соҳа сифатида

$$D = \{z \in \mathbb{C}: 0 < \operatorname{Im} z < 2\pi\}$$

соҳани олиш мумкин.

Демак, $w = e^z$ функция ёрдамида бажариладиган акслантириш бу D соҳанинг ҳар бир нуқтасида конформ бўлиб, функция шу соҳада ўзаро бир қийматли экан. Бинобарин, $w = e^z$ функция ёрдамида бажариладиган акслантириш D соҳада конформ акслантириш бўлади.

Энди D соҳанинг акси $w(D)$ ни топамиз.

Ушбу

$$z = x + it \quad (z \in C_z)$$

тўғри чизиқни олайлик. Бунда $-\infty < x < +\infty$ ва t тайинланган бўлиб, $0 < t < 2\pi$. Равшанки, бу тўғри чизиқ ох ўқига паралел бўлиб, D соҳага тегишли бўлади.

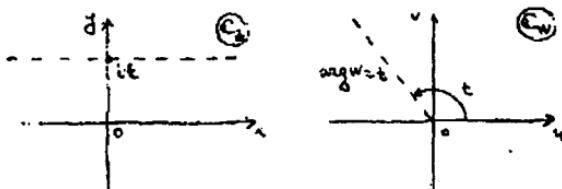
$w = e^z$ функция ёрдамида бу түгри чизик C_w текисликдаги

$$w = e^{x+it} = e^x \cdot e^{it} \quad (40)$$

га аксланади. (40)- C_w текисликдаги 0 нүктадан чиққан

$$\{w \in C_w : \arg w = t\}$$

нурни ифодалайди (32-чизма).

32-чизма

t параметр 0 дан 2π гача ўзгара борса, унда

$$z = x + it \quad -\infty < x < +\infty,$$

түгри чизиклар

$$D = \{z \in C_z : 0 < \operatorname{Im} z < 2\pi\}$$

соҳани ҳосил қилиб, бу чизикларнинг $w = e^z$ функция ёрдами-
даги акслари

$$\{w \in C_w : \arg w = t\}$$

нурлар эса соат стрелкасига қарши ҳаракатлана бориб, C_w
текисликни тўлдира боради.

Бунда

$$z = x, \quad z = x + i2\pi \quad -\infty < x < +\infty.$$

Түгри чизикларнинг акси мос равишда

$$\{w \in C_w : \arg z = 0\}, \quad \{w \in C : \arg w = 2\pi\}$$

бўлиб, улар C_w текисликда

$$\{w \in C_w : w \in (0, +\infty)\}$$

нурни ифодалайди.

Шундай қилиб

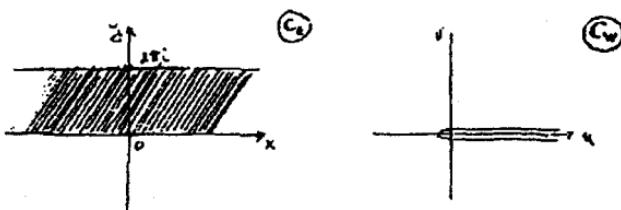
$$w = e^z$$

функция ёрдамида бажариладиган акслантириш C_z текислик-
даги

$$D = \{z \in C_z : 0 < \operatorname{Im} z < 2\pi\}$$

соҳани, C_w текисликдаги

$C_w \setminus \{w \in C_w : w \in [0, +\infty)\}$
соҳага конформ акслантирад экан (33-чизма).

33-чизма

Энди C_z текисликда

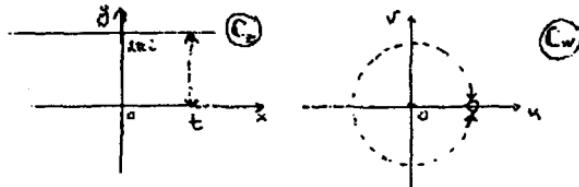
$$z = t + iy, \quad (41)$$

бунда $0 < y < 2\pi$ ва t тайинланган бўлиб, $-\infty < t < +\infty$, тўғри чизик қисмими олайлик. Равшонки, у мавхум ўққа параллел бўлиб, D соҳага тегишили бўлади.

$w = e^z$ функция ёрдамида (41) C_w текисликдаги

$$w = e^{t+iy} = e^t \cdot e^{iy} \quad (|w| = e^t, \arg w = y) \quad (0 < y < 2\pi) \quad (42)$$

га аксланади. (42)-маркази 0 нуқтада, радиуси e^t га тенг ва $(e^t, 0)$ нуқтага эга бўлмаган айланани ифодалайди: (34-чизма).

34-чизма

Демак,

$$w(t + iy) = \left\{ w \in C_w : |w = e^t| \right\} \setminus \{u = e^t\}$$

Мисоллар. 1. Кўрсаткичли $w = e^z$ функция C_z текисликдаги

$$D = \left\{ z \in C_z : 0 < \operatorname{Re} z < 1, 0 < \operatorname{Im} z < \frac{\pi}{2} \right\}$$

соҳани, C_w текисликдаги қандай соҳага акслантиради?

$z = x + iy$, $w = pe^{i\varphi}$ деб олайлик. Унда

$$p \cdot e^{i\varphi} = e^{x+iy}$$

бўлиб, D соҳада

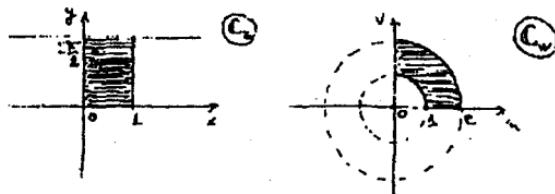
$$e^0 < p < e^1$$

$$0 < \varphi < \frac{\pi}{2}$$

бўлади. Шуларни эътиборга олиб топамиз:

$$w(D) = \left\{ w \in \mathbf{C}_w : w = pe^{i\varphi}; \quad 1 < p < e, \quad 0 < \varphi < \frac{\pi}{2} \right\}$$

(35-чизма).

35-чизма

2. Ушбу

$$w = e^z$$

функция ёрдамида C_z текислиқдаги

$$D = \{z \in \mathbf{C}_z : Re z > 0, -\pi < Im z < \pi\}$$

соҳанинг \mathbf{C}_w текислиқдаги аксини топинг.

Агар $z = x + iy$, $w = pe^{i\varphi}$ дейилса, унда

$$D = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 : x > 0, -\pi < y < \pi\}$$

бўлиб,

$$p > 1, \quad -\pi < \varphi < \pi$$

бўлади. Демак,

$$\begin{aligned} w(D) &= \left\{ w \in \mathbf{C}_w : w = pe^{i\varphi}; \quad p > 1, \quad -\pi < \varphi < \pi \right\} = \\ &= \{w \in \mathbf{C}_w : |w| > 1\} \setminus \{w \in \mathbf{C}_w : w \in (-\infty, -1)\}. \end{aligned}$$

6-§. Тригонометрик ва гиперболик функциялар

Тригонометрик ҳамда гиперболик функциялар кўрсаткичли функция орқали киритилади.

3 - таъриф. Ушбу

$$\cos z = \frac{e^{iz} + e^{-iz}}{2}, \quad \sin z = \frac{e^{iz} - e^{-iz}}{2i},$$

$$\operatorname{tg} z = \frac{\sin z}{\cos z} = -i \frac{e^{iz} - e^{-iz}}{e^{iz} + e^{-iz}}, \quad \operatorname{ctg} z = \frac{\cos z}{\sin z} = i \frac{e^{iz} + e^{-iz}}{e^{iz} - e^{-iz}}$$

кўринишдаги функциялар тригонометрик функциялар дейилади.

$w = \sin z$ ва $w = \cos z$ функциялар бутун комплекс текис-лик С да аниқланган, $w = \operatorname{tg} z$ функция

$$C \setminus \left\{ z \in C : z = k\pi + \frac{\pi}{2}; k = 0, \pm 1, \pm 2, \dots \right\}$$

тўпламда, $w = \operatorname{ctg} z$ функция эса

$$C \setminus \left\{ z \in C : z = k\pi; k = 0, \pm 1, \pm 2, \dots \right\}$$

тўпламда аниқланган,

Куйидагича

$$\operatorname{ch} z = \frac{e^z + e^{-z}}{2}, \quad \operatorname{sh} z = \frac{e^z - e^{-z}}{2} \quad (44)$$

$$\operatorname{th} z = \frac{\operatorname{sh} z}{\operatorname{ch} z} = \frac{e^z - e^{-z}}{e^z + e^{-z}}, \quad \operatorname{cth} z = \frac{\operatorname{ch} z}{\operatorname{sh} z} = \frac{e^z + e^{-z}}{e^z - e^{-z}}$$

аниқланган функциялар гиперболик функциялар дейилади.

Тригонометрик ҳамда гиперболик функциялар ўзаро қуидаги

$$\cos z = \operatorname{ch} z, \quad \sin z = -i \operatorname{sh} z, \quad \operatorname{th} z = -i \operatorname{tg} iz$$

$$\operatorname{ch} z = \cos iz, \quad \operatorname{sh} z = -i \sin iz, \quad \operatorname{cth} z = i \operatorname{ctg} iz$$

муносабатлар билан боғланган. Биз улардан бирини, масалан
 $\operatorname{sh} z = -i \sin iz$

бўлишини кўрсатамиз.

(43) ва (44) муносабатлардан фойдаланиб топамиз:

$$\begin{aligned} \sin iz &= \frac{1}{2i} \left(e^{i(iz)} - e^{-i(iz)} \right) = \frac{1}{2i} \left(e^{i^2 z} - e^{-i^2 z} \right) = \\ &= \frac{1}{2i} \left(e^z - e^{-z} \right) = -\frac{1}{i} \frac{e^z - e^{-z}}{2} = -\frac{1}{i} \operatorname{sh} z. \end{aligned}$$

Демак,

$$\operatorname{sh} z = -i \sin iz.$$

• Тригонометрик функциялар кўрсаткичли функция орқали таърифланганидан, уларнинг кўрсаткичли функциялар хоссаларига ўхшаш хоссаларга эга бўлиши келиб чиқади. Айни пайтда тригонометрик функциялар орасида ҳақиқий аргументли тригонометрик функциялар орасидаги муносабатлар каби формуулалар ўринли бўлади.

Биз қуида тригонометрик функцияларнинг баъзи хоссала-
рини келтирамиз.

1°. Ушбу

- 1) $\sin^2 z + \cos^2 z = 1,$
- 2) $\sin(z_1 + z_2) = \sin z_1 \cdot \cos z_2 + \cos z_1 \cdot \sin z_2,$
- 3) $\cos(z_1 + z_2) = \cos z_1 \cdot \cos z_2 - \sin z_1 \cdot \sin z_2,$
- 4) $\sin\left(z + \frac{\pi}{2}\right) = \cos z, \quad \cos\left(z + \frac{\pi}{2}\right) = -\sin z,$
- 5) $\sin(z + \pi) = -\sin z, \quad \cos(z + \pi) = -\cos z$

Формулалар ўринли.

Бу формулаларнинг ўринли бўлишини кўрсатиш қийин эмас.
 $w = \sin z$ ва $w = \cos z$ функцияларнинг таърифларидан фойдала-
ниб топамиз:

$$\begin{aligned} \sin^2 z + \cos^2 z &= \left(\frac{e^{iz} - e^{-iz}}{2i} \right)^2 + \left(\frac{e^{iz} + e^{-iz}}{2} \right)^2 = \\ &= \frac{e^{2iz} - 2 + e^{-2iz}}{-4} + \frac{e^{2iz} + 2 + e^{-2iz}}{4} = 1. \end{aligned}$$

Колган тенгликлар ҳам шунга ўхшаш исботланади.

2°. $w = \sin z$ тоқ функция, $w = \cos z$ эса жуфт функция бўла-
ди.

Бу хоссанинг ўринли бўлиши $w = \sin z$, функцияларнинг
таърифларидан бевосита келиб чиқади.

3°. Тригонометрик функциялар даврий бўлиб, $w = \sin z$,
 $w = \cos z$ функцияларнинг даври 2π га, $w = \operatorname{tg} z$, $w = \operatorname{ctg} z$ функцияларнинг даври эса π га тенг.

Ҳақиқатан, $w = \sin z$ функция таърифи ҳамда

$$e^{2\pi i} = 1$$

бўлишини эътиборга олиб топамиз:

$$\begin{aligned} w(z+2\pi) &= \sin(z+2\pi) = \frac{1}{2i} \left(e^{i(z+2\pi)} - e^{-i(z+2\pi)} \right) = \\ &= \frac{1}{2i} \left(e^{iz} \cdot e^{2\pi i} - e^{-iz} \cdot \frac{1}{e^{2\pi i}} \right) = \frac{e^{iz} - e^{-iz}}{2i} = \sin z = w(z). \end{aligned}$$

Демак,

$$\sin(z+2\pi) = \sin z.$$

Бу эса $w = \sin z$ даврий функция ва унинг даври 2π га
тенг бўлишини билдиради.

$w = \operatorname{tg} z$ функция таърифидан фойдаланиб, ушбу

$$\begin{aligned}\operatorname{tg}(z+\pi) &= -i \frac{e^{i(z+\pi)} - e^{-i(z+\pi)}}{e^{i(z+\pi)} + e^{-i(z+\pi)}} = \frac{e^{iz} (e^{iz} - e^{-iz} \cdot e^{-2\pi i})}{e^{iz} (e^{iz} + e^{-iz} \cdot e^{-2\pi i})} = \\ &= -i \frac{e^{iz} - e^{-iz}}{e^{iz} + e^{-iz}} = \operatorname{tg}(z)\end{aligned}$$

төңглилкка келамиз. Демак, $\operatorname{tg}(z+\pi) = \operatorname{tg}(z)$.

Шунга ўхшаш $w = \cos z$, $w = \operatorname{ctg} z$ функцияларнинг даврий функция эканлигини күрсатилади.

4°. $w = \sin z$ ва $w = \cos z$ функциялар $\forall z \in \mathbb{C}$ да ҳосилага эга бўлиб, $(\sin z)' = \cos z$, $(\cos z)' = -\sin z$ бўлади.

$w = \operatorname{tg} z$ функция $\forall z \in \mathbb{C} \setminus \left\{ z \in \mathbb{C} : z = k\pi + \frac{\pi}{2}; k = 0, \pm 1, \dots \right\}$ да ҳосилага эга бўлиб,

$$(\operatorname{tg} z)' = \frac{1}{\cos^2 z} \quad (45)$$

бўлади.

$w = \operatorname{ctg} z$ функция $\forall z \in \mathbb{C} \setminus \left\{ z \in \mathbb{C} : z = k\pi; k = 0, \pm 1, \dots \right\}$ да ҳосилага эга бўлиб,

$$(\operatorname{ctg} z)' = -\frac{1}{\sin^2 z} \quad (46)$$

бўлади.

Ҳақиқатан ҳам,

$$\begin{aligned}(\sin z)' &= \left(\frac{e^{iz} - e^{-iz}}{2i} \right)' = \frac{1}{2i} \left(e^{iz} \cdot i + e^{-iz} \cdot (-i) \right) = \frac{e^{iz} + e^{-iz}}{2} = \cos z \\ (\cos z)' &= \left(\frac{e^{iz} - e^{-iz}}{2i} \right)' = \frac{1}{2i} \left(e^{iz} \cdot i - e^{-iz} \cdot (-i) \right) = \\ &\quad -\frac{e^{iz} - e^{-iz}}{2i} = -\sin z\end{aligned}$$

6) формулаларнинг тўғрилиги

Тр. таърифланни
рига ўхшаш ҳосилага
тригонометрик фуњ.
нометрик функциялар
лар ўринли бўлади.

$y = \sin x$, $y = \cos x$ функцияларнинг қийматлари
бўлишини биламиз.

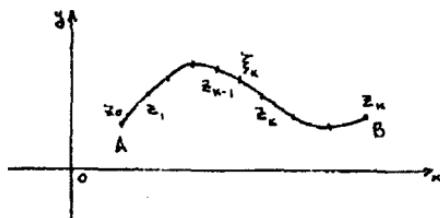
6

4 - БОБ

КОМПЛЕКС АРГУМЕНТЛИ ФУНКЦИЯЛАРНИНГ ИНТЕГРАЛИ

1 - § . Интеграл тушунчаси

1⁰. Интеграл таърифи. Комплекс сонлар төкислиги C_z да бирор силлиқ (бўлакли силлиқ) $\gamma = AB$ эгри чизикни олайлик (36 - чизма).

36-чизма

$\gamma = AB$ эгри чизикни А дан В га қараб

$z_0, z_1, z_2, \dots, z_n$

нуқталар ёрдамида н та

$\gamma_1, \gamma_2, \dots, \gamma_n$

бўлакларга ажратамиз (бунда AB эгри чизикнинг боши A нуқта z_0 , охири B нуқта эса z_n бўлсин.

γ_k лар ($k = 1, 2, 3, \dots, n$) узунликлари ℓ_k ларнинг ($k = 1, 2, 3, \dots, n$) энг каттасини λ билан белгилаймиз:

$$\lambda = \max_{1 \leq k \leq n} \ell_k$$

Айтайлик, γ эгри чизикда $f(z)$ функция берилган бўлсин. Ҳар бир γ_k да ихтиёрий ξ_k нуқта олиб, сўнг $f(z)$ функциянинг шу нуқтадаги $f(\xi_k)$ қийматини $z_k - z_{k-1}$ га кўпайтириб, ушбу

$$\sigma = \sum_{k=1}^n f(\xi_k) \cdot (z_k - z_{k-1})$$

йигиндини тузамиз. Бу йигинди $f(z)$ функциянинг интеграл йигиндиси дейилади.

Равшанки, $f(z)$ функциянинг интеграл йигиндиси γ эгри чизикнинг бўлинишига ҳамда ҳар бир γ_k да олинган ξ_k нуқталарга боғлиқ бўлади.

1-тада ўр иф. Агар $\lambda \rightarrow 0$ да $f(z)$ функциянинг интеграл йигиндиси γ эгри чизикнинг бўлиниши усулига ҳамда γ_k да ξ_k нуқтанинг танлаб олинишига боғлиқ бўлмаган ҳолда чекли лимитга эга бўлса, бу лимит $f(z)$ функциянинг γ эгри чизик бўйича интеграли деб аталади ва

$$\int_{\gamma} f(z) dz$$

каби белгиланади. Демак,

$$\int_{\gamma} f(z) dz = \lim_{\lambda \rightarrow 0} \sum_{k=1}^n f(\xi_k) \cdot (z_k - z_{k-1}) \quad (1)$$

Бу ҳолда $f(z)$ функция γ эгри чизик бўйича интегралланувчи дейилади.

Мисол. $f(z) = 1$ функциянинг боши a ($a \in C_z$) нуқтада, охири b ($b \in C_z$) нуқтада бўлган силлиқ (бўлакли силлиқ) эгри чизик бўйича интегралини топамиз.

Равшанки, $f(z) = 1$ функциянинг интеграл йигиндиси

$$\begin{aligned} \sigma &= \sum_{k=1}^n f(\xi_k) \cdot (z_k - z_{k-1}) = \sum_{k=1}^n (z_k - z_{k-1}) = \\ &= z_1 - z_0 + z_2 - z_1 + \dots + z_n - z_{n-1} = z_n - z_0 \end{aligned}$$

бўлади. Агар

$$\lim_{\lambda \rightarrow 0} \sigma = \int_{\gamma} dz$$

ва $z_0 = a$, $z_n = b$ эканини эътиборга олсак, унда

$$\int_{\gamma} dz = b - a$$

бўлиши келиб чиқади.

Хусусан, $a = b$ бўлса, яъни γ ёпиқ эгри чизик бўлса

$$\int_{\gamma} dz = 0 \quad (2)$$

бўлади.

2⁰. Интегралниң мавжудлиги. Энди комплекс аргументли функция интегралининг мавжудлиги масаласини қараймиз.

Юқорида келтирилган таърифдан кўринадики, (1) интеграл ўзгри чизикка ҳамда унда берилган $f(z)$ функцияга боғлиқ бўлади.

Фараз қиласлик, $\gamma = AB$ ($\gamma \subset C_z$) ўзгри чизик

$$z = z(t) = x(t) + iy(t)$$

кўринишда берилган бўлсин. Бунда $x(t), y(t)$ функциялар $[\alpha, \beta]$ сегментда аниқланган, узлуксиз ҳамда узлуксиз $x'(t), y'(t)$ ҳосилаларга эга $(x'^2(t) + y'^2(t) > 0)$ t параметр α дан β га қараб ўзгарганда $z = z(t)$ нуқта A дан B га қараб $\gamma = AB$ ни чиза боради.

γ ўзгри чизикда

$$f(z) = u(x, y) + iv(x, y)$$

функция аниқланган ва узлуксиз бўлсин.

$[\alpha, \beta]$ сегментни

$$t_0, t_1, t_2, \dots, t_n$$

$$(t_0 < t_1 < t_2 < \dots < t_n; t_0 = \alpha, t_n = \beta)$$

нуқталар ёрдамида пта бўлакка ажратамиш.

$z = z(t)$ функция бу нуқталарни γ ўзгри чизик нуқта-ларига акслантиради. t_k ($k = 0, 1, 2, \dots, n$) нуқталарнинг γ ўзгри чизикдаги аксларини

$$z_0, z_1, z_2, \dots, z_n \quad (z_0 = A, z_n = B)$$

дейлик.

Натижада бу нуқталар ёрдамида γ ўзгри чизик γ_k бўлакларга ($k = 0, 1, 2, \dots, n$) ажралади, ҳар бир γ_k да ихтиёрий ζ_k ($\zeta_k = \xi_k + i\eta_k$) нуқтани оламиш. Равшанки,

$$\zeta_k = z(\tau_k) \quad (t_{k-1} \leq \tau_k \leq t_k)$$

бўлади.

Энди ушбу

$$\sigma = \sum_{k=1}^n f(\zeta_k) \cdot (z_k - z_{k-1})$$

йигиндини қараймиз. Бу йигиндида

$$f(\xi_k) = u(\xi_k, \eta_k) + iv(\xi_k, \eta_k),$$

$$z_k - z_{k-1} = (x_k + iy_k) - (x_{k-1} + iy_{k-1}) =$$

$$= (x_k - x_{k-1}) + i(y_k - y_{k-1}) = \Delta x_k + i\Delta y_k$$

бўлишини эътиборга олиб топамиш:

$$\begin{aligned}\sigma &= \sum_{k=1}^n [u(\xi_k, \eta_k) + iv(\xi_k, \eta_k)] \cdot (\Delta x_k + i\Delta y_k) = \\ &= \sum_{k=1}^n [u(\xi_k, \eta_k) \cdot \Delta x_k - v(\xi_k, \eta_k) \cdot \Delta y_k] + \\ &\quad + i \sum_{k=1}^n [v(\xi_k, \eta_k) \cdot \Delta x_k + u(\xi_k, \eta_k) \cdot \Delta y_k]\end{aligned}\quad (3)$$

Бу тенгликнинг ўнг томонидаги ҳар бир йигинди $u(x, y)$ ва $v(x, y)$ функцияларнинг эгри чизикли интеграллари учун интеграл йигиндилардир. Қаралаётган $f(z) = u(x, y) + iv(x, y)$ функция γ эгри чизикда узлуксиз. Бинобарин, $u(x, y)$ ва $v(x, y)$ функциялар ҳам γ да узлуксиз. Демак, бу функцияларнинг γ эгри чизик бўйича интеграллари мавжуд ва

$$\lim_{\lambda \rightarrow 0} \sum_{k=1}^n [u(\xi_k, \eta_k) \Delta x_k - v(\xi_k, \eta_k) \Delta y_k] = \int \limits_{\gamma} u(x, y) dx - v(x, y) dy$$

$$\lim_{\lambda \rightarrow 0} \sum_{k=1}^n [v(\xi_k, \eta_k) \Delta x_k + u(\xi_k, \eta_k) \Delta y_k] = \int \limits_{\gamma} v(x, y) dx + u(x, y) dy$$

бўлади.

(3) тенгликда $\lambda \rightarrow 0$ да лимитга ўтиб топамиш:

$$\begin{aligned}\lim_{\lambda \rightarrow 0} \sigma &= \lim_{\lambda \rightarrow 0} \sum_{k=1}^n f(\xi_k) \cdot (z_k - z_{k-1}) = \\ &= \int \limits_{\gamma} u(x, y) dx - v(x, y) dy + i \int \limits_{\gamma} v(x, y) dx + u(x, y) dy\end{aligned}$$

Бундан эса $\lambda \rightarrow 0$ да σ йигинди чекли лимитга эга ва

$$\int f(z) dz = \int \limits_{\gamma} u(x, y) dx - v(x, y) dy + i \int \limits_{\gamma} v(x, y) dx + u(x, y) dy$$

бўлиши келиб чиқади. Натижада қуйидаги теоремага келамиш.

1 - т е о р е м а. Агар $f(z)$ функция γ эгри чизикда узлуксиз бўлса, у ҳолда бу функциянинг γ эгри чизик бўйича интеграли мавжуд ва

$$\int\limits_{\gamma} f(z) dz = \int\limits_{\gamma} u(x, y) dx - v(x, y) dy + i \int\limits_{\gamma} v(x, y) dx + u(x, y) dy$$

бўлади.

Бу теорема, бир томондан узлуксиз функция интеграли-нинг мавжудлигини ифодаласа, иккинчи томондан комплекс аргументли функция интегралини эгри чизикли интеграллар орқали ифодаланишини кўрсатади.

Мисол. Ушбу

$$\int\limits_{\gamma} zdz$$

интегрални қарайлик, бунда γ - боши a ($a \in C_2$) нуқтада, охири b ($b \in C_2$) нуқтада бўлган силлиқ (бўлакли силлиқ) эгри чизик.

Равшанки, $f(z) = z$ функция γ эгри чизикда узлуксиз. Бинобарин, бу функцияning интеграли мавжуд. $f(z) = z$ функцияning γ эгри чизик бўйича интегралини таърифга кўра топишда ζ_k ва z_n нуқталарни интеграл йигинди ва унинг лимитини ҳисоблашга қулай қилиб олиш мумкин. Шуни ётиборга олиб $f(z) = z$ функция интеграл йигиндиси

$$\sigma = \sum_{k=1}^n f(\zeta_k) \cdot (z_k - z_{k-1})$$

да ζ_k нуқта сифатида

$$\zeta_k = \frac{1}{2}(z_k + z_{k-1})$$

ни оламиз. Унда

$$\begin{aligned} \sigma &= \sum_{k=1}^n \frac{1}{2}(z_k + z_{k-1})(z_k - z_{k-1}) = \frac{1}{2} \sum_{k=1}^n (z_k^2 - z_{k-1}^2) = \\ &= \frac{1}{2}(z_n^2 - z_0^2) = \frac{1}{2}(b^2 - a^2) \end{aligned}$$

бўлиб,

$$\lim_{\lambda \rightarrow 0} \sigma = \frac{1}{2}(b^2 - a^2)$$

бўлади. Демак,

$$\int\limits_{\gamma} zdz = \frac{1}{2}(b^2 - a^2).$$

Хусусан, $b = a$ бўлса, яъни γ ёпиқ чизик бўлса,

$$\int\limits_{\gamma} zdz = 0 \quad (4)$$

бўлади.

3°. Интегралниң хоссалари. Юқорида кўрдикки, узлуксиз $f(z)$ комплекс ўзгарувчили функцияниң γ эгри чизик бўйича интегрални келар экан. Бинобарин, комплекс аргументли функция интегрални ҳам эгри чизики интеграллар хоссалари каби хоссаларга эга бўлади. Уларни асосан исботсиз келтирамиз.

1) Агар $f(z)$ функция γ эгри чизик бўйича интегралланувчи бўлса, у ҳолда $a \cdot f(z)$ функция (a ўзгармас комплекс сон) ҳам γ эгри чизик бўйича интегралланувчи ва ушбу

$$\int\limits_{\gamma} af(z)dz = a \int\limits_{\gamma} f(z)dz$$

формула ўринли бўлади.

2) Агар $f(z)$ ва $g(z)$ функцияларнинг ҳар бирни γ эгри чизик бўйича интегралланувчи бўлса, у ҳолда $f(z) \pm g(z)$ функция ҳам шу γ эгри чизик бўйича интегралланувчи ва ушбу

$$\int\limits_{\gamma} [f(z) \pm g(z)]dz = \int\limits_{\gamma} f(z)dz \pm \int\limits_{\gamma} g(z)dz$$

формула ўринли бўлади.

3) Агар $f(z)$ функция γ эгри чизик бўйича интегралланувчи бўлиб,

$$\gamma = \gamma_1 \cup \gamma_2 \quad (\gamma_1 \cap \gamma_2 = \emptyset)$$

бўлса, у ҳолда

$$\int\limits_{\gamma} f(z)dz = \int\limits_{\gamma_1} f(z)dz + \int\limits_{\gamma_2} f(z)dz$$

бўлади.

4) Агар $f(z)$ функция γ эгри чизик бўйича интегралланувчи бўлса, у ҳолда

$$\int\limits_{\gamma} f(z)dz = - \int\limits_{\gamma} f(z)dz$$

бўлади, яъни γ эгри чизикда йўналиш ўзгартирилса, интеграл ишорасини ўзгартиради.

5) Агар $f(z)$ функция γ эгри чизикда узлуксиз бўлса, у ҳолда

$$\left| \int_{\gamma} f(z) dz \right| \leq \int_{\gamma} |f(z)| \cdot |dz| \quad (5)$$

бўлади, бунда $|dz| = \sqrt{dx^2 + dy^2}$.

Интеграл таърифига кўра

$$\int_{\gamma} f(z) dz = \lim_{\lambda \rightarrow 0} \sum_{k=1}^n f(\zeta_k) \cdot (z_k - z_{k-1}),$$

$$\int_{\gamma} |f(z)| \cdot |dz| = \lim_{\lambda \rightarrow 0} \sum_{k=1}^n |f(\zeta_k)| \cdot |z_k - z_{k-1}| \quad (6)$$

бўлади.

Маълумки,

$$\left| \sum_{k=1}^n f(\zeta_k) \cdot (z_k - z_{k-1}) \right| \leq \sum_{k=1}^n |f(\zeta_k)| \cdot |z_k - z_{k-1}|$$

Бу тенгсизлиқда $\lambda \rightarrow 0$ да лимитга ўтиб, юқоридаги (6) муносабатни эътиборга олсак,

$$\left| \int_{\gamma} f(z) dz \right| \leq \int_{\gamma} |f(z)| \cdot |dz|$$

бўлиши келиб чиқади.

Жумладан,

$$M = \max_{\gamma} |f(z)|$$

бўлганда (5) тенгсизлиқдан

$$\left| \int_{\gamma} f(z) dz \right| \leq M \cdot \ell(\gamma) \quad (7)$$

бўлиши келиб чиқади, бунда $\ell(\gamma)$ – γ эгри чизик узунлиги.

Комплекс аргументли функция интегралининг кейинги хоссаси функцияниң эгри чизик бўйича интегралини унинг синиқ чизик бўйича интеграли билан яқинлаштириш мумкинлигини кўрсатади.

6) Фараз қиласлик $f(z)$ функция D соҳада ($D \subset \mathbb{C}_z$) узлуксиз бўлиб, γ шу соҳага тегишли бўлган бўлакли силлиқ эгри чизик бўлсин. У ҳолда $\forall \epsilon > 0$ сон олинганда ҳам D соҳага тегишли бўлган шундай P синиқ чизик топиладики,

$$\left| \int_{\gamma} f(z) dz - \int_P f(z) dz \right| < \epsilon$$

бўлади.

4⁰. Интегрални ҳисоблаш. Айтайлик, комплекс сонлар текислиги C_z да γ эгри чизик ушбу

$$z = z(t) = x(t) + iy(t) \quad (\alpha \leq t \leq \beta)$$

тенглама билан берилган бўлиб, $x(t)$, $y(t)$ функциялар 2^0 -punktda келтирилган барча шартларни каноатлантирусин. Бу эгри чизикда $f(z)$ функция берилган ва узлуксиз бўлсин. У ҳолда 1-теоремага кўра

$$\int_{\gamma} f(z) dz = \int_{\gamma} u(x, y) dx - v(x, y) dy + i \int_{\gamma} v(x, y) dx + u(x, y) dy$$

бўлади.

Энди бу тенгликтинг ўнг томонидаги эгри чизикини интегралларни [2], 19-боб, 2- § да келтирилган формулалардан фойдаланиб, Риман интеграллари орқали ёзамиш:

$$\int_{\gamma} u(x, y) dx - v(x, y) dy = \int_{\alpha}^{\beta} [u(x(t), y(t)) \cdot x'(t) - v(x(t), y(t)) \cdot y'(t)] dt,$$

$$\int_{\gamma} v(x, y) dx + u(x, y) dy = \int_{\alpha}^{\beta} [v(x(t), y(t)) \cdot x'(t) + u(x(t), y(t)) \cdot y'(t)] dt.$$

Натижада

$$\begin{aligned} \int_{\gamma} f(z) dz &= \int_{\alpha}^{\beta} [u(x(t), y(t)) \cdot x'(t) - v(x(t), y(t)) \cdot y'(t)] dt + \\ &\quad + i \int_{\alpha}^{\beta} [v(x(t), y(t)) \cdot x'(t) + v(x(t), y(t)) \cdot y'(t)] dt = \\ &= \int_{\alpha}^{\beta} [u(x(t), y(t)) + iv(x(t), y(t))] \cdot [x'(t) + iy'(t)] dt = \int_{\alpha}^{\beta} f(z(t)) \cdot z'(t) dt \end{aligned}$$

бўлади. Демак,

$$\int_{\gamma} f(z) dz = \int_{\alpha}^{\beta} f(z(t)) \cdot z'(t) dt \quad (8)$$

Шундай қилиб, комплекс аргументли функцияниң интегралы ғиман интегралы орқали (8) формула ёрдамида ҳисобланар экан.

Из ох. (8) тенглик билан аниқланган интегрални комплекс аргументли функция интеграли таърифи сифатида қараш мумкин.

Мисол. Ушбу

$$I_n = \int_{\gamma} (z-a)^n dz \quad (n\text{-бутун сон})$$

интегрални ҳисобланг, бунда

$$\gamma = \{z \in C_z : |z-a| = \rho, \rho > 0\}$$

айланадан иборат (йўналиш соат стрелкасига қарама-қарши олинган)

γ айлананинг тенгламасини кўйидаги

$$z = z(t) = a + \rho e^{it} \quad (0 \leq t \leq 2\pi)$$

кўринишда ёзиб оламиз. Унда

$$dz = d(a + \rho e^{it}) = i\rho e^{it} dt$$

бўлиб, (8) формулага кўра

$$I_n = \int_{\gamma} (z-a)^n dz = i\rho^{n+1} \int_0^{2\pi} e^{i t(n+1)} dt$$

бўлади.

Агар $n \neq -1$ бўлса,

$$I_n = i\rho^{n+1} \int_0^{2\pi} e^{i t(n+1)} dt = i\rho^{n+1} \frac{e^{i t(n+1)}}{i(n+1)} \Big|_0^{2\pi} = 0$$

бўлади.

Агар $n = -1$ бўлса,

$$I_{-1} = i \int_0^{2\pi} e^{i t \cdot 0} dt = 2\pi i$$

бўлади. Демак,

$$\int_{\gamma} (z-a)^n dz = \int_{|z-a|=\rho} (z-a)^n dz = \begin{cases} 0, & n \neq -1, \\ 2\pi i, & n = -1 \end{cases}$$

2-§. Коши теоремаси

1⁰. Коши теоремаси комплекслар ўзгарувчили функциялар назариясининг фундаментал теоремаси хисобланади.

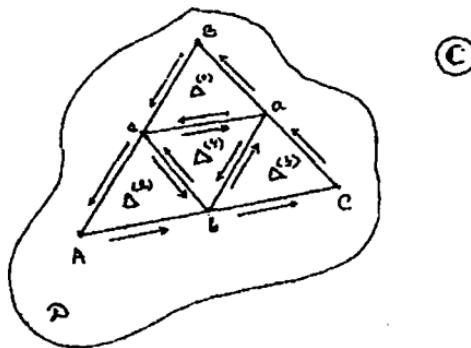
Биз ушбу параграфда мазкур теоремани ўрганамиз.

2 - т е о р е м а (Коши теоремаси). Агар $f(z)$ функция бир боғламли D соҳада ($D \subset C_z$) голоморф бўлса, у ҳолда $f(z)$ функциянинг D соҳада ётувчи ҳар қандай силлиқ (бўлакли силлиқ) γ ёпиқ чизик (ёпиқ контур) бўйича интеграли нолга тенг бўлади:

$$\int_{\gamma} f(z) dz = 0.$$

И с б о т . Теореманинг исботини бир нечта босқичда келтирамиз.

а) ўзгари чизик учбурчак контуридан иборат бўлсин:
 $\gamma = \Delta$ (37-чизма).

37-чизма .

Бу учбурчакнинг периметри ℓ га тенг бўлсин. Бу ҳолда теоремани исботлаш учун тескарисини фараз қиласиз, яъни $f(z)$ функция бир боғламли D соҳада голоморф бўлса ҳам бу функциянинг D соҳада ётувчи ABC учбурчак контури Δ бўйича интеграли нолга тенг бўлмасин:

$$\int_{\Delta} f(z) dz \neq 0.$$

Айтайлик,

$$\left| \int_{\Delta} f(z) dz \right| = M > 0$$

бўлсин.

$\Delta = ABC$ учбурчакни, унинг томонлари ўрталарини бирлаштирувчи тўгри чизик кесмалари ёрдамида 4 та

$$\Delta^{(1)}, \Delta^{(2)}, \Delta^{(3)}, \Delta^{(4)}$$

учбурчакларга ажратамиз. Равшанки, бу учбурчак контурлари учун

$$\Delta^{(1)} = aB + Bc + ca,$$

$$\Delta^{(2)} = cA + Ab + bc,$$

$$\Delta^{(3)} = bC + Ca + ab,$$

$$\Delta^{(4)} = ac + cb + ba$$

бўлиб,

$$\Delta^{(1)} \int f(z) dz = \int_{aB} f(z) dz + \int_{Bc} f(z) dz + \int_{ca} f(z) dz,$$

$$\Delta^{(2)} \int f(z) dz = \int_{cA} f(z) dz + \int_{Ab} f(z) dz + \int_{bc} f(z) dz,$$

$$\Delta^{(3)} \int f(z) dz = \int_{bC} f(z) dz + \int_{Ca} f(z) dz + \int_{ab} f(z) dz,$$

$$\Delta^{(4)} \int f(z) dz = \int_{ac} f(z) dz + \int_{cb} f(z) dz + \int_{ba} f(z) dz$$

бўлади. Кейинги тенгликларни ҳадлаб қўшиб топамиз:

$$\begin{aligned} & \int_{\Delta^{(1)}} f(z) dz + \int_{\Delta^{(2)}} f(z) dz + \int_{\Delta^{(3)}} f(z) dz + \int_{\Delta^{(4)}} f(z) dz = \\ &= \left[\int_{aB} f(z) dz + \int_{Bc} f(z) dz + \int_{ca} f(z) dz + \int_{bC} f(z) dz + \int_{Ca} f(z) dz \right] + \quad (9) \\ &+ \left(\int_{ca} f(z) dz + \int_{ac} f(z) dz \right) + \left(\int_{bc} f(z) dz + \int_{ab} f(z) dz \right) + \\ &+ \left(\int_{ab} f(z) dz + \int_{ba} f(z) dz \right). \end{aligned}$$

Агар

$$\begin{aligned}
 & \int_{aB} f(z)dz + \int_{Bc} f(z)dz + \int_{cA} f(z)dz + \\
 & + \int_{Ab} f(z)dz + \int_{bC} f(z)dz + \int_{Ca} f(z)dz = \int_{\Delta} f(z)dz, \\
 & \int_{ca} f(z)dz + \int_{ac} f(z)dz = 0, \quad \int_{bc} f(z)dz + \int_{cb} f(z)dz = 0, \\
 & \int_{f(z)} dz + \int_{f(z)} dz = 0,
 \end{aligned}$$

бўлишини эътиборга олсак, унда (9) муносабатдан

$$\int_{\Delta} f(z)dz = \int_{\Delta^{(1)}} f(z)dz + \int_{\Delta^{(2)}} f(z)dz + \int_{\Delta^{(3)}} f(z)dz + \int_{\Delta^{(4)}} f(z)dz$$

эканлиги келиб чиқади.

Равшанки,

$$M = \left| \int_{\Delta} f(z)dz \right| \leq \left| \int_{\Delta^{(1)}} f(z)dz \right| + \left| \int_{\Delta^{(2)}} f(z)dz \right| + \left| \int_{\Delta^{(3)}} f(z)dz \right| + \left| \int_{\Delta^{(4)}} f(z)dz \right|$$

Бу тенгизликтин ўнг томонидаги қўшилувчилардан камида битаси $\frac{M}{4}$ дан кичик бўлмайди (акс ҳолда

$$M = \left| \int_{\Delta} f(z)dz \right| < 4 \cdot \frac{M}{4} = M$$

бўлиб, $M < M$ каби маъносиз тенгизлика келиб қолади). Айтайлик,

$$\left| \int_{\Delta_1} f(z)dz \right| \geq \frac{M}{4}$$

бўлсин, бунда Δ_1 учбурчак $\Delta^{(1)}, \Delta^{(2)}, \Delta^{(3)}, \Delta^{(4)}$ учбурчаклардан бири ва унинг периметри $\frac{1}{2^n}$ га тенг.

Энди Δ_1 учбурчакни юқоридаги усул билан 4 та

$\Delta_1^{(1)}, \Delta_1^{(2)}, \Delta_1^{(3)}, \Delta_1^{(4)}$ учбурчакларга ажратамиз. Бу учбурчаклар орасида шундай Δ_2 учбурчак топиладики,

$$\left| \int_{\Delta_2} f(z)dz \right| \geq \frac{M}{4^2}$$

бўлади. Δ_2 учбурчакнинг периметри $\frac{\ell}{2^2}$ га тенг.

Бу жараённи чексиз давом эттира борамиз. Натижада
 $\Delta_1, \Delta_2, \Delta_3, \dots, \Delta_n, \dots$ (10)

учбурчаклар кетма-кетлиги ҳосил бўлади. (10) учбурчаклар кетма-кетлиги учун:

1) $\Delta_1 \supset \Delta_2 \supset \Delta_3 \supset \dots \supset \Delta_n \supset \dots$;

2) Δ_n учбурчакнинг периметри $\frac{1}{2^n}$ га тенг ва $n \rightarrow \infty$ да

$$\frac{1}{2^n} \rightarrow 0;$$

3) ҳар бир Δ_n ($n = 1, 2, 3, \dots$) учбурчак учун

$$\left| \int_{\Delta_n} f(z) dz \right| \geq \frac{M}{4^n} \quad (11)$$

бўлади.

1) ва 2) тасдиқлардан барча $\Delta_1, \Delta_2, \Delta_3, \dots, \Delta_n, \dots$ учбурчакларга тегишли бўлган ягона z_0 нуқта ($z_0 \in D$) мавжуд бўлиши келиб чиқади.

Шартга кўра $f(z)$ функция z_0 нуқтада голоморф. Демак, $\forall \varepsilon > 0$ сон олингандан ҳам шундай $\delta = \delta(\varepsilon)$ сон топиладики,

$$|z - z_0| < \delta \quad (12)$$

тенгсизликни қаноатлантирувчи барча z лар учун

$$\left| \frac{f(z) - f(z_0)}{z - z_0} - f'(z_0) \right| < \varepsilon,$$

яъни

$$|f(z) - f(z_0) - f'(z)(z - z_0)| < \varepsilon \cdot |z - z_0| \quad (13)$$

бўлади.

Энди (2) ва (4) формулаларга кўра

$$\int_{\Delta_n} dz = 0, \quad \int_{\Delta_n} zdz = 0$$

ва n нинг етарлича катта қийматида

$$\Delta_n \subset \{z \in \mathbb{C}_z : |z - z_0| < \delta\}$$

бўлишини ҳамда (13) тенгсизликни эътиборга олиб топамиз:

$$\begin{aligned}
 \left| \int_{\Delta_n} f(z) dz \right| &= \left| \int_{\Delta_n} [f(z) - f(z_0) - f'(z)(z - z_0)] dz \right| \leq \\
 &\leq \int_{\Delta_n} |f(z) - f(z_0) - f'(z)(z - z_0)| dz < \quad (14) \\
 &< \varepsilon \cdot \int_{\Delta_n} |z - z_0| |dz| \leq \varepsilon \cdot \frac{\ell^2}{4^n}
 \end{aligned}$$

(11) ва (14) муносабатлардан

$$\frac{M}{4^n} \leq \left| \int_{\Delta_n} f(z) dz \right| < \varepsilon \cdot \frac{\ell^2}{4^n}$$

бўлиши келиб чиқади. Демак,

$$M < \varepsilon \cdot \ell^2.$$

Бу тенгсизлик $M > 0$ деб қилинган фаразга зид (чунки, ε -ихтиёрий мусбат сон). Зиддиятлик бўлмаслиги учун $M = 0$ бўлиши керак. Шундай қилиб $M = 0$, яъни

$$\int_{\Delta} f(z) dz = 0$$

бўлади.

б) γ эгри чизик кўпбурчак контуридан иборат бўлсин:

$$\gamma = P.$$

Равшанки, кўпбурчак чекли сондаги учбурчакларга ажралади ва

$$\int_P f(z) dz$$

интеграл эса бу учбурчаклар бўйича олинган интеграллар йигиндисига тенг бўлади. Учбурчаклар бўйича олинган интегралларнинг ҳар бири а) ҳолга биноан нолга тенг бўлади. Бинобарин, $f(z)$ функцияниң кўпбурчак контури бўйича олинган интеграли ҳам нолга тенг бўлади:

$$\int_P f(z) dz = 0$$

в) γ эгри чизик ихтиёрий силлиқ (бўлакли силлиқ) ёпиқ эгри чизик бўлсин. Интегралнинг 6-хоссасига кўра D соҳага тегишли бўлган шундай P кўпбурчак топиладики,

$$\left| \int_{\gamma} f(z) dz - \int_P f(z) dz \right| < \varepsilon$$

Пүлади, бунда ε - ихтиёрий мусбат сон. б) ҳолга биноан

$$\int_P f(z) dz = 0$$

Демак,

$$\left| \int_{\gamma} f(z) dz \right| < \varepsilon$$

Бундан эса

$$\int_{\gamma} f(z) dz = 0$$

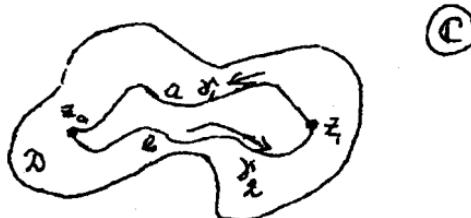
бўлиши келиб чиқади. Теорема тўлиқ исбот бўлди.

1 - натижা. Агар $f(z)$ функция бир боғламли D соҳада ($D \subset \mathbb{C}_z$) голоморф бўлса, у ҳолда $f(z)$ функциянинг интегрални интеграллаш эгри чизигига (интеграллаш йўлига) боғлиқ бўлмайди, яъни бошлангич ва охирги нуқталари умумий ҳамда D соҳада ётувчи γ_1 ва γ_2 эгри чизиклар учун

$$\int_{\gamma_1} f(z) dz = \int_{\gamma_2} f(z) dz$$

бўлади.

Исбот. D соҳанинг z_0 ва z_1 нуқталарини бирлаштирувчи ва шу соҳага тегишли бўлган ихтиёрий $\gamma_1 = z_0 \rightarrow z_1$ ҳамда $\gamma_2 = z_0 \leftarrow z_1$ силлиқ (бўлакли силлиқ) эгри чизикларни олайлик (38-чизма).

38-чизма

Бу ҳолда $z_0 \rightarrow z_1$ ва $z_0 \leftarrow z_1$ эгри чизиклар биргаликда D соҳага тегишли бўлган γ ёпиқ чизиқни ташкил этади:

$$\gamma = \gamma_1 \cup \gamma_2.$$

Унда Коши теоремасига мувофиқ

$$\int_{\gamma} f(z) dz = 0 \quad (15)$$

бўлади. Интегралнинг хоссаларидан фойдаланиб, топамиз:

$$\begin{aligned} \int_{\gamma} f(z) dz &= \int_{\gamma_1} f(z) dz + \int_{\gamma_2} f(z) dz = \\ &= \int_{\gamma_2} f(z) dz - \int_{\gamma_1} f(z) dz \end{aligned} \quad (16)$$

(15) ва (16) муносабатлардан

$$\int_{\gamma_1} f(z) dz = \int_{\gamma_2} f(z) dz$$

бўлиши келиб чиқади.

Энди Коши теоремасининг умумлашишини ифодаловчи теоремаларни исботсиз келтирамиз.

Айтайлик, D ($D \subset C_z$) чегараланган бир боғламли соҳа бўлиб, унинг чегараси ∂D силлиқ (бўлакли силлиқ) ёпиқ эгри чизикдан иборат бўлсин.

З - т е о р е м а . Агар $f(z)$ функция бир боғламли D соҳада голоморф бўлиб, ∂D да узлуксиз бўлса, у ҳолда

$$\int_{\partial D} f(z) dz = 0$$

бўлади. Бу ерда ∂D нинг йўналиши мусбат йўналиш.

Фараз қилайлик, D ($D \subset C_z$) ва ўзаро кесишмайдиган $\gamma_1, \gamma_2, \dots, \gamma_n$, силлиқ (бўлакли силлиқ) ёпиқ эгри чизиклар билан чегараланган кўп боғламли соҳа бўлсин (39-чизма)

39-чизма

Равшанки, D соҳанинг чегараси

$$\gamma_0 \cup \gamma_1 \cup \gamma_2 \cup \dots \cup \gamma_n$$

бўлади. Бунда γ_0 ёпиқ чизикда йўналиш соат стрелкаси йўналишга қарши, $\gamma_1, \gamma_2, \dots, \gamma_n$, ёпиқ чизикларда эса йўналиш соат стрелкаси йўналиши бўйича олинади (39-чизма).

Одатда бундай йўналишда олинган чегара ориентирланган чегара дейилади. Уни ∂D дейлик.

4 - т е о р е м а . Агар $f(z)$ функция D соҳада голоморф ва ∂D да узлуксиз бўлса, у ҳолда $f(z)$ функцияниңг ∂D бўйича интегрални нолга тенг бўлади:

$$\int_{\partial D} f(z) dz = 0$$

Бу кўп боғламли соҳа учун Коши теоремасидир .

М и с о л . Ушбу

$$\int_{\gamma} \frac{z^2}{z-2i} dz$$

интегралниң нолга тенг бўлишини кўрсатинг, бунда

$$\gamma = \{z \in \mathbb{C}_z : |z| = 1\}$$

Агар D ($D \subset \mathbb{C}_z$) деб қуйидаги

$$D = \left\{ z \in \mathbb{C}_z : |z| < \frac{3}{2} \right\}$$

соҳа олинса , унда биринчидан

$$f(z) = \frac{z^2}{z-2i}$$

функция D да голоморф бўлади, иккинчидан қаралаётган ў ёпиқ чизик D соҳага тегишли бўлади: $\gamma \subset D$.

Унда Коши теоремасига кўра

$$\int_{\gamma} f(z) dz = \int_{\gamma} \frac{z^2}{z-2i} dz = 0$$

бўлади.

2°. Б о ш л а н г и ч ф у н к ц и я т у ш у н ч а с и . Фараз килайлик, $f(z)$ функция D соҳада ($D \subset \mathbb{C}_z$) аниқланган бўлсин.

2 - т а ъ р и ф . Агар D соҳада $f(z)$ функция шу соҳада голоморф бўлган $F(z)$ функцияниңг ҳосиласига тенг бўлса, яъни

$$F'(z) = f(z) \quad (z \in D)$$

бўлса, у ҳолда $F(z)$ функция D соҳада $f(z)$ функциянинг бошланғич функцияси дейилади.

Агар D соҳада $F(z)$ функция $f(z)$ функциянинг бошланғич функцияси бўлса $F(z)+C$ ҳам (C -ихтиёрий ўзгармас комплекс сон) $f(z)$ функциянинг бошланғич функцияси бўлади.

Ҳақиқатан ҳам,

$$(F(z) + C)' = F'(z) = f(z).$$

Энди бошланғич функциянинг мавжудлиги ҳақидаги теоремани келтирамиз.

5 - т е о р е м а . Агар $f(z)$ функция бир боғламли D соҳада ($D \subset C_z$) голоморф бўлса, у ҳолда $f(z)$ функция шу соҳада бошланғич функцияга эга бўлади.

И с б о т . D соҳада z_0 ва ихтиёрий z нуқталарни олиб, уларни шу соҳада ётувчи силлиқ (бўлакли силлиқ) чизик билан бирлаштирамиз. Унда

$$\int_{z_0}^z f(\zeta) d\zeta$$

интеграл z га боғлиқ бўлади. Уни $F(z)$ орқали белгилаймиз:

$$F(z) = \int_{z_0}^z f(\zeta) d\zeta. \quad (17)$$

Коши теоремасининг натижасига кўра бу интеграл интеграллаш йўлига боғлиқ бўлмайди. Бинобарин, $F(z)$ функция D соҳада бир қийматда аниқланади.

Энди (17) функцияни D соҳада берилган $f(z)$ функциянинг бошланғич функцияси бўлишини кўрсатамиз.

з нуқтага шундай Δz орттирма берайликки, $z + \Delta z$ нуқта z нуқтанинг D соҳага тегишли етарлича кичик атрофида ётсин. У ҳолда $F(z)$ функциянинг орттираси учун куйидагига

$$F(z + \Delta z) - F(z) = \int_{z_0}^{z+\Delta z} f(\zeta) d\zeta - \int_{z_0}^z f(\zeta) d\zeta = \int_z^{z+\Delta z} f(\zeta) d\zeta \quad (\zeta \in D)$$

эга бўламиз. Бу тенгликнинг ҳар иккى томонини Δz га бўламиз:

$$\frac{F(z + \Delta z) - F(z)}{\Delta z} = \frac{1}{\Delta z} \int_z^{z+\Delta z} f(\zeta) d\zeta. \quad (18)$$

Равшанки,

$$\int\limits_z^{z+\Delta z} f(z) d\zeta = f(z) \cdot \Delta z,$$

иъни

$$\frac{1}{\Delta z} \int\limits_z^{z+\Delta z} f(z) d\zeta = f(z) \quad (19)$$

бўлади.

(18) ва (19) муносабатлардан фойдаланиб

$$\frac{F(z + \Delta z) - F(z)}{\Delta z} - f(z) = \frac{1}{\Delta z} \int\limits_z^{z+\Delta z} f(\zeta) d\zeta - \frac{1}{\Delta z} \int\limits_z^{z+\Delta z} f(z) d\zeta = \frac{1}{\Delta z} \int\limits_z^{z+\Delta z} [f(\zeta) - f(z)] d\zeta$$

ифодани топамиз.

Кейинги тенглиқдан

$$\left| \frac{F(z + \Delta z) - F(z)}{\Delta z} - f(z) \right| \leq \frac{1}{|\Delta z|} \int\limits_z^{z+\Delta z} |f(\zeta) - f(z)| d\zeta \quad (20)$$

бўлиши келиб чиқади.

Яна Коши теоремасининг натижасидан фойдаланиб, z ва $z + \Delta z$ нуқталарини бирлаштирувчи ва D соҳада ётувчи чизиқ сифатида шу нуқталарни бирлаштирувчи кесмани оламиз. Унда ζ нинг $[z, z + \Delta z]$ кесмага тегишли бўлишидан ушбу

$$|z - \zeta| \leq |\Delta z|$$

тенгсизликка эга бўламиз.

$f(z)$ функция z нуқтада узлуксиз. Демак, $\forall \varepsilon > 0$ сон олинганда ҳам шундай $\delta > 0$ сон топиладики, $|\Delta z| < \delta$ бўлғанда

$$|f(\zeta) - f(z)| < \varepsilon$$

бўлади. Шуни эътиборга олиб, (20) муносабатдан топамиз:

$$\begin{aligned} \left| \frac{F(z + \Delta z) - F(z)}{\Delta z} - f(z) \right| &\leq \frac{1}{|\Delta z|} \int\limits_z^{z+\Delta z} |f(\zeta) - f(z)| d\zeta < \\ &< \frac{1}{|\Delta z|} \cdot \varepsilon \int\limits_z^{z+\Delta z} |d\zeta| = \frac{\varepsilon}{|\Delta z|} \cdot |\Delta z| = \varepsilon \end{aligned}$$

Демак,

$$\left| \frac{F(z + \Delta z) - F(z)}{\Delta z} - f(z) \right| < \varepsilon$$

Бундан эса

$$\lim_{\Delta z \rightarrow 0} \frac{F(z + \Delta z) - F(z)}{\Delta z} = f(z),$$

яъни

$$F'(z) = f(z)$$

бўлиши келиб чиқади. Теорема исбот бўлди.

Айтайлик $F_1(z)$ ва $F_2(z)$ функцияларнинг хар бирни D соҳада битта $f(z)$ функция учун бошланғич функция бўлсин. Унда $F_1(z)$ ва $F_2(z)$ функциялар D соҳада бир-биридан ўзгармас сонга фарқ қиласди. Ҳақиқатан ҳам,

$$F_1'(z) = f(z), \quad F_2'(z) = f(z)$$

бўлганлигидан

$$\Phi(z) = F_1(z) - F_2(z)$$

функция учун

$$\Phi'(z) = 0 \quad (z \in D)$$

бўлади. Агар $\Phi(z) = u(x, y) + iv(x, y)$ дейилса, унда

$$\frac{\partial u}{\partial x} = \frac{\partial u}{\partial y} = \frac{\partial v}{\partial x} = \frac{\partial v}{\partial y} = 0$$

бўлиб, $\Phi(z)$ функциянинг ўзгармас эканлиги келиб чиқади.
Демак,

$$\Phi(z) = F_1(z) - F_2(z) = C \quad (C = \text{const})$$

яъни

$$F_1(z) = F_2(z) + C \quad \text{бўлади.}$$

Юқорида айтилганлардан куйидаги натижка келиб чиқади.

2 - натижада. Фараз қиласдик, $f(z)$ функция бир боғламли D соҳада ($D \subset C_z$) голоморф бўлсин. У ҳолда

$$\Phi(z) = \int_{z_0}^z f(\zeta) d\zeta + C \quad (21)$$

функция D соҳада $f(z)$ нинг бошланғич функцияси бўлади, бунда C -ихтиёрий комплекс сон.

(21) формула бошланғич функциянинг умумий кўринишини ифодалайди.

(21) тенглиқдан, аввал $z = z_0$ деб

$$\Phi(z_0) = C$$

сўнгра $z = z_1$ деб

$$\Phi(z_1) = \int_{z_0}^{z_1} f(\zeta) d\zeta + C = \int_{z_0}^{z_1} f(\zeta) d\zeta + \Phi(z_0)$$

тенгликларни топамиз. Охирги тенгликдан эса

$$\int_{z_0}^{z_1} f(\zeta) d\zeta = \Phi(z_1) - \Phi(z_0) \quad (22)$$

бўлиши келиб чиқади. Одатда (22) формула Ньютон-Лейбниц формуласи дейилади.

Айтайлик, $f(z)$ ва $g(z)$ функциялари D соҳада голоморф бўлсин.

Маълумки,

$$[f(z) \cdot g(z)]' = f'(z) \cdot g(z) + f(z) \cdot g'(z).$$

Бу тенгликни интеграллаб, топамиз:

$$\int_{z_0}^{z_1} [f(z) \cdot g(z)] dz = \int_{z_0}^{z_1} f'(z) \cdot g(z) dz + \int_{z_0}^{z_1} f(z) \cdot g'(z) dz \quad (23)$$

Агар

$$\int_{z_0}^{z_1} [f(z) \cdot g(z)] dz = f(z_1) \cdot g(z_1) - f(z_0) \cdot g(z_0) = [f(z) \cdot g(z)]_{z_0}^{z_1}$$

бўлишини эътиборга олсан, унда (23) тенглик ушбу

$$\int_{z_0}^{z_1} f(z) \cdot g'(z) dz = [f(z) \cdot g(z)]_{z_0}^{z_1} - \int_{z_0}^{z_1} f'(z) \cdot g(z) dz$$

тенгликка келади. Бу бўлаклаб интеграллаш формуласидир.

М и с о л . Ушбу

$$\int_1^{1+i} z^2 dz$$

интегрални ҳисобланг.

Равшанки, $f(z) = z^2$ функция бутун комплекс текислик C_z да голоморф. Берилган интеграл $z_0 = 1$, $z_1 = 1+i$ нуқталарни бирлаштирувчи йўлга боғлиқ бўлмайди. Шуни эътиборга олиб интеграллаш чизиги γ сифатида

$$\gamma = \{z = x + iy \in C_z : x = 1, 0 \leq y \leq 1\}$$

тўғри чизиқ кесмасини оламиз.

Бу γ чизиқда

$$z = 1 + iy, \quad dz = idy$$

бўлишидан фойдаланиб топамиз:

$$\begin{aligned} \int_1^{1+i} z^2 dz &= \int_{\gamma} z^2 dz = \int_0^1 (1+iy)^2 \cdot idy = i \int_0^1 (1+2iy-y^2) dy = \\ &= i \left(y + iy^2 - \frac{y^3}{3} \right) \Big|_0^1 = -1 + \frac{2}{3}i \end{aligned}$$

Демак,

$$\int_1^{1+i} z^2 dz = -1 + \frac{2}{3}i$$

3-§. Кошининг интеграл формуласи

Мазкур бобнинг аввалги параграфида Коши теоремасини ўрганган эдик. Ушбу параграфда эса Коши теоремасидан фойдаланиб комплекс ўзгарувчили функциялар назариясида муҳим бўлган Кошининг интеграл формуласини келтирамиз.

Комплекс сонлар текислиги C_z да чегараланган D соҳани қарайлик. Унинг чегараси ∂D силлиқ (бўлакли силлиқ) чизиқдан иборат. Бу ёпиқ эгри чизик мусбат йўналишда олинган бўлсин.

Айтайлик,

$$\bar{D} = D \cup \partial D$$

тўпламда $f(z)$ функция аниқланган бўлсин.

6 - т е о р е м а . Агар $f(z)$ функция D соҳада голоморф бўлиб, \bar{D} да узлуксиз бўлса, у ҳолда $\forall z \in D$ нуқта учун

$$f(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_{\partial D} \frac{f(t)}{t-z} dt \quad (23)$$

тенглик ўринли бўлади.

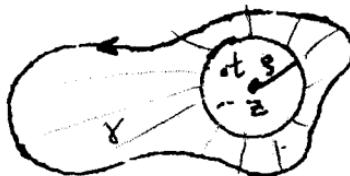
И с б о т. D соҳада ихтиёрий z нуқта олиб, унинг шундай

$$B_\rho = \{t : |t - z| < \rho : \rho > 0\}$$

атрофини қараймизки,

$$\bar{B}_\rho \subset D$$

бўлсин (40-чизма).

(C)

40-чизма

Бу соҳанинг чегараси

$$\partial B_p = \{t : |t - z| = p, p > 0\}$$

бўлади. Энди чегараси

$$\gamma = \partial D \cup \partial \bar{B}_p$$

бўлган ушбу

$$D_\beta = D \setminus \bar{B}_p$$

соҳани қараймиз.

Равшанки, бу соҳада

$$\frac{f(t)}{t - z}$$

функция t ўзгарувчининг функцияси сифатида голоморф бўлиб, унинг чегарасида узлуксиз бўлади. Унда Коши теоремасига биноан

$$\int\limits_{\gamma} \frac{f(t)}{t - z} dt = 0,$$

яъни

$$\int\limits_{\partial D} \frac{f(t)}{t - z} dt + \int\limits_{\partial B_p} \frac{f(t)}{t - z} dt = 0 \quad (24)$$

бўлади. Агар

$$\int\limits_{\partial D} \frac{f(t)}{t - z} dt = - \int\limits_{\partial B_p} \frac{f(t)}{t - z} dt$$

эканлигини эътиборга олсак, унда (24) тенглиқдан

$$\int\limits_{\partial D} \frac{f(t)}{t - z} dt = \int\limits_{\partial B_p} \frac{f(t)}{t - z} dt \quad (25)$$

бўлиши келиб чиқади.

Маълумки,

$$\int\limits_{\partial B_p} \frac{dt}{t - z}$$

интегралда ∂B_p айланада учун $t = z + \rho \cdot e^{i\varphi}$ ($0 \leq \varphi \leq 2\pi$) бўлганилиги сабабли

$$\int_{\partial B_p} \frac{1}{t - z} dt = \int_0^{2\pi} \frac{i\rho \cdot e^{i\varphi}}{\rho \cdot e^{i\varphi}} d\varphi$$

бўлиб,

$$\frac{1}{2\pi i} \int_{\partial B_p} \frac{1}{t - z} dt = 1$$

бўлади. Бу тенгликнинг ҳар икки томонини $f(z)$ га кўпайтирамиз:

$$\frac{1}{2\pi i} \int_{\partial B_p} \frac{f(z)}{t - z} dt = f(z) \quad (26)$$

Сўнг ушбу

$$\frac{1}{2\pi i} \int_D \frac{f(z)}{t - z} dt - f(z)$$

айирмани қараймиз. Бу айирмани, (25) ва (26) тенгликлардан фойдаланиб, куйидагича ёзиш мумкин

$$\frac{1}{2\pi i} \int_D \frac{f(z)}{t - z} dt - f(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_{\partial B_p} \frac{f(t) - f(z)}{t - z} dt \quad (27)$$

Шартга кўра $f(z)$ функция z нуқтада ($z \in D$) голоморф.

Бинобарин, функция шу нуқтада узлусиз. Унда $\forall \varepsilon > 0$ сон олинганда ҳам шундай $\delta > 0$ сон топиладики, $\rho < \delta$ тенгсизликни қаноатлантирувчи B_p айлананинг ихтиёрий t нуқтаси учун

$$|f(t) - f(z)| < \varepsilon$$

тенгсизлик бажарилади. Шуни зътиборга олиб топамиз:

$$\begin{aligned} \left| \frac{1}{2\pi i} \int_D \frac{f(t)}{t - z} dt - f(z) \right| &= \left| \frac{1}{2\pi i} \int_{\partial B_p} \frac{f(t) - f(z)}{t - z} dt \right| \leq \\ &\leq \frac{1}{2\pi i} \int_{\partial B_p} |f(t) - f(z)| dt < \frac{\varepsilon}{2\pi\rho} \cdot \int_{\partial B_p} |dt| = \frac{\varepsilon}{2\pi\rho} \cdot 2\pi\rho = \varepsilon. \end{aligned}$$

Демак,

$$\left| \frac{1}{2\pi i} \int_D \frac{f(t)}{t - z} dt - f(z) \right| = \varepsilon. \quad (28)$$

Шундай қилиб, ρ нолга интила борганда (27) айрманинг модули етарлича кичик бўлар экан.

Айни пайтда,

$$\frac{1}{2\pi i} \int_{\partial D} \frac{f(z)}{t-z} dt$$

ифода ρ га боғлиқ эмас. Унда (28) муносабатдан

$$\frac{1}{2\pi i} \int_{\partial D} \frac{f(z)}{t-z} dt - f(z) = 0,$$

иъни

$$f(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_{\partial D} \frac{f(t)}{t-z} dt \quad (23)$$

бўлиши келиб чиқади. Бу эса теоремани исботлайди.

Одатда (23) формула Кошининг интеграл формуласи дейилади.

Кошининг интеграл формуласи $f(z)$ голоморф функцияниг D соҳадаги қийматларини унинг чегараси ∂D даги қийматлари орқали ифодалайди.

Энди Кошининг интеграл формуласини хусусий ҳолда, чегараси айланадан иборат соҳа учун келтирамиз.

Комплекс текислик C_z да ушбу

$$D = \{z \in C_z : |z - z_0| < r, r > 0\}$$

доирани ($z_0 \in C_z$) қарайлик. Равшанки, бу доиранинг чегараси

$$\partial D = \{z \in C_z : |z - z_0| = r, r > 0\}$$

айланада бўлади.

Айтайлик, $f(z)$ функция

$$\overline{D} = D \cup \partial D$$

тўпламда берилган бўлсин.

7 - т е о р е м а . Агар $f(z)$ функция D доирада голоморф бўлиб, \overline{D} да узлуксиз бўлса, у ҳолда

$$f(z_0) = \frac{1}{2\pi} \int_0^{2\pi} f(z_0 + ze^{i\phi}) d\phi \quad (29)$$

И с б о т . Кошининг интеграл формуласига кўра

$$f(z_0) = \frac{1}{2\pi i} \int_{\partial D} \frac{f(t)}{t - z_0} dt \quad (30)$$

бўлади.

Равшанки, маркази z_0 нүктада ($z_0 \in C_z$) радиуси r бўлган ∂D айланада

$$t = z_0 + re^{i\varphi} \quad (0 \leq \varphi \leq 2\pi)$$

бўлиб, $dt = ire^{i\varphi} d\varphi$ бўлади. Унда

$$\begin{aligned} \int_{\partial D} \frac{f(t)}{t - z_0} dt &= \int_0^{2\pi} \frac{f(z_0 + re^{i\varphi}) \cdot ire^{i\varphi}}{re^{i\varphi}} d\varphi = \\ &= i \int_0^{2\pi} f(z_0 + re^{i\varphi}) d\varphi \end{aligned} \quad (31)$$

бўлади.

(30) ва (31) муносабатлардан

$$f(z_0) = \frac{1}{2\pi} \int_0^{2\pi} f(z_0 + re^{i\varphi}) d\varphi$$

бўлиши келиб чиқади. Теорема исбот бўлди.

Бу теорема ўрта қиймат ҳақидаги теорема деб юритилади.
Мисол. Ушбу

$$\int_{\gamma} \frac{\sin z}{z^2 + 4} dz$$

интегрални ҳисобланг, бунда

$$\gamma = \left\{ z = x + iy \in C_z : x^2 + y^2 + 6y = 0 \right\}$$

ёпиқ чизикдан иборат.

Равшанки,

$$\begin{aligned} x^2 + y^2 + 6y = 0 &\Rightarrow x^2 + y^2 + 2 \cdot 3y + 9 - 9 = 0 \\ &\Rightarrow x^2 + (y + 3)^2 = 3^2 \Rightarrow |z + 3i| = 3 \end{aligned}$$

Демак,

$$\gamma = \left\{ z \in C_z : |z + 3i| = 3 \right\}.$$

Бу айлана билан чегараланган соҳани - доирани D дейлик:

$$D = \left\{ z \in C_z : |z + 3i| < 3 \right\}.$$

Агар

$$f(z) = \frac{\sin z}{z - 2i}$$

дейилса, унда берилган интеграл кўйдагича

$$\int_{\gamma} \frac{\sin z}{z^2 + 4} dz = \int_{\gamma} \frac{f(z)}{z + 2i} dz$$

бўлади.

$f(z)$ функция \bar{D} да голоморф бўлгани учун Кошининг интеграл формуласига мувофиқ

$$\frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(z)}{z+2i} dz = f(-2i).$$

бўлади. Кейинги тенгликтан топамиз:

$$\begin{aligned} \int_{\gamma} \frac{f(z)}{z+2i} dz &= -2\pi i \cdot f(-2i) = 2\pi i \cdot \frac{\sin(-2i)}{-2i - 2i} = \\ &= \frac{\pi}{2} \sin(2i) = \frac{\pi}{2} i \cdot \operatorname{sh}2 \end{aligned}$$

Демак

$$\int_{\gamma} \frac{\sin z}{z^4 + 4} dz = \frac{\pi}{2} i \cdot \operatorname{sh}2.$$

5-БОБ

ҚАТОРЛАР

I-§. Сонли ва функционал қаторлар

Математик анализ курсида ҳадлари ҳақиқий сонлардан иборат бўлган сонли қаторларни, шунингдек ҳадлари ҳақиқий ўзгарувчили функциялардан иборат бўлган функционал қаторларни батафсил ўрганган эдик.

Ушбу параграфда ҳадлари комплекс сонлар ҳамда комплекс ўзгарувчили функциялар бўлган қаторларни қараймиз. Бу холда ҳам қаторларнинг яқинлашувчилиги, узоқлашувчилиги, яқинлашувчи қаторларнинг хоссалари, текис яқинлашувчилик, ҳадлаб дифференциаллаш ва интеграллаш каби масалалар ўрганилади. Бу ерда келтирилиши лозим бўлган маълумотлар аввалгиларига ўхшаш бўлғанлиги учун биз куйида ҳадлари комплекс сонлар ҳамда комплекс ўзгарувчили функциялар бўлган қаторларга доир асосий тушунча ва тасдиқларни келтириш билан кифояланамиз.

I⁰. Сонли қаторлар. Бирор

$z_1, z_2, z_3, \dots, z_n, \dots$

комплекс сонлар кетма-кетлиги берилган бўлсин. Бу кетма-кетлик ҳадларидан тузилган ушбу

$$z_1 + z_2 + z_3 + \dots + z_n + \dots$$

ифода қатор (сонли қатор) дейилади ва $\sum_{n=1}^{\infty} z_n$ каби белгиланади:

$$\sum_{n=1}^{\infty} z_n = z_1 + z_2 + z_3 + \dots + z_n + \dots \quad (1)$$

бунда $z_1, z_2, z_3, \dots, z_n, \dots$ комплекс сонлар қаторининг ҳадлари дейилади. (1) қатор ҳадларидан ташкил толган куйидаги

$$S_1 = z_1,$$

$$S_2 = z_1 + z_2,$$

$$S_3 = z_1 + z_2 + z_3,$$

.....

$$S_n = z_1 + z_2 + z_3 + \dots + z_n,$$

.....

йигиндилар (1) қаторининг қисмий йигиндилари дейилади.

1-тазиф. Агар (1) қаторнинг қисмий йигиндиларидан иборат $\{S_n\}$ кетма-кетлик яқинлашувчи бўлиб,

$$\lim_{n \rightarrow \infty} S_n = S$$

бўлса, у ҳолда (1) яқинлашувчи қатор дейилади, S эса қатор йигиндиси дейилади ва

$$\sum_{n=1}^{\infty} z_n = S$$

каби ёзилади.

Агар $\{S_n\}$ кетма-кетлик узоқлашувчи бўлса, у ҳолда (1) қатор узоқлашувчи дейилади.

Айтайлик,

$$z_n = x_n + iy_n \quad (x_n \in \mathbb{R}, y_n \in \mathbb{R}, n=1,2,\dots)$$

бўлсин. У ҳолда

$$S_n = \sum_{k=1}^n z_k = \sum_{k=1}^n (x_k + iy_k) = \sum_{k=1}^n x_k + i \sum_{k=1}^n y_k$$

бўлади.

1-теорема. Ушбу

$$\sum_{n=1}^{\infty} z_n = z_1 + z_2 + z_3 + \dots + z_n + \dots$$

қаторнинг яқинлашувчи бўлиши учун

$$\sum_{n=1}^{\infty} x_n = x_1 + x_2 + x_3 + \dots + x_n + \dots ,$$

$$\sum_{n=1}^{\infty} y_n = y_1 + y_2 + y_3 + \dots + y_n + \dots ,$$

қаторларнинг яқинлашувчи бўлиши зарур ва етарли. Бунда

$$\sum_{n=1}^{\infty} z_n = \sum_{n=1}^{\infty} x_n + i \sum_{n=1}^{\infty} y_n$$

бўлади.

Бу теоремадан математик анализ курсида ўрганилган қаторлар ва улар ҳақидаги маълумотлар ҳадлари комплекс сонлардан иборат бўлган қаторлар учун ҳам ўринли бўлиши келиб чиқади.

Жумладан куйидаги тасдиклар ўринли бўлади:

1) Агар

$$\sum_{n=1}^{\infty} z_n = z_1 + z_2 + z_3 + \dots + z_n + \dots$$

қатор яқинлашувчи бўлиб, унинг йигиндиси S бўлса, у ҳолда

$$\sum_{n=1}^{\infty} az_n = az_1 + az_2 + az_3 + \dots + az_n + \dots$$

қатор ҳам яқинлашувчи бўлиб, унинг йигиндиси $a \cdot S$ га тенг бўлади, бунда a - ўзгармас комплекс сон.

2) Агар

$$\sum_{n=1}^{\infty} z_n = z_1 + z_2 + z_3 + \dots + z_n + \dots,$$

$$\sum_{n=1}^{\infty} \xi_n = \xi_1 + \xi_2 + \xi_3 + \dots + \xi_n + \dots$$

қаторлар яқинлашувчи бўлиб, уларнинг йигиндиси мос равиша S_1 ва S_2 бўлса, у ҳолда

$$\sum_{n=1}^{\infty} (z_n + \xi_n) = (z_1 + \xi_1) + (z_2 + \xi_2) + (z_3 + \xi_3) + \dots + (z_n + \xi_n) + \dots$$

қатор ҳам яқинлашувчи бўлиб, унинг йигиндиси $S_1 + S_2$ га тенг бўлади.

3) Айтайлик,

$$\sum_{n=1}^{\infty} z_n = z_1 + z_2 + z_3 + \dots + z_n + \dots \quad (1)$$

қатор берилган бўлсин.

Агар

$$\sum_{n=1}^{\infty} |z_n| = |z_1| + |z_2| + |z_3| + \dots + |z_n| + \dots$$

қатор яқинлашувчи бўлса, $\sum_{n=1}^{\infty} z_n$ қатор ҳам яқинлашувчи бўлади.

У ҳолда $\sum_{n=1}^{\infty} z_n$ абсолют яқинлашувчи қатор дейилади

Шунингдек куйидаги теорема ўринли бўлади.

2 - т о р е м а (К о ш и). Ушбу

$$\sum_{n=1}^{\infty} z_n = z_1 + z_2 + z_3 + \dots + z_n + \dots$$

қаторнинг яқинлашувчи бўлиши учун, $\forall \varepsilon > 0$ сон олингандан ҳам шундай натурал n_0 сон топилиб, $\forall n > n_0$ ва $m = 1, 2, 3, \dots$ бўлганда

$$|z_{n+1} + z_{n+2} + \dots + z_{n+m}| < \varepsilon$$

тенгсизликнинг бажарилиши зарур ва етарли.

Хусусан, (1) қатор яқинлашувчи бўлса,

$$|z_{n+1}| < \epsilon$$

Мұліб,

$$\lim_{n \rightarrow \infty} z_{n+1} = 0$$

Бұлади. Бу (1) қатор яқынлашувчилігінің зарурий шартини иғфодалайды.

Мисол. Ушбу

$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{e^{in}}{n}$$

қаторни яқынлашувчиликка текширинг.

Бу қаторнің умумий ҳади

$$z_n = \frac{e^{in}}{n} = \frac{\cos n + i \sin n}{n} = \frac{\cos n}{n} + i \frac{\sin n}{n}$$

Бұлади. Маълумки

$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{\cos n}{n}, \quad \sum_{n=1}^{\infty} \frac{\sin n}{n}$$

қаторлар яқынлашувчи. 2-теоремадан фойдаланыб берилған қаторнің яқынлашувчи бўлишини топамиз.

2°. Функционал кетма-кетликлар ва қаторлар. $u_k(z)$ функциялар ($k=1, 2, \dots, n, \dots$) $E \subset C$ тўпламда берилған бўлсин.

Е тўпламда z_0 нуқтани олиб, $\{u_n(z_0)\}$ комплекс сонлар кетма-кетлигини қараймиз.

Агар бу кетма-кетлик яқынлашувчи бўлса, $\{u_k(z)\}$ функционал кетма-кетлик z_0 нуқтада яқынлашувчи, z_0 нуқта эса яқынлашиш нуқтаси дейилади.

$\{u_k(z)\}$ функционал кетма-кетликнің барча яқынлашиш нуқталардан иборат тўплам $\{u_k(z)\}$ функционал кетма-кетликнің яқынлашиш тўплами дейилади.

Айтайлик, M тўплам ($M \subset C_z$) $\{u_k(z)\}$ функционал кетма-кетликнің яқынлашиш тўплами бўлсин. Равшанки, бу ҳолда, ҳар бир $z \in M$ да

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \{u_n(z)\}$$

мажуд бўлиб, у z ўзгарувчига боғлиқ бўлади. Уни $\{u_n(z)\}$ функционал кетма-кетликнің лимит функцияси дейилади:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \{u_n(z)\} = u(z)$$

Фараз қилайлик, E тўпламда ($E \subset C_z$)

$$u_1(z), u_2(z), u_3(z), \dots, u_n(z), \dots$$

функционал кетма-кетлик берилган бўлсин. Бу кетма-кетлик ҳадларидан ташкил топган ушбу

$$u_1(z) + u_2(z) + u_3(z) + \dots + u_n(z) + \dots$$

ифода функционал қатор дейилади ва $\sum_{n=1}^{\infty} u_n(z)$ каби

белгиланади:

$$\sum_{n=1}^{\infty} u_n(z) = u_1(z) + u_2(z) + u_3(z) + \dots + u_n(z) + \dots \quad (2)$$

Бу функционал қатор ҳадларидан тузилган қуйидаги

$$S_1(z) = u_1(z),$$

$$S_2(z) = u_1(z) + u_2(z),$$

$$S_3(z) = u_1(z) + u_2(z) + u_3(z),$$

$$\dots \dots \dots$$

$$S_n(z) = u_1(z) + u_2(z) + u_3(z) + \dots + u_n(z),$$

йигиндилар (2) функционал қаторнинг қисмий йигиндилари дейилади.

2 - таъриф. Агар $n \rightarrow \infty$ да $\{S_n(z)\}$ функционал кетма-кетлик Е тўпламда ($E \subset C_z$) яқинлашувчи бўлиб,

$$\lim_{n \rightarrow \infty} S_n(z) = S(z)$$

бўлса, у ҳолда (2) функционал қатор E да яқинлашувчи, $S(z)$ эса унинг йигиндиси дейилади.

3 - таъриф. Агар $\forall \varepsilon > 0$ сон олинганда ҳам шундай натурал n_0 сон топилсанки, $\forall n > n_0$ ва $\forall z \in E$ учун

$$|S_n(z) - S(z)| < \varepsilon$$

тengsizlik bажарилса, $\sum_{n=1}^{\infty} u_n(z)$ функционал қатор Е тўпламда

$S(z)$ йигиндига текис яқинлашади дейилади.

3 - төрима. (Вейерштрасс аломати). Агар

$$\sum_{n=1}^{\infty} u_n(z) = u_1(z) + u_2(z) + u_3(z) + \dots + u_n(z) + \dots$$

функционал қаторнинг ҳар бир $u_n(z)$ ($n=1, 2, \dots$) ҳади М тўпламда ($M \subset C_z$)

$$|u_n(z)| \leq a_n \quad (n=1, 2, \dots)$$

тengsizliklarни қаноатлантириб,

$$\sum_{n=1}^{\infty} a_n = a_1 + a_2 + a_3 + \dots + a_n + \dots$$

сонли қатор яқинлашувчи бўлса, у ҳолда $\sum_{n=1}^{\infty} u_n(z)$ функционал

қатор М тўпламда текис яқинлашувчи бўлади.

Мисол. Ушбу

$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{\sin nz}{n^2}$$

функционал қаторни қарайлик.

Бу қаторнинг умумий ҳадини куйидагича ёзиб оламиз:

$$u_n(z) = \frac{\sin nz}{n^2} = \frac{e^{inz} - e^{-inz}}{2in^2} = \\ = \frac{e^{in(x+iy)} - e^{-in(x+iy)}}{2in^2} = \frac{e^{inx} \cdot e^{-ny} - e^{-inx} \cdot e^{ny}}{2in^2}$$

Агар $y \neq 0$ бўлса, у ҳолда

$$|u_n(z)| = \left| \frac{\sin nz}{n^2} \right| \geq \frac{1}{2n^2} \left| e^{-ny} - e^{ny} \right| = \\ = \frac{1}{2n^2} \left| e^{-ny} - e^{ny} \right|$$

бўлиб,

$$\lim_{n \rightarrow \infty} |u_n(z)| = \infty$$

бўлади. Демак, берилган функционал қатор

$$E_1 = \{z \in \mathbb{C}_z : z = x + iy, y \neq 0\}$$

тўпламда узоқлашувчи.

Агар $y = 0$ бўлса, у ҳолда

$$|u_n(z)| = \frac{\sin nz}{n^2}$$

бўлади. Аммо

$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{\sin nz}{n^2}$$

қаторнинг ҳадлари учун

$$\left| \frac{\sin nz}{n^2} \right| \leq \frac{1}{n^2}$$

бўлганлиги ва

$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^2}$$

соҳли қаторнинг яқинлашувчилиги сабабли берилган функционал қатор Вейерштрасс аломатига кўра $\{z : \operatorname{Im} z = 0\}$ тўпламда текис яқинлашувчи бўлади.

Энди текис яқинлашувчи функционал қаторнинг баъзи ҳоссаларини келтирамиз:

1) Агар $\sum_{n=1}^{\infty} u_n(z)$ функционал қаторнинг ҳар бир ҳади $u_n(z)$ ($n=1,2,3,\dots$) М тўпламда ($M \subset C_z$) узлуксиз бўлиб, бу функционал қатор M да текис яқинлашувчи бўлса, у ҳолда қатор йигиндиси $S(z)$ ҳам M тўпламда узлуксиз бўлади.

2) Агар $\sum_{n=1}^{\infty} u_n(z)$ функционал қаторнинг ҳар бир ҳади $u_n(z)$ ($n=1,2,3,\dots$) D соҳада ($D \subset C_z$) узлуксиз бўлиб, бу функционал қатор D да текис яқинлашувчи бўлса, у ҳолда D соҳада ётувчи ҳар қандай силлиқ (бўлакли силлиқ) γ чизиқ бўйича

$$\int\limits_{\gamma} u_n(z) dz \quad (n=1,2,3,\dots)$$

интеграллардан тузилган

$$\int\limits_{\gamma} u_1(z) dz + \int\limits_{\gamma} u_2(z) dz + \dots + \int\limits_{\gamma} u_n(z) dz + \dots$$

қатор яқинлашувчи, унинг йигиндиси

$$\int\limits_{\gamma} S_n(z) dz$$

га тенг бўлади:

$$\sum_{n=1}^{\infty} \int\limits_{\gamma} u_n(z) dz = \int\limits_{\gamma} \sum_{n=1}^{\infty} u_n(z) dz$$

2-§. Даражали қаторлар

1º. Даражали қатор. Функционал қаторлар орасида, уларнинг хусусий ҳоли бўлган ушбу

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n = c_0 + c_1 z + c_2 z^2 + \dots + c_n z^n + \dots \quad (3)$$

ёки

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n (z - z_0)^n = c_0 + c_1 (z - z_0) + \dots + c_n (z - z_0)^n + \dots \quad (4)$$

қаторлар (бунда $c_0, c_1, c_2, \dots, c_n, \dots$ ҳамда z_0 комплекс сонлар) математика ва унинг татбиқларида муҳим рол ўйнайди.

(3) ва (4) қаторлар даражали қаторлар дейилади.

c_0, c_1, c_2, \dots комплекс сонлар даражали қаторнинг коэффициентлари дейилади.

Агар (4) қаторда $z - z_0 = \zeta$ дейилса, у ҳолда (4) қатор ζ ўзгарувчига нисбатан (3) кўринишдаги қаторга келади. Бинобарин, (3) кўринишдаги қаторларни ўрганиш етарли бўлади.

Равшанки, ҳар қандай даражали қатор $z = 0$ нуқтада яқинлашувчи бўлади.

4-теорема (Абелъ теоремаси). Агар

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n = c_0 + c_1 z + c_2 z^2 + \dots + c_n z^n + \dots \quad (3)$$

даражали қатор z нинг $z = z_0$ ($z_0 \neq 0$) қийматида яқинлашувчи бўлса, у ҳолда бу қатор

$$\{z \in C : |z| < |z_0|\}$$

доирада абсолют яқинлашувчи бўлади.

Исбот. Шартга кўра

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n z_0^n = c_0 + c_1 z_0 + c_2 z_0^2 + \dots + c_n z_0^n + \dots$$

қатор (сонли қатор) яқинлашувчи. қатор яқинлашишининг зарурый шартига биноан

$$\lim_{n \rightarrow \infty} c_n z^n = 0$$

бўлади. Модомики, $\{c_n z_0^n\}$ кетма-кетлик чекли лимитга эга экан, унда бу кетма-кетлик чегараланган, яъни шундай ўзгармас $M > 0$ сон мавжудки, $\forall n \in N$ учун

$$|c_n z_0^n| \leq M$$

бўлади. Бу тенгсизликни эътиборга олиб топамиз:

$$|c_n z^n| = |c_n z_0^n| \cdot \left| \frac{z}{z_0} \right|^n \leq M \cdot \left| \frac{z}{z_0} \right|^n. \quad (5)$$

Энди ушбу

$$\sum_{n=0}^{\infty} |c_n z^n| = |c_0| + |c_1 z| + |c_2 z^2| + \dots + |c_n z^n| + \dots$$

қатор билан бирга қуйидаги

$$\sum_{n=0}^{\infty} M \cdot \left| \frac{z}{z_0} \right|^n = M + M \cdot \left| \frac{z}{z_0} \right| + M \cdot \left| \frac{z}{z_0} \right|^2 + \dots + M \cdot \left| \frac{z}{z_0} \right|^n + \dots$$

қаторни қарайлик.

Равшанки, $\sum_{n=0}^{\infty} M \cdot \left| \frac{z}{z_0} \right|^n$ қатор яқинлашувчи бўлади (чунки бу

геометрик қатор бўлиб, $q = \left| \frac{z}{z_0} \right| < 1$).

Юқорида келтирилган (5) тенгсизликдан фойдаланиб

$$\sum_{n=0}^{\infty} |c_n z^n|$$

қаторнинг $\{z \in C : |z| < |z_0|\}$ доирада яқинлашувчи бўлишини топамиз.

Демак, берилган

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n$$

қатор $\{z \in C : |z| < |z_0|\}$ доирада абсолют яқинлашувчи. Теорема исбот бўлди.

1 - натижা. Агар

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n = c_0 + c_1 z + c_2 z^2 + \dots + c_n z^n + \dots$$

даражали қатор z нинг $z = z_1$ қийматида узоқлашувчи бўлса, у ҳолда бу қатор

$$\{z \in C : |z| > |z_1|\}$$

соҳада узоқлашувчи бўлади.

И с б о т . Берилган даражали қатор $z = z_1$ нуқтада узоклашувчи бўлсин. Унда бу қатор z нинг $\{|z| > |z_1|\}$ тенгсизликни қаноатлантирувчи қийматларида ҳам узоклашувчи бўлади, чунки $\sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n$ қатор z нинг $\{|z| > |z_1|\}$ тенгсизликни қаноатлантирувчи бирор $z = z^*$ қийматида яқинлашувчи бўладиган бўлса, Абель теоремасига биноан бу қатор $z = z_1$ нуқтада ($|z_1| < |z^*|$) ҳам яқинлашувчи бўлиб қолади. Бу эса $\sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n$ қаторнинг $z = z_1$ нуқтада узоклашувчи дейилишига зиддир. Демак, берилган қатор $\{z \in \mathbb{C} : |z| > |z_1|\}$ да узоклашувчи. Натижка исбот бўлди.

2⁰. Даражали қаторнинг яқинлашиш радиуси ва яқинлашиш доираси. Бирор

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n = c_0 + c_1 z + c_2 z^2 + \dots + c_n z^n + \dots \quad (3)$$

даражали қатор берилган бўлсин.

5 - т е о р е м а . Агар (3) даражали қатор z нинг баъзи ($z \neq 0$) қийматларида яқинлашувчи, баъзи қийматларида узоклашувчи бўлса, у ҳолда шундай ягона R сон ($R > 0$) топиладики, (3) даражали қатор

$$\{z \in \mathbb{C} : |z| < R\} \quad (6)$$

доирада яқинлашувчи,

$$\{z \in \mathbb{C} : |z| > R\}$$

соҳада (6) доира ташқарисида) эса узоклашувчи бўлади.

И с б о т . Айтайлик, (3) даражали қатор $z = z_0$ ($z_0 \neq 0$) нуқтада яқинлашувчи, $z = z_1$ нуқтада узоклашувчи бўлиб, бу нуқталар $z = 0$ нуқтадан чиқувчи битта нурда жойлашсин. Равшанки,

$$|z_0| < |z_1|$$

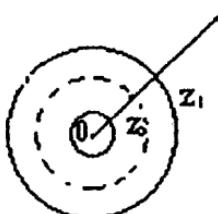
бўлади. Унда Абель теоремаси ва унинг натижасига кўра (3) даражали қатор

$$\{z \in \mathbb{C} : |z| < |z_0|\}$$

доирада яқинлашувчи (абсолют яқинлашувчи),

$$\{z \in \mathbb{C} : |z| > |z_1|\}$$

соҳада эса узоклашувчи бўлади (41-чизма).

41-чизма

Демак, $[z_0, z_1]$ сегментни қарайдиган бўлсак, унда бу сегментнинг чап чеккасида қатор яқинлашувчи, ўнг чеккасида эса қатор узоклашувчи бўлади. $[z_0, z_1]$ сегментнинг ўртаси $\frac{z_0 + z_1}{2}$ нуқтани олиб, бу нуқтада (3) қаторни қараймиз. Агар $\frac{z_0 + z_1}{2}$ нуқтада қатор яқинлашувчи бўлса, унда $\left[\frac{z_0 + z_1}{2}, z_1 \right]$ сегментни, $\frac{z_0 + z_1}{2}$ нуқтада қатор узоклашувчи бўлса, $\left[z_0, \frac{z_0 + z_1}{2} \right]$ сегментни олиб, уни $\left[z_0^{(1)}, z_1^{(1)} \right]$ деймиз. Демак, (3) қатор $\left[z_0^{(1)}, z_1^{(1)} \right]$ сегментнинг чап чеккаси $z_0^{(1)}$ да яқинлашувчи, ўнг чеккаси $z_1^{(1)}$ да узоклашувчи ва

$$\left[z_0^{(1)}, z_1^{(1)} \right] \subset [z_0, z_1], \quad |z_0^{(1)} - z_1^{(1)}| = \frac{|z_0 - z_1|}{2}$$

бўлади.

Сўнг $\left[z_0^{(1)}, z_1^{(1)} \right]$ сегментни ўртаси $\frac{z_0^{(1)} + z_1^{(1)}}{2}$ ни олиб, шу нуқтада (3) қаторни қараймиз. Агар қатор $\frac{z_0^{(1)} + z_1^{(1)}}{2}$ нуқтада яқинлашувчи бўлса, унда $\left[\frac{z_0^{(1)} + z_1^{(1)}}{2}, z_1^{(1)} \right]$ сегментни, узоклашувчи бўлса, $\left[z_0^{(1)}, \frac{z_0^{(1)} + z_1^{(1)}}{2} \right]$ сегментни олиб уни

$[z_0^{(2)}, z_1^{(2)}]$ деймиз. Демак (3) қатор $[z_0^{(2)}, z_1^{(2)}]$ сегментнинг чап чеккаси $z_0^{(2)}$ нүктада яқинлашувчи, ўнг чеккаси $z_1^{(2)}$ нүктада узоклашувчи ва

$$[z_0^{(2)}, z_1^{(2)}] \supset [z_0^{(1)}, z_1^{(1)}], \quad |z_0^{(2)} - z_1^{(2)}| = \frac{|z_0 - z_1|}{2^2}$$

бўлади. Шу жараённи давом эттириш натижасида

$$[z_0^{(1)}, z_1^{(1)}], [z_0^{(2)}, z_1^{(2)}], \dots, [z_0^{(n)}, z_1^{(n)}], \dots$$

сегментлар кетма-кетлиги ҳосил бўлади.

Равшанки, бу сегментларнинг ҳар бирининг чап чеккаси $z_0^{(n)}$ ($n = 1, 2, 3, \dots$) нүкталарда (3) қатор яқинлашувчи, ўнг чеккаси $z_1^{(n)}$ ($n = 1, 2, 3, \dots$) нүкталарда (3) қатор узоклашувчи бўлади.

Иккинчи томондан бу сегментлар учун:

$$1) [z_0^{(1)}, z_1^{(1)}] \supset [z_0^{(2)}, z_1^{(2)}] \supset \dots \supset [z_0^{(n)}, z_1^{(n)}] \supset \dots$$

$$2) |z_0^{(n)} - z_1^{(n)}| = \frac{|z_0 - z_1|}{2^n} \text{ бўлиб, } n \rightarrow \infty \text{ да}$$

$$|z_0^{(n)} - z_1^{(n)}| \rightarrow 0$$

бўлади. У ҳолда барча сегментларга тегишли бўлган ягона з нүкта мавжуд бўладики,

$$\lim_{n \rightarrow \infty} z_0^{(n)} = \lim_{n \rightarrow \infty} z_1^{(n)} = z^*$$

бўлади. Бу z^* соннинг модулини R билан белгилайлик:

$$R = |z^*|$$

Энди берилган даражали қатор

$$\{z \in \mathbb{C} : |z| < R\}$$

да яқинлашувчи,

$$\{z \in \mathbb{C} : |z| > R\}$$

да эса узоклашувчи бўлишини кўрсатамиз.

Юқорида айтилган нурда ихтиёрий

$$z \in \{z \in \mathbb{C} : |z| < R\}$$

нүктани олайлик. Унда

$$\lim_{n \rightarrow \infty} z_0^{(n)} = z^*$$

бўлганлиги сабабли, шундай натурал n_0 сон топиладики,

$$|z'| < |z_0^{(n_0)}| < R$$

бўлади. $z_0^{(n_0)}$ нуқтада қатор яқинлашувчи.

Демак, Абелъ теоремасига кўра z' нуқтада ҳам қатор яқинлашувчи бўлади.

Нурда ихтиёрий

$$z'' \in \{z \in C : |z| > R\}$$

нуқтани олайлик. Унда

$$\lim_{n \rightarrow \infty} z_1^{(n)} = z^*$$

бўлганлиги сабабли, шундай натурал n_1 сон топиладики,

$$|z''| > |z_0^{(n_1)}| > R$$

бўлади. $z_1^{(n_1)}$ нуқтада қатор узоклашувчи. Унда натижага кўра z'' нуқтада даражали қатор узоклашувчи бўлади.

Шундай қилиб, R ($R = |z^*|$) сон топилдики, (3) даражали қатор

$$\{z \in C : |z| < R\}$$

доирада яқинлашувчи,

$$\{z \in C : |z| > R\}$$

соҳада (доира ташқарисида) қатор узоклашувчи бўлар экан.
Теорема исбот бўлди.

4 - таъриф. Агар (3) даражали қатор $\{z \in C : |z| < R\}$ да яқинлашувчи, $\{z \in C : |z| > R\}$ да узоклашувчи бўлса, R сон (3) даражали қаторнинг яқинлашиш радиуси, $\{z \in C : |z| < R\}$ доирада эса R сон (3) даражали қаторнинг яқинлашиш доираси дейилади.

Эслатма. (3) даражали қатор

$$\{z \in C_z : |z| = R\}$$

айланада нуқталарида яқинлашувчи ҳам бўлиши мумкин, узоклашувчи ҳам бўлиши мумкин.

3°. Коши - Адамар теоремаси. Маълумки, ҳар қандай даражали қатор

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n = c_0 + c_1 z + c_2 z^2 + \dots + c_n z^n + \dots \quad (3)$$

ўзининг коэффициентлари кетма-кетлиги $\{c_n\}$ билан аниқланади.

Берилган (3) даражали қатор коэффициентлари ёрдамида ушбу

$$|c_0|, |c_1|, \sqrt{|c_2|}, \sqrt[3]{|c_3|}, \dots, \sqrt[n]{|c_n|}, \dots \quad (7)$$

сонлар кетма-кетлигини тузамиз.

Ҳар қандай сонлар кетма-кетлигининг юқори лимити мавжуд бўлғанлиги сабабли (7) кетма-кетлигининг ҳам юқори лимити мавжуд бўлади. Уни ℓ орқали белгилайлик:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt[n]{|c_n|} = \ell,$$

(3) даражали қаторнинг яқинлашиш радиуси қуийдаги теорема ёрдамида топилади. Бу теремани исботсиз келтирамиз.

6 - теорема (Коши - Адамар теоремаси). Берилган

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n = c_0 + c_1 z + c_2 z^2 + \dots + c_n z^n + \dots$$

даражали қаторнинг яқинлашиш радиуси

$$R = \frac{1}{\ell} = \frac{1}{\lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt[n]{|c_n|}} \quad (8)$$

бўлади.

(8) формулада $\ell = 0$ бўлганда $R = +\infty$, $\ell = +\infty$ бўлганда эса $R = 0$ деб олинади.

4°. Даражали қаторнинг хоссалари. Даражали қаторнинг баъзи хоссаларини келтирамиз.

Бирор

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n = c_0 + c_1 z + c_2 z^2 + \dots + c_n z^n + \dots \quad (3)$$

даражали қатор берилган бўлсин.

1) Агар (3) даражали қаторнинг яқинлашиш радиуси $R (R > 0)$ бўлса, у ҳолда бу қатор

$$\{z \in \mathbb{C}: |z| \leq R_1; R_1 < R\}$$

доирада текис яқинлашувчи бўлади.

И с б о т . Берилган даражали қаторнинг яқинлашиш радиуси R га тенг бўлганлиги сабабли, қатор

$$\{z \in \mathbb{C} : |z| < R\}$$

доирада яқинлашувчи бўлади.

$z_0 \in \{z \in \mathbb{C} : |z| < R_1, R_1 < R\}$ нуқтани олайлик. Равшанки, бу нуқтада даражали қатор абсолют яқинлашувчи, яъни

$$\sum_{n=0}^{\infty} |c_n z_0^n|$$

қатор яқинлашувчи бўлади.

$\forall z \in \{z \in \mathbb{C} : |z| \leq |z_0|\}$ учун ҳар доим

$$|c_n z^n| \leq |c_n| \cdot |z_0^n| = |c_n z_0^n|$$

бўлганлигидан Вейерштрасс аломатига кўра

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n$$

қатор $\{z \in \mathbb{C} : |z| \leq R_1, R_1 < R\}$ да текис яқинлашувчи бўлади.

2 - н а т и ж а . (3) даражали қатор йигиндиси

$$\{z \in \mathbb{C} : |z| \leq R_1, R_1 < R\}$$

да узлуксиз функция бўлади.

2) Агар (3) даражали қаторнинг яқинлашиш радиуси R ($R > 0$) бўлса, у ҳолда бу қаторни $\{z \in \mathbb{C} : |z| \leq R_1, R_1 < R\}$ да ҳадлаб дифференциаллаш мумкин.

И с б о т . Айтайлик, (3) даражали қаторнинг яқинлашиш радиуси R ($R > 0$) бўлиб, унинг йигиндиси $f(z)$ бўлсин:

$$f(z) = \sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n$$

Аввало берилган (3) даражали қатор ҳадларининг ҳосила-ларидан тузилган ушбу

$$\sum_{n=1}^{\infty} n c_n z^{n-1} = c_1 + 2c_2 z + 3c_3 z^2 + \dots + n c_n z^{n-1} + \dots \quad (9)$$

даражали қаторнинг ҳам яқинлашиш радиуси R бўлишини кўрсатамиз.

(8) формулага кўра (9) қаторнинг яқинлашиш радиуси

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt[n]{n |c_n|} = \lim_{n \rightarrow \infty} \left(\sqrt[n]{n} \cdot \sqrt[n]{|c_n|} \right) = \lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt[n]{n} \cdot \lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt[n]{|c_n|} = 1 \cdot R = R$$

Бўлади. Демак, (9) даражали қаторнинг яқинлашиш радиуси ҳам R га тенг бўлар экан.

(9) қатор

$$D_0 = \{ z \in C : |z| \leq R_1; R_1 < R \}$$

да текис яқинлашувчи бўлади. Бинобарин, унинг йифиндиси

$$S(z) = \sum_{n=1}^{\infty} n c_n z^{n-1}$$

шу D_0 да узлуксиз бўлади.

Энди

$$S(z) = f'(z)$$

бўлишини кўрсатамиз.

D_0 доирада 0 ва z нуқталарни бирлаштирувчи ва шу D_0 да ётвучи ихтиёрий силлиқ (бўлакли силлиқ) γ эгри чизикни олайлик.

Равшанки,

$$\int_{\gamma} t^n dt = \int_0^z t^n dt = \frac{z^{n+1}}{n+1}, \quad (n = 1, 2, 3, \dots)$$

$$\int_{\gamma} n c_n t^{n-1} dt = n c_0 \int_0^z t^{n-1} dt = n c_0 \frac{z^n}{n} = c_n z^n.$$

Энди

$$S(z) = \sum_{n=1}^{\infty} n c_n z^{n-1}$$

қаторни ҳадлаб интеграллаб, топамиз:

$$\int_0^z S(z) dt = \int_0^z \sum_{n=1}^{\infty} n c_n t^{n-1} dt = \sum_{n=1}^{\infty} n c_n \int_0^z t^{n-1} dt = \sum_{n=1}^{\infty} c_n z^n$$

Демак,

$$\int_0^z S(\frac{1}{t}) dt = \sum_{n=1}^{\infty} c_n z^n.$$

Агар

$$f(z) = \sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n = c_0 + \sum_{n=1}^{\infty} c_n z^n$$

бўлишини эътиборга олсан, унда кейинги тенгликлардан

$$\int_0^z S(z) dt = f(z) - c_0$$

эканлиги келиб чиқади.

$$\text{Демак, } \int_0^z S(t)dt$$

функция $f(z)$ учун бошланғич функция бўлади:

$$S(z) = f'(z).$$

Шундай қилиб

$$f(z) = \sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n$$

бўлганда

$$f'(z) = \left(\sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n \right)' = \sum_{n=0}^{\infty} (c_n z^n)' = \sum_{n=1}^{\infty} c_n n z^{n-1}$$

бўлишини, яъни (3) даражали қаторни ҳадлаб дифференциаллаш мумкинлиги кўрсатилди.

Модомики, R ни R га ҳар қанча яқин келтириш мумкин экан, унда (3) қатор, равшанки,

$$\{z \in C: |z| < R\}$$

да ҳадлаб дифференциалланади.

Худди шу йўл билан даражали қаторни исталган марта ҳадлаб дифференциаллаш мумкинлигини кўрсатиш мумкин.

5º. Тейлор қатори. Айтайлик,

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n (z - z_0)^n = c_0 + c_1(z - z_0) + c_2(z - z_0)^2 + \dots + c_n(z - z_0)^n + \dots$$

даражали қатор берилган бўлиб, унинг яқинлашиш радиуси R ($R > 0$) бўлсин. Равшанки, бу қатор

$$\{z \in C: |z - z_0| < R\}$$

доирада яқинлашувчи бўлади. Берилган даражали қаторнинг йигиндиси $f(z)$ дейлик:

$$f(z) = \sum_{n=0}^{\infty} c_n (z - z_0)^n = \quad (10)$$

$$= c_0 + c_1(z - z_0) + c_2(z - z_0)^2 + \dots + c_n(z - z_0)^n + \dots$$

Юқорида келтирилган даражали қаторнинг 2)-хоссасидан фойдаланиб, (10) қаторни кетма-кет дифференциаллаймиз:

$$f'(z) = c_1 + c_2 \cdot 2(z - z_0) + c_3 \cdot 3(z - z_0)^2 + \dots + c_n n(z - z_0)^{n-1} + \dots,$$

$$f''(z) = c_2 \cdot 2 + c_3 \cdot 3 \cdot 2(z - z_0) + \dots + c_n n(n-1)(z - z_0)^{n-2} + \dots,$$

Ну тенгликларда $z = z_0$ деб оламиз:

$$f(z_0) = c_0 ,$$

$$f'(z_0) = 1/c_1 ,$$

$$f''(z_0) = 2/c_2 ,$$

$$f'''(z_0) = 3/c_3 ,$$

.....

$$f^{(n)}(z_0) = n/c_n$$

.....

Демак,

$$c_0 = f(z_0) , \quad c_1 = \frac{f'(z_0)}{1!} , \quad c_2 = \frac{f''(z_0)}{2!} ,$$

$$c_3 = \frac{f'''(z_0)}{3!} , \dots , c_n = \frac{f^{(n)}(z_0)}{n!} , \dots$$

бўлади.

Шундай қилиб,

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n (z - z_0)^n$$

даражали қаторнинг коэффициентлари $f(z)$ функция ва унинг ҳосилаларининг z_0 нуқтадаги қийматлари орқали ифодаланади. Коэффициентларнинг бу қийматларини (10) га қўйсак,

$$\sum_{n=0}^{\infty} \frac{f^{(n)}(z_0)}{n!} (z - z_0)^n \quad (11)$$

бўлади.

Одатда (11) даражали қаторга Тейлор қатори дейилади.

6-БОБ

ГОЛОМОРФ ФУНКЦИЯЛАРНИНГ ХОССАЛАРИ

Комплекс ўзгарувчили функциялар назариясида асосан голоморф функциялар ўрганилади.

Биз мазкур курснинг 2-4 бобларида голоморф функция тушунчаси билан танишдик, уни характерловчи фундаментал теоремаларни (Коши теоремаси, Кошининг интеграл формуласи) келтирдик. Аслида бу теоремалар голоморф функцияларнинг муҳим хоссалариридир.

Ушбу бобда голоморф функцияларнинг ўрганилган муҳим хоссаларини яна бир бор келтириб, кейинги хоссаларини баён этамиз.

1º. Коши теоремаси. Агар $f(z)$ функция бир боғламли D соҳада ($D \subset C_z$) голоморф бўлса, у ҳолда $f(z)$ функцияниң D соҳада ётувчи ҳар қандай силлиқ (бўлақли силлиқ) γ ёпиқ чизик (ёпиқ контур) бўйича интеграли нолга teng бўлади:

$$\int\limits_{\gamma} f(z) dz = 0$$

Бу хосса 4-бобда батафсил ўрганилган эди.

2º. Кошининг интеграл формуласи. Агар $f(z)$ функция D соҳада ($D \subset C_z$) голоморф бўлиб, \bar{D} да узлуксиз бўлса, у ҳолда $\forall z \in D$ учун

$$f(z) = \frac{1}{2\pi i} \int\limits_{\partial D} \frac{f(t)}{t-z} dt$$

тенглик ўринли бўлади.

Бу хосса ҳам 4-бобда батафсил баён этилган.

3º. Голоморф функцияниң исталган тартибдаги ҳосилага эга бўлиши. Агар $f(z)$ функция D соҳада ($D \subset C_z$) голоморф бўлса, у ҳолда $f(z)$ функция D да исталган тартибдаги ҳосилага эга бўлиб,

$$f^{(n)}(z) = \frac{n!}{2\pi i} \int\limits_{\gamma} \frac{f(t)}{(t-z)^{n+1}} dt \quad (n=1,2,3,\dots) \quad (1)$$

бўлади.

Бу ерда γ -D соҳада ётвучи, (бўлакли силлиқ) ёпиқ чизик ғулиб, з эса γ чизик билан чегараланган соҳага тегишли нуқта (42 чизма).

42-чизма

Исбот. Кошининг интеграл формуласига кўра

$$f(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)}{t-z} dt$$

бўлади.

з нуқтага довортирма бериб, $f(z)$ функцияниг орттирмасини топамиз:

$$\begin{aligned} f(z + \Delta z) - f(z) &= \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)dt}{t-z-\Delta z} - \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)dt}{t-z} = \\ &= \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} f(t) \left(\frac{1}{t-z-\Delta z} - \frac{1}{t-z} \right) dt = \\ &= \frac{\Delta z}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)}{(t-z-\Delta z)(t-z)} dt. \end{aligned}$$

Унда

$$\frac{f(z + \Delta z) - f(z)}{\Delta z} = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)}{(t-z-\Delta z)(t-z)} dt$$

бўлади. Кейинги тенглиқни куйидагича ёзиб оламиз:

$$\begin{aligned} \frac{f(z + \Delta z) - f(z)}{\Delta z} &= \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)}{(t-z)^2} dt + \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)}{(t-z-\Delta z)(t-z)} dt - \\ &\quad - \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)}{(t-z)^2} dt = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)}{(t-z)^2} dt + \\ &\quad + \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{\Delta z \cdot f(t)}{(t-z-\Delta z)(t-z)^2} dt. \end{aligned} \tag{2}$$

$$f(z) = \sum_{n=0}^{\infty} c_n (z-a)^n = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{f^{(n)}(a)}{n!} (z-a)^n.$$

Исбот. $U_p(a)$ нинг чегарасини та дейлис:

$$\gamma = \{z \in \mathbb{C}_z : |z-a| < p, p > 0\}$$

Кошининг интеграл формуласига кўра

$$f(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)}{t-z} dt \quad (5)$$

бўлади.

Аввало $\frac{1}{t-z}$ функцияни куйидагича

$$\frac{1}{t-z} = \frac{1}{t-a-(z-a)} = \frac{1}{(t-a)\left(1-\frac{z-a}{t-a}\right)}$$

ёзаб, сўнг

$$\frac{1}{1-\frac{z-a}{t-a}} = \sum_{n=0}^{\infty} \left(\frac{z-a}{t-a}\right)^n$$

бўлишини эътиборга олиб топамиз:

$$\frac{1}{t-z} = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{(z-a)^n}{(t-a)^{n+1}} \quad (6)$$

Бу геометрик қатор бўлиб, унинг маҳражи

$$\frac{z-a}{t-a}$$

га тенг. Равшанки, $t \in \gamma$ учун кўйидаги тенгсизлик

$$\left| \frac{z-a}{t-a} \right| = \frac{|z-a|}{|t-a|} = q < 1$$

ўринли. Демак, (4) қатор яқинлашувчи.

(6) тенглиknинг ҳар икки томонини $\frac{1}{2\pi i} f(t)$ га кўпайтириб,

сўнг та чизик бўйича интеграллаб, ушбу

$$\frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)}{t-z} dt = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \sum_{n=0}^{\infty} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} (z-a)^n dt$$

тенглиkkка келамиз.

(5) ва (6) муносабатлардан

$$f(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma}^{\infty} \sum_{n=0}^{\infty} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} (z-a)^n dt \quad (7)$$

бўлиши келиб чиқади.

Интеграл остидаги

$$\sum_{n=0}^{\infty} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} (z-a)^n$$

қаторнинг ҳадлари учун

$$\left| \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} (z-a)^n \right| < \frac{1}{\rho} M q^n \quad (n = 1, 2, \dots)$$

($M = \max_{\gamma} |f(t)|$) тенгсизлик ўринли бўлади.

Равшанки,

$$\sum_{n=0}^{\infty} \frac{M}{\rho} \cdot q^n \quad (q < 1)$$

қатор яқинлашувчи. Унда Вейерштрасс аломатига кўра

$$\sum_{n=0}^{\infty} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} (z-a)^n$$

функционал қатор γ да текис яқинлашувчи бўлади. Бинобарин, бу қаторни ҳадлаб интеграллаш мумкин. Унда (7) тенглик ушбу

$$f(t) = \sum_{n=0}^{\infty} \left[\frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt \right] \cdot (z-a)^n \quad (8)$$

кўринишга келади.

Мазкур бобнинг 3^0 -пунктида келтирилган (1) формуладан фойдаланиб

$$c_n = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt = \frac{f^{(n)}(a)}{n!} \quad (9)$$

бўлишини топамиз. Натижада (8) ва (9) тенгликлардан

$$f(t) = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{f^{(n)}(a)}{n!} (z-a)^n = \sum_{n=0}^{\infty} c_n (z-a)^n$$

бўлиши келиб чиқади. Бу эса $f(z)$ функцияning Тейлор қаторига ёйилганигини билдиради.

Бу хоссадан куйидаги натижада келиб чиқади.
3 - натижада. Агар $f(z)$ функция ёпик

доирада голоморф бўлиб, бу доиранинг чегараси $\gamma = \partial U_p(a)$ айланада

$$|f(z)| \leq M \quad (M = \text{const})$$

бўлса, у ҳолда $f(z)$ функция Тейлор қаторининг c_n коэффициентлари учун

$$|c_n| \leq \frac{M}{\rho^n} \quad (n = 0, 1, 2, \dots) \quad (10)$$

тengsizlik ўринли бўлади.

Ҳақиқатан ҳам, (9) formuladan

$$\begin{aligned} |c_n| &= \left| \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt \right| \leq \frac{1}{2\pi} \int_{\gamma} \frac{|f(t)|}{|t-a|^{n+1}} \cdot dt \leq \\ &\leq \frac{1}{2\pi} \cdot \frac{M}{\rho^{n+1}} \cdot 2\pi\rho = \frac{M}{\rho^n} \end{aligned}$$

бўлиши келиб чиқади

Одатда (10) tengsizlik Коши tengsizliklari дейилади.

5⁰. Лиувиль төремаси. Агар $f(z)$ функция комплекс текислик С да (комплекс текисликнинг ҳар бир нуқтасида) голоморф бўлиб, у чегараланган бўлса, $f(z)$ функция С да ўзгармас бўлади.

Исбот. Голоморф функциянинг 4^0 -хоссасига кўра $f(z)$ функция $|z-a| < \rho$ доирада $z-a$ нинг даражалари бўйича Тейлор қаторига ёйилади:

$$f(z) = \sum_{n=0}^{\infty} c_n (z-a)^n,$$

бунда

$$c_n = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt.$$

Коши tengsizligi (10) ga binoan

$$|f(z)| \leq M \quad (|f(z)| \leq M; n = 0, 1, 2, \dots)$$

бўлади. $f(z)$ функция С да голоморф бўлгани учун бу tengsizlikda ρ ни исталганча катта қилиб олиш мумкин. Шунинг учун $n = 1, 2, 3, \dots$ бўлганда

$$\lim_{\rho \rightarrow \infty} \frac{M}{\rho^n} = 0 \quad (n = 1, 2, 3, \dots)$$

$$\lim_{p \rightarrow \infty} \frac{M}{p^n} = 0 \quad (n = 1, 2, 3, \dots)$$

бўлади. Айни пайтда (10) тенгсизликнинг чап томони p га боғлиқ эмас. Бинобарин, $n = 1, 2, 3, \dots$ бўлганда

$$c_n = 0 \quad (n = 1, 2, 3, \dots)$$

бўлади. Демак, С да $f(z) = c_0$ ($c_0 = \text{const}$).

6⁰. Морера теоремаси. Фараз қилайлик, $f(z)$ функция бир боғламли D соҳада $D \subset C_2$ аниқланган ва узлусиз бўлиб, ў эса шу D соҳада ётувчи ихтиёрий силлиқ (бўлақли силлиқ) ёпиқ чизик бўлсин. Агар

$$\int\limits_{\gamma} f(z) dz = 0$$

бўлса, у ҳолда $f(z)$ функция D соҳада голоморф бўлади.

Исбот. Теоремада келтирилган шарт бажарилганда функция D соҳада бошланғич $F(z)$ функцияга эга бўлиб, $F(z)$ функция D соҳада C -дифференциалланувчи, яъни голоморф бўлади.

3⁰- хоссанинг 1-натижасига кўра $F'(z)$ ҳам D соҳада голоморф бўлади. Айни пайтда

$$F'(z) = f(z)$$

бўлганлиги сабабли $f(z)$ функция D соҳада голоморф бўлади.

Бу хосса функция голоморфлигининг етарли шартини ифодалайди.

7⁰. Ягоналик теоремаси. Фараз қилайлик, $f(z)$ ва $g(z)$ функциялар D соҳада ($D \subset C_2$) голоморф бўлсин. Агар бу функциялар D соҳага тегишли ва њеч бўлмагандан битта лимит нуқта z_0 ($z_0 \in D$) га эга бўлган E тўпламда ($E \subset D$) бир-бирига тенг

$$f(z) = g(z) \quad (z \in E)$$

бўлса, у ҳолда $f(z)$ ва $g(z)$ функциялар D соҳада айнан бир-бирига тенг бўлади:

$$f(z) \equiv g(z) \quad (z \in D).$$

Исбот. Модомики, z_0 нуқта E тўпламнинг лимит нуқтаси экан, унда E тўпламга тегишли турли $z_1, z_2, z_3, \dots, z_n, \dots$ $z_n \in E$, $n = 1, 2, 3, \dots$ нуқталардан тузилган ва z_0 га интигувчи

$\forall z \in E$ да $f(z) = g(z)$ бўлгани учун

$$f(z_n) = g(z_n) \quad (n = 1, 2, 3, \dots)$$

бўлади.

Энди $f(z)$ ва $g(z)$ функцияларни z_0 нуқтанинг

$$B = \{z \in C_z : |z - z_0| < \rho, \rho > 0\}$$

атрофида (бунда $\rho < d$, d -эса z_0 нуқтадан ∂D гача бўлган масофа) Тейлор қаторига ёйамиз:

$$\begin{aligned} f(z) &= \sum_{k=0}^{\infty} a_k (z - z_0)^k, \\ g(z) &= \sum_{k=0}^{\infty} b_k (z - z_0)^k. \end{aligned} \quad (11)$$

$z_k \rightarrow z_0$ бўлганлиги сабабли k нинг бирор қийматидан бошлаб, кейинги z_k лар

$$B = \{z \in C_z : |z - z_0| < \rho\}$$

доирага тегишли бўлади. Шунинг учун $f(z_k) = g(z_k)$ бўлиб, (11) муносабатлардан

$$\sum_{k=0}^{\infty} a_k (z_k - z_0)^k = \sum_{k=0}^{\infty} b_k (z_k - z_0)^k \quad (12)$$

бўлиши келиб чиқади. Бу тенгликда $z_k \rightarrow z_0$ да лимитга ўтиб

$$a_0 = b_0 \quad (13)$$

бўлишини топамиз.

Бу (13) тенгликни эътиборга олиб, (12) тенгликнинг ҳар икки томонини $z_k - z_0$ га бўлсак, унда

$$\sum_{k=1}^{\infty} a_k (z_k - z_0)^{k-1} = \sum_{k=1}^{\infty} b_k (z_k - z_0)^{k-1} \quad (14)$$

ҳосил бўлади.

Кейинги тенгликда $z_k \rightarrow z_0$ да лимитга ўтиб

$$a_1 = b_1 \quad (15)$$

бўлишини топамиз. Бу (15) тенгликни эътиборга олиб, (14) тенгликнинг ҳар икки томонини $z_k - z_0$ га бўлсак, унда

$$\sum_{k=2}^{\infty} a_k (z_k - z_0)^{k-2} = \sum_{k=2}^{\infty} b_k (z_k - z_0)^{k-2}$$

ҳосил бўлади. Сўнг $z_k \rightarrow z_0$ да лимитга ўтиб

$$a_2 = b_2$$

бўлишини топамиз.

Бу жараённи давом эттира бориб

$$a_k = b_k \quad (k = 3, 4, 5, \dots)$$

бўлишини топамиз.

Шундай қилиб

$$f(z) = \sum_{k=0}^{\infty} a_k (z_k - z_0)^k,$$

$$g(z) = \sum_{k=0}^{\infty} b_k (z_k - z_0)^k$$

лар учун

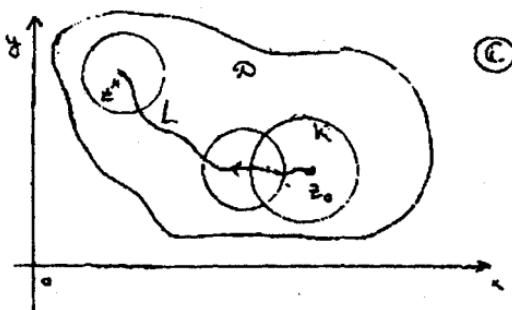
$$a_k = b_k \quad (k = 0, 1, 2, \dots)$$

бўлади. Демак, $B = \{z \in C_z : |z - z_0| < \rho\}$ доирада

$$f(z) = g(z)$$

бўлади.

D соҳада ихтиёрий z^* нуқтани олиб, z_0 ва z^* нуқталарни D соҳада ётувчи узлуксиз L чизик билан бирлаштирамиз. (43-чизма)

43-чизма

В доирада L эгри чизик қисмидаги бирор α ($\alpha \in L$) нуқтани оламиз. Сўнг В да α га интилевчи

$$t_1, t_2, t_3, \dots, t_k, \dots$$

$$(\lim t_k = \alpha)$$

кетма-кетликни қараймиз. Равшанки,

$$f(z_k) = g(z_k) \quad (k = 1, 2, 3, \dots)$$

бўлади.

Энди $f(z)$ ва $g(z)$ функцияларни α нуқтанинг

$$B_1 = \{z \in C_z : |z - \alpha| < \rho_1, \rho_1 > 0\}$$

атрофида (бунда $r_1 < d_1$, бўлиб, d_1 -эса L ва ∂D чизиклар орасидаги масофа) Тейлор қаторига ёйамиз:

$$f(z) = \sum_{k=0}^{\infty} a_k'(z - z_0)^k,$$

$$g(z) = \sum_{k=0}^{\infty} b_k'(z - z_0)^k.$$

Юқорида келтирилган мулоҳазани такрорлаб

$$a_k' = b_k' \quad (k = 1, 2, 3, \dots)$$

ва, демак, B_1 доирада

$$f(z) = g(z)$$

бўлишини топамиз.

z^* нуқтани L чизик бўйлаб z^* нуқтага томон силжита бориб ва яна юқорида келтирилган мулоҳазаларни такрорлаб

$$f(z^*) = g(z^*)$$

бўлишини топамиз.

z^* нуқта D соҳанинг ихтиёрий нуқтаси бўлғанлиги сабабли, D соҳада

$$f(z) = g(z)$$

бўлади.

8°. Вејерштрас с теоремаси. Агар

$$\sum_{k=1}^{\infty} f_n(z) = f_1(z) + f_2(z) + \dots + f_n(z) + \dots \quad (16)$$

функционал қаторнинг ҳар бир $f_n(z)$ ($n = 1, 2, \dots$) ҳади D соҳада ($D \subset C_z$) голоморф бўлиб, бу қатор D соҳада ётувчи ихтиёрий F ёпик тўпламда текис яқинлашувчи бўлса, у ҳолда қатор йиғиндиси

$$f(z) = \sum_{n=1}^{\infty} f_n(z) \quad (17)$$

функция D соҳада голоморф бўлади.

И с б о т . D соҳада ихтиёрий z_0 нуқтани олиб, унинг шундай

$$U_{\delta}(z_0) = \{z \in C_z : |z - z_0| < \delta, \delta > 0\}$$

атрофини қараймизки, $\bar{U}_{\delta}(z_0) \subset D$ бўлсин.

Шартга кўра (16) қатор $\bar{U}_{\delta}(z_0)$ да текис яқинлашувчи. Демак, қатор $U_{\delta}(z_0)$ да ҳам текис яқинлашувчи бўлади.

$f_n(z)$ ($n = 1, 2, \dots$) функция D соҳада голоморф бўлгани учун у (16) қаторнинг ҳар бир ҳади $U_\delta(z_0)$ да ҳам голоморф бўлади. Бинобарин, $f_n(z)$ ($n = 1, 2, \dots$) функция $U_\delta(z_0)$ да узлуксиз. Унда қатор йигиндиси $f(z)$ функция ҳам $U_\delta(z_0)$ да узлуксиз бўлади.

Энди $U_\delta(z_0)$ да ётувчи ёпиқ силлиқ (бўлакли силлиқ) γ чизиқни олайлик ($\gamma \subset U_\delta(z_0)$). (17) қаторни γ чизиқ бўйича ҳадлаб интеграллаб, топамиз:

$$\int_{\gamma} f(z) dz = \int_{\gamma} \left(\sum_{n=1}^{\infty} f_n(z) \right) dz = \sum_{n=1}^{\infty} \int_{\gamma} f_n(z) dz. \quad (18)$$

Коши теоремасига кўра

$$\int_{\gamma} f_n(z) dz = 0 \quad (n = 1, 2, 3, \dots) \quad (19)$$

бўлади.

(18) ва (19) муносабатлардан

$$\int_{\gamma} f(z) dz = 0$$

бўлиши келиб чиқади. Морера теоремасидан фойдаланиб, $f(z)$ функцияни $U_\delta(z_0)$ да ва, демак, z_0 нуқтада голоморф бўлишини топамиз.

Қаралаётган z_0 нуқта D соҳанинг ихтиёрий нуқтаси бўлганлигидан $f(z)$ функциянинг D соҳада голоморф бўлиши келиб чиқади.

4 - натижада. Юқорида келтирилган Вейерштрасс теоремасининг шарти бажарилганда

$$f(z) = \sum_{n=1}^{\infty} f_n(z)$$

қаторни исталган марта ҳадлаб дифференциаллаш мумкин бўлиб,

$$f^{(k)}(z) = \sum_{n=1}^{\infty} f_n^{(k)}(z) \quad (k = 1, 2, \dots)$$

бўлади.

9°. Голоморф функциянинг ноллари. Голоморф функциянинг ноллари ҳақидаги хоссани келтиришдан аввал баъзи тушунчалар ва тасдиқларни баён этамиз.

Фараз қиласлик, бирор $f(z)$ функция кенгайтирилган комплекс текислик \bar{C} да берилган бўлиб, $z \in \bar{C}$ бўлсин.

Агар

$$f(a) = 0$$

бўлса, а комплекс сон $f(z)$ функциянинг ноли дейилади.

Айтайлик, $f(z)$ функция $z=a$ нуқтада голоморф бўлсин. Бу функцияни a нуқта атрофида даражали қаторга ёйамиз:

$$f(z) = \sum_{n=0}^{\infty} c_n (z-a)^n \quad (20)$$

Агар $z=a$ нуқта $f(z)$ функциянинг ноли бўлса, у ҳолда

$$f(a) = c_0 = 0$$

бўлиб, (20) формула ушбу

$$f(z) = \sum_{n=1}^{\infty} c_n (z-a)^n$$

кўринишга келади.

Айтайлик, (20) формулада

$$c_1 = c_2 = \dots = c_{m-1} = 0 \quad (21)$$

бўлиб,

$$c_m \neq 0$$

бўлсин. У ҳолда (20) тенгликтан

$$\begin{aligned} f(z) &= \sum_{n=0}^{\infty} c_n (z-a)^n = c_m (z-a)^m + c_{m+1} (z-a)^{m+1} + \\ &\quad + c_{m+2} (z-a)^{m+2} + \dots = \\ &= (z-a)^m [c_m + c_{m+1} (z-a) + \dots] \end{aligned}$$

бўлиши келиб чиқади.

Маълумки,

$$c_i = \frac{f^{(i)}(z)}{i!}.$$

Юқоридаги (21) муносабатни эътиборга олиб,

$$f^{(i)}(a) = 0 \quad (i = 1, 2, \dots, m-1)$$

бўлишини топамиз.

Бу ҳолда $z=a$ нуқта $f(z)$ функциянинг m карралы ноли дейилади.

Шундай қилиб, $z=a$ нуқта $f(z)$ функциянинг m карралы ноли бўлса, у ҳолда

$$f(z) = (z-a)^m g(z)$$

бўлиб,

$$g(z) = c_m + c_{m+1} (z-a) + c_{m+2} (z-a)^2 + \dots$$

$(g(z) \neq 0)$ функция $z=a$ нуқтада голоморф бўлади.

Аксинча, агар $f(z)$ функция қўйидагича

$$f(z) = (z-a)^m g(z)$$

ифодаланиб, $g(z)$ функция $z=a$ нуқтада голоморф бўлса, $z=a$ нуқта $f(z)$ функцияниңг м каррали ноли бўлади.

$f(z)$ функция $z=\infty$ нуқтада голоморф бўлсин. Бу ҳолда $z=\infty$ нуқта атрофида $f(z)$ функция ушбу

$$f(z) = c_0 + \sum_{n=1}^{\infty} c_n \frac{1}{z^n} \quad (22)$$

қаторга ёйлади.

$z=\infty$ нуқта $f(z)$ функцияниңг ноли бўлсин.

Равшанки, бу ҳолда

$$c_0 = f(\infty) = 0$$

бўлиб, (22) формула ушбу

$$f(z) = \sum_{n=1}^{\infty} c_n \frac{1}{z^n} \quad (23)$$

кўринишга келади.

Айтайлик, (23) формулада

$$c_1 = c_2 = \dots = c_{m-1} = 0$$

бўлиб,

$$c_m \neq 0$$

бўлсин. Бу ҳолда $z=\infty$ нуқта $f(z)$ функцияниңг м каррали ноли бўлади. У ҳолда (23) формуладан

$$\begin{aligned} f(z) &= \sum_{n=m}^{\infty} c_n \frac{1}{z^n} = c_m \frac{1}{z^m} + c_{m+1} \frac{1}{z^{m+1}} + c_{m+2} \frac{1}{z^{m+2}} + \dots = \\ &= \frac{1}{z^m} \left(c_m + c_{m+1} \frac{1}{z} + c_{m+2} \frac{1}{z^2} + \dots \right) = \frac{1}{z^m} \varphi(z) \end{aligned}$$

бўлишини топамиз. Бу ерда

$$\varphi(z) = c_m + c_{m+1} \frac{1}{z} + c_{m+2} \frac{1}{z^2} + \dots$$

функция учун

$$\varphi(\infty) = c_m \neq 0$$

бўлиб, $\varphi(z)$ функция $z=\infty$ нуқтада голоморф бўлади.

Аксинча, агар $f(z)$ функция қўйидагича

$$f(z) = \frac{1}{z^m} \varphi(z)$$

ифодаланиб, $f(z)$ функция $z=\infty$ нуқтада голоморф бўлса, у ҳолда $z=\infty$ нуқта $f(z)$ функцияниңг m каррали ноли бўлади.

Энди голоморф функцияниңг ноллари ҳақидаги хоссани келтирамиз.

Т е о р е м а . Фараз қилайлик, $f(z)$ функция $z=a$ нуқтада голоморф бўлиб, шу $z=a$ нуқта $f(z)$ функцияниңг ноли бўлсин: $f(a)=0$. У ҳолда ё $f(z)$ функция a нуқтаниңг бирор атрофида айнан нолга тенг: $f(z)=0$, ёки a нуқтаниңг шундай атрофи топиладики, бу атрофда $f(z)$ функцияниңг $z=a$ нуқтадан бошқа ноли бўлмайди.

И с б о т . Шартга кўра $f(z)$ функция $z=a$ нуқтада голоморф. Унда функция $z=a$ нуқта атрофида қаторга ёйлади:

$$f(z) = \sum_{n=0}^{\infty} c_n (z-a)^n \quad (24)$$

Айтайлик, (24)да барча c_n лар нолга тенг бўлсин:

$$c_0 = c_1 = c_2 = \dots = 0$$

Равшанки, Бу ҳолда функция $z=a$ нуқта атрофида $f(z)=0$ бўлади.

Энди (24) да

$$c_0 = c_1 = c_2 = \dots = c_{m-1} = 0$$

бўлиб,

$$c_m \neq 0$$

бўлсин. Бу ҳолда $z=a$ нуқта $f(z)$ функцияниңг m каррали ноли бўлиб, у қуйидагича

$$f(z) = (z-a)^m g(z)$$

ифодаланади. Бу ерда $g(z)$ функция $z=a$ нуқтада голоморф ва $g(a) \neq 0$. Айни пайтда $g(z)$ функция $z=a$ нуқтада узлуксиз ҳам бўлади. Унда $g(a) \neq 0$ бўлганлиги сабабли $z=a$ нуқтаниңг шундай атрофи топиладики, бу атрофда $g(z) \neq 0$ бўлади. Бинобарин, шу атрофда $f(z)$ функцияниңг $z=a$ нуқтадан бошқа ноллари бўлмайди.

Бу хосса голоморф функция ноллари яккаланган бўлишини билдиради.

7-БОБ

ЛОРАН ҚАТОРЛАРИ. МАХСУС НУҚТАЛАР ВА УЛАРНИНГ ТУРЛАРИ

Биз б-бобда голоморф функцияларни ўргандик. Жумладан, $f(z)$ функция

$$D = \{z \in C_z : |z - a| < R\}$$

доирада голоморф бўлса, у Тейлор қатори

$$f(z) = \sum_{n=0}^{\infty} c_n (z - a)^n$$

га ёйилишини кўрдик. Бу ерда

$$c_n = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma_r} \frac{f(t)}{(t - a)^{n+1}} dt$$

бўлади ($\gamma_r = \{|t - a| = r\}, 0 < r < R$).

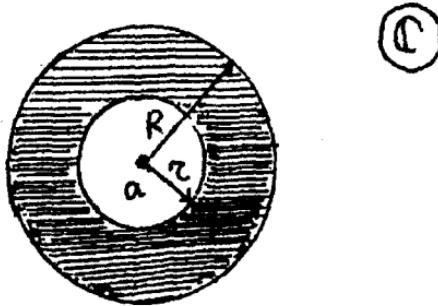
$f(z)$ функция ҳалқада голоморф бўлса, уни шу ҳалқада қаторга ёйиш масаласи комплекс анализ ва унинг татбиқларида мухим аҳамиятга эга.

1-§.Лоран қаторлари

1º. Л о р а н қ а т о р и т у ш у н ч а с и . Айтайлик, $f(z)$ функция ушбу

$$K = \{z \in C_z : r < |z - a| < R\}$$

соҳада (ҳалқада, 44-чизма) голоморф бўлсин, бунда $r \geq 0$, $R \leq +\infty$.

44-чизма

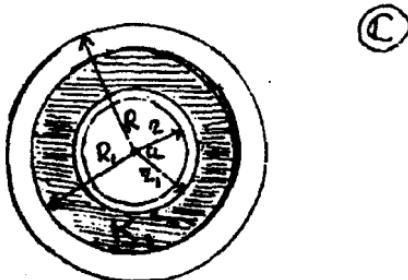
К соҳада иҳтиёрий з нуқта олиб, уни тайинланган деб қараймиз. Сўнг шундай

$$K_1 = \{t \in C_z : r_1 < |t - a| < R_1\}$$

соҳани (ҳалқани) оламизки, бунда

$$r < r_1 < R_1 < R$$

бўлиб, $z \in K_1$ бўлсин. Равшанки, бу ҳолда $K_1 \subset K$ бўлади (45-чиизма).

45-чиизма

Ушбу

$$\{t \in C_z : |t - a| = r_1\}, \quad \{t \in C_z : |t - a| = R_1\}$$

айланаларни мос равишда γ_1, Γ_1 орқали белгилаймиз:

$$\gamma_1 = \{t \in C_z : |t - a| = r_1\},$$

$$\Gamma_1 = \{t \in C_z : |t - a| = R_1\}.$$

Унда K_1 соҳанинг чегараси

$$\partial K_1 = \gamma_1^- \cup \Gamma_1$$

бўлади. Бу ерда γ_1 ва Γ_1 айланаларда йўналиш соат стрелкаси йўналишига қарши қилиб олинган.

Қаралаётган $f(z)$ функция $K(K_1 \subset K)$ соҳада голоморф бўлғанлиги сабабли Кошининг интеграл формуласига кўра $\forall z \in K_1$ учун

$$f(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_{\partial K_1} \frac{f(t)}{t - z} dt$$

бўлади. Равшанки,

$$\frac{1}{2\pi i} \int_{\partial K_1} \frac{f(t)}{t - z} dt = \frac{1}{2\pi i} \int_{\Gamma_1} \frac{f(t)}{t - z} dt - \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma_1} \frac{f(t)}{t - z} dt.$$

Демак,

$$f(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_{\Gamma_1} \frac{f(t)}{t-z} dt - \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma_1} \frac{f(t)}{t-z} dt \quad (1)$$

$\forall t \in \Gamma_1$ учун текис яқинлашувчи $\left(\left| \frac{z-a}{t-a} \right| < 1 \right)$ ушбу

$$\frac{1}{t-z} = \frac{1}{(t-a)\left(1-\frac{z-a}{t-a}\right)} = \frac{1}{t-a} + \frac{z-a}{(t-a)^2} + \dots + \frac{(z-a)^n}{(t-a)^{n+1}} + \dots$$

қаторни $\frac{1}{2\pi i} f(t)$ га күпайтириб, сүнг Γ_1 , бўйича ҳадлаб интегралласак,

$$\frac{1}{2\pi i} \int_{\Gamma_1} \frac{f(t)}{t-z} dt = \sum_{n=0}^{\infty} c_n (z-a)^n \quad (2)$$

ҳосил бўлади. Бу ерда

$$c_n = \frac{1}{2\pi i} \int_{\Gamma_1} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt \quad (n = 0, 1, 2, \dots) \quad (3)$$

(Шуни таъкидлаш лозимки, бу ҳолда (3) муносабатдаги c_n коэффициентлар 5-боб, 2-ѓ да келтирилганидек $\frac{1}{n!} f^{(n)}(a)$ га тенг қилиб олиб бўлмайди. Сабаби, $f(z)$ функция а нуқтада голоморф бўлмаслиги мумкин).

Энди (1) тенгликнинг ўнг томонидаги иккинчи интеграл остидаги $\frac{1}{t-z}$ функцияни $\forall t \in \gamma_1$, учун қуийдагича

$$\frac{1}{t-z} = \frac{1}{z-a} \cdot \frac{1}{1 - \frac{t-a}{z-a}} = \frac{1}{z-a} - \frac{t-a}{(z-a)^2} - \dots - \frac{(t-a)^n}{(z-a)^{n+1}} - \dots \quad (4)$$

ёзиб оламиз. $\forall t \in \gamma_1$ да

$$\left| \frac{t-a}{z-a} \right| = \frac{r_1}{|z-a|} = q < 1$$

бўлганлиги сабабли (3) қатор текис яқинлашувчи бўлади.

Юқоридагидек, (4) тенгликтинг ҳар иккى томонини $\frac{1}{2\pi i} f(t)$ га кўпайтириб, сўнг γ_1 бўйича ҳадлаб интеграллаб

$$-\frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma_1} \frac{f(t)}{t-z} dt = \sum_{n=1}^{\infty} d_n (z-a)^{-n} \quad (5)$$

бўлишини топамиз, бунда

$$d_n = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma_1} f(t) \cdot (t-a)^{n-1} dt \quad (n = 0, 1, 2, \dots) \quad (6)$$

бўлади. Натижада (1), (2) ва (5) муносабатлардан

$$f(z) = \sum_{n=0}^{\infty} c_n (z-a)^n + \sum_{n=1}^{\infty} d_n \cdot (z-a)^{-n} \quad (7)$$

бўлиши келиб чиқади.

(3) ва (6) формулалардаги 1, 2, 3, ... қийматларни қабул қиласиган n индексни, -1, -2, -3, ... қийматларни қабул қиласиган $-n$ индекс билан алмаштирсан, унда (6) формула ушбу

$$d_{-n} = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma_1} f(t) \cdot (t-a)^{-n-1} dt \quad (8)$$

кўринишга келади.

Агар z нуқта K соҳадаги ихтиёрий нуқта эканини, $f(z)$ функция шу соҳада голоморф бўлишини ҳамда γ_1 ва Γ_1 ҷизиқлар K соҳага тегишлилигини эътиборга олсак, Коши теоремасига кўра

$$\int_{\gamma_1} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt = \int_{\Gamma_1} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt,$$

умуман,

$$\int_{\gamma_1} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt = \int_{\Gamma_1} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt = \int_{K_p} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt$$

бўлишини топамиз. Бу ерда

$$K_p = \left\{ t \in C_z : |t-a| = p; r_1 < p < R_1 \right\}.$$

Энди (3) ва (8) тенгликларни солиштириб

$$d_{-n} = c_n \quad (n = 0, 1, 2, \dots)$$

яъни

$$d_n = c_{-n}$$

бўлишини топамиз. Бу ҳол

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n(z-a)^n \text{ ва } \sum_{n=1}^{\infty} d_n(z-a)^{-n}$$

йигиндиларни бирлаштириб, ушбу

$$\sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n(z-a)^n$$

кўринишда ёзиш имконини беради:

$$\sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n(z-a)^n = \sum_{n=0}^{\infty} c_n(z-a)^n + \sum_{n=1}^{\infty} c_n(z-a)^{-n}.$$

Демак,

$$f(z) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n(z-a)^n$$

бўлиб, бунда

$$c_n = \frac{1}{2\pi i} \int_{K_p} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt \quad (n = 0, \pm 1, \pm 2, \dots)$$

бўлади.

Шундай қилиб қўйдаги теоремага келамиз:

1-т е о р е м а . Ушбу

$$\{z \in C_z : r < |z-a| < R\}$$

соҳада(ҳалқада) голоморф бўлган ихтиёрий $f(z)$ функция шу соҳада яқинлашувчи

$$\sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n(z-a)^n$$

қаторнинг йигиндиси сифатида ифодаланади:

$$f(z) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n(z-a)^n.$$

Бу ерда қаторнинг коэффициентлари

$$c_n = \frac{1}{2\pi i} \int_{K_p} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt \quad (n = 0, \pm 1, \pm 2, \dots)$$

бўлиб, $r < p < R$ бўлади. Одатда, бу теорема Лоран теоремаси дейилади.

1-т а ў р и ф. Коэффициентлари

$$c_n = \frac{1}{2\pi i} \int_{|z-a|=p} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt \quad (n = 0, \pm 1, \pm 2, \dots)$$

формулалар ёрдамида аникланадиган

$$\sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n(z-a)^n$$

қатор $f(z)$ функцияниң K соҳадаги (ҳалқадаги) Лоран қатори дейилади.

$f(z)$ функция K соҳада (ҳалқада) голоморф бўлса, теоремага биноан

$$f(z) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n(z-a)^n$$

бўлишини эътиборга олиб, бу ҳолда $f(z)$ функция K соҳада (ҳалқада) Лоран қаторига ёйлади деб айтамиз.

Демак, $f(z)$ функцияниң Лоран қатори $z-a$ нинг мусбат ва манғий бутун даражалари бўйича ёйилган қаторни ифодалар экан.

Юқорида айтилганлардан ҳамда даражали қаторлар ҳақидаги маълумотлардан фойдаланиб, куийдаги холосаларга келамиз.

1) Лоран қатори

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n(z-a)^n$$

ни иккита

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n(z-a)^n \quad (9)$$

$$\text{ва } \sum_{n=-1}^{-\infty} c_n(z-a)^n \quad (10)$$

қаторларнинг йигиндисидан иборат деб қараш мумкин. Одатда (9) қатор Лоран қаторининг тўғри қисми, (10) қатор эса Лоран қаторининг бош қисми дейилади.

2) Лоран қаторининг тўғри қисми

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n(z-a)^n$$

5-боб, 2-жада ўрганилган даражали қатордир. Унинг яқинлашиш соҳаси Абелъ теоремасига кўра $|z-a| < R$ доирадан иборат бўлиб, яқинлашиш радиуси Коши-Адамар формуласи

$$\frac{1}{R} = \lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt[n]{|c_n|}$$

га кўра топилади. (9) қатор $|z-a| < R_1$ ($R_1 < R$) да текис яқинлашувчи бўлади.

3) Лоран қаторининг бош қисми

$$\sum_{n=1}^{\infty} c_n(z-a)^n \quad (10)$$

да $w = \frac{1}{z-a}$ дейилса, унда бу қатор

$$\sum_{n=1}^{\infty} c_{-n}w^n$$

кўринишга эга бўлади. Бу қатор Абел теоремасига кўра

$$|w| < \frac{1}{r}$$

да яқинлашувни бўлиб, яқинлашиш радиуси Коши-Адамар формуласига кўра

$$r = \lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt[n]{|c_{-n}|}$$

бўлади. Демак,

$$\sum_{n=1}^{\infty} c_n(z-a)^n$$

қатор доиранинг ташки қисми бўлган

$$|z-a| > r$$

соҳада яқинлашувчи бўлади.

4) Агар $r \geq R$ бўлса, Лоран қаторининг яқинлашиш соҳаси бўш тўплам бўлади.

Агар $r < R$ бўлса, Лоран қатори

$$\sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n(z-a)^n$$

нинг яқинлашиш соҳаси

$$\{z \in C_z : r < |z-a| < R\}$$

ҳалқадан иборат бўлади.

5) Агар $f(z)$ функциянинг Лоран қатори

$$K = \{z \in C_z : r < |z-a| < R\}$$

соҳада (ҳалқада) яқинлашувчи бўлса, Абелъ теоремасига кўра қатор

$$\{z \in C_z : r_1 \leq |z-a| \leq R_1\}$$

($r < r_1 < R_1 < R$) ёпиқ соҳада текис яқинлашувчи бўлади.

Вейерштрасс теоремасига кўра Лоран қаторининг йигиндиси $f(z)$ функция

$$\{z \in C_z : r < |z - a| < R\}$$

соҳада голоморф бўлади.

2º. Функцияни Лоран қаторига ёйилмасининг ягоналиги

Биз

$$K = \{z \in C_z : r < |z - a| < R\}$$

соҳада (ҳалқада) голоморф бўлган ҳар қандай $f(z)$ функцияни Лоран қатори

$$f(z) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n (z-a)^n$$

га ёйилишини кўрдик. Равшанки, $f(z)$ функциянинг Лоран қатори (Тейлор қатори сингари) ўз коэффициентлари

$$c_n = \frac{1}{2\pi i} \int \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dz$$

билин тўлиқ аниқланади.

Энди $f(z)$ функцияни Лоран қаторига ёйилмасида коэффициент c_n лар ягона ҳолда аниқланишини, яъни $f(z)$ функция турли усуllар билан Лоран қаторига ёйилгандан уларда коэффициентлар ҳар доим бир хил бўлишини кўрсатамиз.

2 - т е о р е м а . $f(z)$ функция $K = \{z \in C_z : r < |z - a| < R\}$ соҳада (ҳалқада) голоморф бўлсин. Бу функциянинг Лоран қаторига ёйилмаси

$$f(z) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n (z-a)^n$$

ягонаиди.

И с б о т . Тескарисини фараз қиласлик, яъни K соҳада (ҳалқада) голоморф бўлган $f(z)$ функциянинг Лоран қатори иккита

$$f(z) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n (z-a)^n \quad (11)$$

$$f(z) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c'_n (z-a)^n \quad (12)$$

бўлиб, $c_n \neq c'_n$ бўлсин. Ушбу

$$\sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n (z-a)^n = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c'_n (z-a)^n$$

тenglikning ҳар икки томонини $(z-a)^{-m-1}$ (m - тайинланган бутун сон) га кўпайтирамиз:

$$\sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n (z-a)^{n-m-1} = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c'_n (z-a)^{n-m-1}.$$

(11) ва (12) қаторлар $\{z \in C_z : |z-a| = \rho\}$, ($r < \rho < R$) айланада текис яқинлашувчи бўлганилиги сабабли уларни шу айланада бўйича ҳадлаб интеграллаш мумкин. Ҳадлаб интеграллаб куйидаги

$$\sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n \int_{|z-a|=\rho} (z-a)^{n-m-1} dz = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c'_n \int_{|z-a|=\rho} (z-a)^{n-m-1} dz \quad (13)$$

тenglikka келамиз.

Маълумки, ихтиёрий бутун к сони учун

$$\int_{|z-a|=\rho} (z-a)^k dz = \begin{cases} 0, & k \neq -1 \\ 2\pi i, & k = -1 \end{cases}$$

бўлади. Бу tenglikdan fойдаланиб, (13) муносабатдан

$$c_n = c'_n$$

бўлишини топамиз. Бу эса теремани исботлайди.

Одатда, бу теорема ягоналик теоремаси дейилади.

Эслатмада. Функцияларни Лоран қаторига ёйиш масаласи унинг c_n коэффициентларини аниқлаш билан ҳал қилинади. Бу c_n коэффициентлар интегралларни хисоблаш билан топилади. Кўпинча бундай интегралларни хисоблаш қийин бўлади. Ягоналик теоремаси функцияларни Лоран қаторига ёйишида бошқа усуллардан фойдаланиш имкониятини яратади.

Шунинг учун функцияларни Лоран қаторига ёйишида турли усуллардан фойдаланиш мумкин бўлади.

Мисол. Ушбу

$$f(z) = \frac{z}{z^2 - 3z + 2}$$

функцияни

$$K = \{z \in C_z : 1 < |z| < 2\}$$

соҳада (ҳалқада) Лоран қаторига ёйинг.

Берилган

$$f(z) = \frac{z}{z^2 - 3z + 2}$$

функция $z = 1, z = 2$ нуқталарда голоморф бўлмасдан

$$K = \{1 < |z| < 2\}$$

соҳада(халқада) голоморф. Бинобарин, 1-теоремага кўра функция шу ҳалқада Лоран қаторига ёйилади. Бу ёйилмани топиш учун қаралаётган функцияни қўйидагича

$$f(z) = \frac{z}{z^2 - 3z + 2} = \frac{2}{z-2} - \frac{1}{z-1} \quad (14)$$

ёзиб оламиз. Бу тенгликнинг ўнг томонидаги $\frac{2}{z-2}$ функция $\{|z| < 2\}$ доирада голоморф.

Равшанки,

$$\frac{2}{z-2} = \frac{2}{-2\left(1 - \frac{z}{2}\right)} = -\frac{1}{1 - \frac{z}{2}}$$

бўлиб,

$$\frac{1}{1 - \frac{z}{2}} = 1 + \frac{z}{2} + \left(\frac{z}{2}\right)^2 + \dots + \left(\frac{z}{2}\right)^n + \dots = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{1}{2^n} \cdot z^n$$

бўлади. Демак,

$$\frac{2}{z-2} = -\sum_{n=0}^{\infty} \frac{1}{2^n} \cdot z^n$$

бўлиб, бу қатор $\{|z| < 2\}$ да яқинлашувчи бўлади.

Энди (14) тенгликнинг ўнг томонидаги $-\frac{1}{z-1}$ функцияни олиб, уни қўйидагича

$$-\frac{1}{z-1} = \frac{-1}{z\left(1 - \frac{1}{z}\right)}$$

ёзиб оламиз. Равшанки, бу функция $\{|z| > 1\}$ да голоморф бўлиб, у яқинлашувчи

$$-\frac{1}{z} \left(1 + \frac{1}{z} + \frac{1}{z^2} + \dots + \frac{1}{z^n} + \dots\right)$$

қаторга ёйилади. Демак,

$$\frac{1}{z-1} = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{z^n}$$

бўлиб, у $\{|z| > 1\}$ да яқинлашувчи бўлади.

Натижада $K = \{1 < |z| < 2\}$ соҳа (ҳалқа) да (14) тенглилкка кўра

$$f(z) = -\sum_{n=0}^{\infty} \frac{1}{2^n} z^n - \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{z^n} = -\sum_{n=-1}^{\infty} z^n - \sum_{n=0}^{\infty} \frac{1}{2^n} z^n,$$

яъни

$$f(z) = -\left(\sum_{n=-1}^{\infty} z^n + \sum_{n=0}^{\infty} \frac{1}{2^n} z^n \right)$$

бўлади. Демак,

$$\frac{z}{z^2 - 3z + 2} = -\left(\sum_{n=-1}^{\infty} z^n + \sum_{n=0}^{\infty} \frac{1}{2^n} z^n \right).$$

3º. Лоран қатори коэффициентлари учун Коши тенгсизликлари. Фараз қиласайлик, $f(z)$ функция

$$K = \{z \in C_z : r < |z - a| < R\}$$

соҳада (ҳалқада) голоморф бўлиб,

$$\max_{z \in \gamma_p} |f(z)| = M, \quad \gamma_p = \{|z - a| = p\}, \quad r < p < R$$

бўлсин. У ҳолда $f(z)$ функциянинг K ҳалқадаги Лоран қатори

$$f(z) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n (z - a)^n$$

коэффициентлари учун ушбу

$$|c_n| \leq \frac{M}{r^n} \quad (n = 0, \pm 1, \pm 2, \dots) \quad (15)$$

тенгсизликлар ўринли бўлади.

Ҳақиқатан ҳам, Лоран қатори коэффициентлари учун

$$c_n = \frac{1}{2\pi i} \int_{|t-a|=r} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt$$

бўлишини эътиборга олиб,

$$\begin{aligned} |c_n| &= \left| \frac{1}{2\pi i} \int_{|t-a|=r} \frac{f(t)}{(t-a)^{n+1}} dt \right| \leq \frac{1}{2\pi} \int_{|t-a|=r} \frac{|f(t)|}{|t-a|^{n+1}} |dt| \leq \\ &\leq \frac{M}{2\pi r^{n+1}} \int_{|t-a|=r} |dt| = \frac{M}{2\pi r^{n+1}} \cdot 2\pi r = \frac{M}{r^n} \end{aligned}$$

бўлишини топамиз. Демак,

$$|c_n| \leq \frac{M}{r^n} \quad (n = 0, \pm 1, \pm 2, \dots)$$

Бу тенгизликлар Коши тенгизликлари дейилади.

2-§. Махсус нүқталар ва уларнинг турлари

1⁰. Махсус нүқталар. Биз аввалги бобларда голоморф функциялар ва уларни хоссаларини ўргандик. Агар $a \in \mathbb{C}$ нүктада $f(z)$ функцияниң голоморф бўлиши шарти бажарилмаса, у ҳолда функцияни шу нүкта атрофида ўрганилади.

Одатда, бундай нүкта $f(z)$ функцияниң махсус нүқтаси деб қаралади.

2-таъриф. Агар $f(z)$ функция ушбу

$$\{z \in \mathbb{C}: 0 < |z - a| < r\}$$

соҳада (а нүктаниң ўйилган атрофида) голоморф бўлса, у ҳолда а нүкта $f(z)$ функцияниң яккаланган махсус нүқтаси дейилади.

Мисол. Ушбу

$$f(z) = \frac{1}{z+i}$$

функцияни қарайлик. Равшанки, бу функция

$$\{z \in \mathbb{C}: 0 < |z + i| < r\}$$

соҳада (ҳалқада) голоморф. Бинобарин, $a = -i$ нүкта берилган функцияниң яккаланган махсус нүқтаси бўлади.

3-таъриф. Агар $f(z)$ функция ушбу

$$\{z \in \mathbb{C}: R < |z| < +\infty\}$$

соҳада голоморф бўлса, у ҳолда $a = \infty$ нүкта $f(z)$ функцияниң яккаланган махсус нүқтаси дейилади.

Мисол. Ушбу

$$f(z) = e^z$$

функцияни қарайлик. Бу функция

$$\{z \in \mathbb{C}: R < |z| < +\infty\}$$

соҳада голоморф. Демак, $a = +\infty$ нүкта берилган $f(z) = e^z$ функцияниң яккаланган махсус нүқтаси бўлади.

Функцияниң яккаланмаган махсус нүқталари ҳам бўлади.

Масалан, ушбу

$$f(z) = \frac{1}{\sin \frac{\pi}{z}} \quad (16)$$

функцияни қарайлик. Равшанки,

$$a = 0 \text{ ҳамда } a_n = \frac{1}{n} \quad (n = \pm 1, \pm 2, \dots)$$

нүкталар (16) функцияning махсус нүкталари бўлади. Бунда $a = 0$ махсус нүкта берилган функцияning яккаланган махсус нүктаси бўлмайди.

Дарҳақиқат,

$$\lim_{n \rightarrow \infty} a_n = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1}{n} = 0$$

бўлганилиги сабабли, $a = 0$ нүктанинг ҳар қандай ўйилган атрофи

$$U_\delta(a) = \{0 < |z| < \delta\}$$

да функцияning махсус нүкталари бўлади. Демак, $a = 0$ берилган функцияning яккаланмаган махсус нүктаси экан.

Биз куйида яккаланган махсус нүкталарни ўрганамиз.

2°. Яккаланган махсус нүкталарни турлари. Айтайлик a нүкта $f(z)$ функцияning яккаланган махсус нүктаси бўлсин. Унда $f(z)$ функция

$$\{z \in \mathbb{C}: 0 < |z - a| < r\}$$

соҳада (a нүктанинг ўйилган атрофида) голоморф.

$f(z)$ функцияning $z \rightarrow a$ даги лимитининг характеристига қараб яккаланган махсус нүкталар турларга ажралади.

4-т аъриф. Агар $z \rightarrow a$ да $f(z)$ функцияning лимити мавжуд бўлиб,

$$\lim_{z \rightarrow a} f(z) = A \quad (\text{A-чекли})$$

бўлса, у ҳолда a нүкта $f(z)$ функцияning бартараф қилини- надиган (четлатилиши мумкин бўлган) махсус нүктаси дейилади.

Мисол. Ушбу

$$f(z) = \frac{\sin z}{z}$$

функцияни қарайлик. Равшанки, бу функция $\mathbb{C} \setminus \{z = 0\}$ да голоморф бўлиб, $a = 0$ нүкта унинг яккаланган махсус нүктаси бўлади. Айни пайтда

$$\lim_{z \rightarrow 0} \frac{\sin z}{z} = \lim_{z \rightarrow 0} \frac{1}{z} \left(z - \frac{z^3}{3!} + \frac{z^5}{5!} - \dots \right) = \lim_{z \rightarrow 0} \left(1 - \frac{z^2}{3!} + \frac{z^4}{5!} - \dots \right) = 1$$

бўлади.

Демак, а нуқта берилган функцияning бартараф қилинадиган махсус нуқтаси бўлади.

5 - таъриф . Агар $z \rightarrow a$ да $f(z)$ функцияning лимити мавжуд бўлиб,

$$\lim_{z \rightarrow a} f(z) = \infty$$

бўлса, у ҳолда а нуқта $f(z)$ функцияning қутб махсус нуқтаси дейилади.

Мисол . Ушбу

$$f(z) = \frac{z}{z+1}$$

функцияни қарайлик. Бу функция $C \setminus \{z = -1\}$ да голоморф бўлиб, $a = -1$ нуқта унинг яккаланган махсус нуқтаси бўлади. Бу функция учун

$$\lim_{z \rightarrow -1} \frac{z}{z+1} = \infty$$

бўлганилиги сабабли $a = -1$ берилган функцияning қутб нуқтаси бўлади.

6 - таъриф . Агар $z \rightarrow a$ да $f(z)$ функцияning лимити мавжуд бўлмаса, у ҳолда а нуқта $f(z)$ функцияning ўта (муҳим) махсус нуқтаси дейилади.

Мисол . Ушбу

$$f(z) = e^z$$

функцияни қарайлик. Бу функция $C \setminus \{z = 0\}$ да голоморф бўлиб, $z = 0$ нуқта унинг яккаланган махсус нуқтаси бўлади.

Қаралаётган функцияning $z \rightarrow 0$ да лимити мавжуд эмас. Ҳақиқатан ҳам, агар $z = x$ бўлиб 0 га интилса, унда

$$\lim_{x \rightarrow +0} e^x = \infty, \quad \lim_{x \rightarrow -0} e^x = 0$$

бўлади, ва демак, $z = x \rightarrow 0$ да лимити мавжуд эмас.

Агар $z = iy$ бўлиб 0 га интилса, унда

$$e^z = e^{\frac{1}{y}} = \cos \frac{1}{y} - i \sin \frac{1}{y}$$

бўлишини эътиборга олиб, $z = iy \rightarrow 0$ да $f(z) = e^z$ функцияning лимити мавжуд эмаслигини топамиз. Демак, $z = 0$ нуқта берилган функцияning ўта махсус нуқтаси бўлади.

3°. Махсус нуқталар билан Лоран қаторлари орасидаги боғланишлар.

Фараз қилайлик, $f(z)$ функция

$$K = \{z \in C : 0 < |z - a| < r\}$$

соҳада (a нуқтанинг ўйилган атрофида) голоморф бўлиб, а нуқта шу функцияниң яккаланган махсус нуқтаси бўлсин. Унда 1-теоремага кўра $f(z)$ функция K да Лоран қатори

$$f(z) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n (z-a)^n \quad (17)$$

га ёйилади. Қаралаётган функцияниң Лоран қатори (17) га нисбатан қуйидаги учта ҳолни қараймиз:

а) (17) қаторда $z-a$ айрманинг манфий даражали ҳадлари қатнашмаган ҳол;

б) (17) қаторда $z-a$ айрманинг манфий даражали ҳадларидан чекли сондагиси қатнашган ҳол;

в) (17) қаторда $z-a$ айрманинг чексиз кўп манфий даражали ҳадлари қатнашган ҳол. Мана шу ҳолларга қараб $f(z)$ функцияниң яккаланган махсус нуқталарининг турларини аниқлаш мумкин бўлади.

Бартараф этиладиган махсус нуқта

3 - т о е р е м а . $f(z)$ функцияниң яккаланган махсус $a \in C$ нуқтаси унинг бартараф этиладиган махсус нуқтаси бўлиши учун функцияниң Лоран қаторига ёйилмаси (17) да $z-a$ айрманинг манфий даражали ҳадлари қатнашмаслиги зарур ва етарли.

И с б о т . З а р у р л и г и . а нуқта $f(z)$ функцияниң бартараф этиладиган махсус нуқтаси бўлсин. Унда $z \rightarrow 0$ да $f(z)$ функцияниң чекли лимити мавжуд бўлади:

$$\lim_{z \rightarrow a} f(z) = A \quad (A\text{-чекли}).$$

Чекли лимитга эга бўлган функцияниң хоссасига биноан а нуқтанинг ўйилган

$$\{z \in C : 0 < |z - a| < R\}$$

атрофида $f(z)$ функция чегараланган бўлади, яъни шундай ўзгармас $M > 0$ топиладики,

$$|f(z)| \leq M$$

тенгсизлик бажарилади. Ушбу

$$0 < r < R$$

тengsizlikni қanoatlantiruvchi ixtiёriй р sonini oлайлик. Unda Koши tengsizliklariiga кўра $f(z)$ функцияning Loran қатори koэfficientlari учун

$$|c_n| \leq \frac{M}{\rho^n} \quad (n = 0, \pm 1, \pm 2, \dots) \quad (18)$$

бўлади.

Агар $n = -1, -2, -3, \dots$ бўлиб, $\rho \rightarrow 0$ да $0 < \rho < R$

$$\lim_{\rho \rightarrow 0} \frac{M}{\rho^n} = 0$$

бўлишини эътиборга олсак, unda (18) munosabatdan

$$c_{-1} = c_{-2} = \dots = c_{-n} = \dots = 0$$

бўлишини топамиз. Bu эса (17) Loran қаторida z -a айрманинг манфий даражали ҳадлари бўлmasлигини билдиради. Boшқача айтганда bu ҳолда (17) Loran қatorinинг бош қисми айнан нолга teng бўлади.

E тарлилиги. Aйтайлик, $f(z)$ функцияning Loran қatoriga ёйилмаси (17) да z -a айрманинг манфий даражада қатнашган ҳадлари бўлmasин, яъни Loran қatorinинг бош қисми айнан нолга teng бўлсин. Bu ҳолда $f(z)$ функцияning Loran қatori ушбу

$$f(z) = \sum_{n=0}^{+\infty} c_n (z-a)^n = c_0 + c_1 (z-a) + c_2 (z-a)^2 + \dots \quad (19)$$

кўринишга эга бўлади. Demak, a нуқта $f(z)$ функцияning бартараф этиладиган maxsus нуқтаси. Teorema isbot bўldi.

4 - төрема. $f(z)$ функцияning яккаланган maxsus a ∈ C нуқтаси uning бартараф этиладиган maxsus нуқтаси бўлиши учун a нуқтанинг бирор ўйилган атрофи $\{z \in C : 0 < |z-a| < R\}$ да $f(z)$ функцияning chegaralanган бўлиши зарур ва етарли.

Bu teoremaning isboti юқорида keltirilgan 3-teorema-ning isboti kabitdir.

Faraz қilaylik, a нуқта $f(z)$ функцияning бартараф этиладиган maxsus нуқтаси bўlсин. Bu ҳолда $z \rightarrow 0$ да $f(z)$ функция chekli lomitga эга bўлади. Agar

$$\lim_{z \rightarrow a} f(z) = f(a)$$

deb olinsa, функцияning a нуқtадagi maxsusligi бартараф этилади. Maxsus нуқтанинг бартараф этиладиган deb nomlanishining boisi ham shundadir.

Қутб нуқта

5 - т е о р е м а . $f(z)$ функцияниң яккаланган маҳсус $a \in C$ нуқтаси унинг қутб нуқтаси бўлиши учун функцияниң Лоран қаторига ёйилмаси (17) да $z-a$ айирманинг манфий дарожали ҳадларидан чекли сондагисининг бўлиши зарур ва етарли.

И с б о т . З а р у р л и г и . а нуқта $f(z)$ функцияниң қутб нуқтаси бўлсин. Унда $z \rightarrow 0$ да $f(z)$ функцияниң лимити мавжуд бўлиб,

$$\lim_{z \rightarrow a} f(z) = \infty$$

бўлади.

Бу ҳолда а нуқтанинг ўйилган $U = \{0 < |z-a| < r\}$ атрофи топиладики, бу атрофда $f(z)$ голоморф функция бўлиб,

$$f(z) \neq 0 \quad (z \in U)$$

бўлади. U да ушбу

$$\phi(z) = \frac{1}{f(z)}$$

функцияни қарайлик. Равшанки бу функция U да голоморф бўлади.

Иккинчи томондан

$$\lim_{z \rightarrow a} \phi(z) = 0$$

бўлади. Демак, $z=a$ нуқтада $\phi(z)$ функцияниң бартараф этиладиган маҳсус нуқтаси экан.

Агар

$$\lim_{z \rightarrow a} \phi(z) = 0 = \phi(a)$$

дейилса, унда $\phi(z)$ функция $\{z \in C: |z-a| < r\}$ доирада голоморф бўлиб қолади.

$z=a$ нуқта $\phi(z)$ функцияниң ноли бўлгани учун уни

$$\phi(z) = (z-a)^n \cdot \psi(z)$$

кўринишида ёзиш мумкин. Бу ерда $\psi(z)$ а нуқтада голоморф функция бўлиб, $\psi(z) \neq 0$ бўлади.

Шундай қилиб, қаралаётган U атрофда

$$f(z) = \frac{1}{\phi(z)} = \frac{1}{(z-a)^n} \cdot \frac{1}{\psi(z)} \quad (19)$$

бўлишини топамиз.

Энди $\frac{1}{\psi(z)}$ функцияни а нуқта атрофи $\{z \in \mathbb{C}: |z-a| < r\}$ да

Тейлор қаторига ёйамиз:

$$\frac{1}{\psi(z)} = c_{-n} + c_{-n+1}(z-a) + \dots + c_0(z-a)^n + \dots \quad (20)$$

бунда

$$c_{-n} = \frac{1}{\psi(a)} \neq 0.$$

(19) ва (20) муносабатлардан

$$f(z) = c_{-n}(z-a)^{-n} + c_{-n+1}(z-a)^{-n+1} + \dots + c_{-1}(z-a)^{-1} + \sum_{n=0}^{\infty} c_n(z-a)^n$$

бўлиши келиб чиқади.

Демак, а нуқта $f(z)$ функцияниң кутб нуқтаси бўлганда, унинг Лоран қатори бош қисми ҳадларининг сони чекли бўлар экан.

Е т а р л и л и г и . Айтайлик, а нуқтаниң бирор ўйилган атрофи $\{z \in \mathbb{C}: 0 < |z-a| < r\}$ да $f(z)$ функцияниң Лоран қатори-даги $z-a$ айирманинг мағфий даражали ҳадларининг сони чекли бўлсин:

$$f(z) = c_{-n}(z-a)^{-n} + c_{-n+1}(z-a)^{-n+1} + \dots + c_{-1}(z-a)^{-1} + \sum_{n=0}^{\infty} c_n(z-a)^n \quad (c_{-n} \neq 0) \quad (21)$$

Равшанки, $f(z)$ ва $(z-a)^n \cdot f(z) = \psi(z)$ функциялар

$\{z \in \mathbb{C}: 0 < |z-a| < r\}$ да голоморф бўлади.

Юқоридаги (21) муносабатдан фойдаланиб топамиз:

$$\psi(z) = (z-a)^n \cdot f(z) = c_{-n} + c_{-n+1}(z-a) + c_{-n+2}(z-a)^2 + \dots$$

Бундан эса

$$\lim_{z \rightarrow a} \psi(z) = c_{-n} \neq 0$$

бўлиши келиб чиқади. Натижада

$$\lim_{z \rightarrow a} f(z) = \lim_{z \rightarrow a} \frac{\psi(z)}{(z-a)^n} = \infty$$

бўлишини топамиз. Бу эса а нуқта $f(z)$ функцияниң кутб нуқтаси эканини билдиради. Теорема исбот бўлди.

6 - т е о р е м а . $f(z)$ функцияниң яккаланган маҳсуса $z \in C$ нуқтаси унинг кутб нуқтаси бўлиши учун

$$\varphi(z) = \frac{1}{f(z)} \quad (f(z) \neq 0)$$

функция а нуқта атрофида голоморф бўлиб, $\varphi(z) = 0$ бўлиши зарур ва етарли.

И с б о т . З а р у р л и г и . Айтайлик а нуқта $f(z)$ функцияниң кутб нуқтаси бўлсин. Унда

$$\varphi(z) = \frac{1}{f(z)}$$

функция а нуқта атрофида голоморф бўлиб, $\varphi(z) = 0$ бўлиши юқорида келтирилган теореманинг исботлаш жараёнида кўрсатилган эди.

Е т а р л и л и г и . Фараз қилайлик,

$$\varphi(z) = \frac{1}{f(z)}$$

а нуқтанинг атрофида голоморф бўлиб, $\varphi(z) = 0$ бўлсин. Модомики, $\varphi(z) \neq 0$ экан, унда ягоналик теоремасига биноан а нуқтанинг шундай ўйилган атрофи

$$\{z \in C : 0 < |z - a| < r\}$$

топилади, бу атрофда $\varphi(z) \neq 0$ бўлади. Демак, шу атрофда

$$f(z) = \frac{1}{\varphi(z)}$$

функция голоморф, а нуқта эса унинг яккаланган маҳсус нуқтаси бўлади. Айни пайтда

$$\lim_{z \rightarrow a} f(z) = \lim_{z \rightarrow a} \frac{1}{\varphi(z)} = \infty$$

бўлади. Бу эса а нуқта $f(z)$ функцияниң кутб нуқтаси эканини билдиради. Теорема исбот бўлди.

Бу теорема функцияниң кутб нуқталари билан унинг ноллари орасидаги боғланишини исфодалайди.

Биз 6-боб 9^0 -да функция нолларининг тартиби тушунчалик билан танишган эдик. Ундан фойдаланиб ушбу таърифни келтирамиз.

7 - т а Ҷ р и ф . Ушбу

$$\varphi(z) = \frac{1}{f(z)}$$

функцияниң а нуқтадаги нолининг тартиби $f(z)$ функцияниң а нуқтадаги кутб нуқтаси тартиби дейиллади.

Масалан, ушбу

$$\varphi(z) = \frac{(z-2)^3}{z}$$

функцияни қарайлик. Равшанки, $z = 2$ нуқта бу функцияning 3-тартибли ноли. $z = 2$ нуқта

$$f(z) = \frac{z}{(z-2)^3}$$

функцияning 3-тартибли күтб нуқтаси бўлади.

Юқорида келтирилган б-теоремадан қуидаги натижка келиб чиқади.

Н а т и ж а . $f(z)$ функцияning қутб нуқтасининг тартиби

$$f(z) = c_{-m}(z-a)^{-m} + c_{-m+1}(z-a)^{-m+1} + \dots + c_{-1}(z-a)^{-1} + \\ + \sum_{n=0}^{\infty} c_n(z-a)^n$$

ёйилмадаги т сонга тенг бўлади.

Ўта (муҳим) маҳсус нуқта

7 - т е о р е м а . $f(z)$ функцияning яккаланган маҳсус $a \in \mathbb{C}$ нуқтаси унинг ўта (муҳим) маҳсус нуқтаси бўлиши учун функцияning Лоран қаторига ёйилмаси (17) да $z-a$ айрманинг манфий даражали ҳадларидан чексиз кўп сондагисининг бўлиши зарур ва етарли.

Бу теореманинг исботи 5- ва 6- теоремалардан келиб чиқади.

Функцияning ўта маҳсус нуқта атрофидаги характеристини қуидаги теорема ифодалайди.

8 - т е о р е м а (Ю. В. Соҳоцкий теоремаси).
Агар $a \in \mathbb{C}$ нуқта $f(z)$ функцияning ўта маҳсус нуқтаси бўлса, у ҳолда ҳар қандай A сони ($A \in \bar{\mathbb{C}}$) олингандан ҳам, а га яқинлашувчи шундай $\{z_n\}$ кетма-кетлик ($z_n \rightarrow a$) топиладики,

$$\lim_{z \rightarrow \infty} f(z_n) = A$$

бўлади.

И с б о т . Айтайлик, $A = \infty$ бўлсин. Бу ҳолда а га яқинлашувчи ҳар қандай $\{z_n\}$ кетма-кетлик олингандан ҳам ($z_n \rightarrow a$)

$$\lim_{z \rightarrow \infty} f(z_n) = \infty$$

бўлишини кўрсатиш керак.

Шартга кўра а нуқта $f(z)$ функцияниңг ўта маҳсус нуқтаси. Унда 4-теоремага кўра а нуқтанинг шундай ўйилган атрофи

$$U_{r_1}(a) = \left\{ z \in \mathbb{C}: 0 < |z - a| < r_1 \right\}$$

топиладики, бу атрофда $f(z)$ функция чегараланмаган бўлади:

$$|f(z)| > M \quad (z \in U_{r_1}(a))$$

Хусусан, $z_1 \in U_{r_1}(a)$ учун

$$|f(z_1)| > 1$$

бўлади.

Энди а нуқтанинг ушбу

$$U_{r_2}(a) = \left\{ z \in \mathbb{C}: 0 < |z - a| < \frac{|z_1 - a|}{2} \right\}$$

атрофини оламиз. Равшонки, $U_{r_2}(a) \subset U_{r_1}(a)$ бўлади.

Қаралаётган $f(z)$ функция бу атрофда ҳам чегараланмаганини учун, шундай $z_2 \in U_{r_2}(a)$ нуқта топиладики,

$$|f(z_2)| > 2$$

бўлади.

Бу жараённи давом эттира бориб, п та қадамдан кейин, а нуқтанинг

$$U_{r_n}(a) = \left\{ z \in \mathbb{C}: 0 < |z - a| < \frac{|z_1 - a|}{2^{n-1}} \right\}$$

атрофига келамизки, $z_n \in U_{r_n}(a)$ учун

$$|f(z_n)| > n \quad (22)$$

бўлади.

Шу мулоҳазани давом эттиравериш натижасида $\{z_n\}$ кетма-кетлик ҳосил бўлиб, $n \rightarrow \infty$ да $z_n \rightarrow a$ бўлади. Унда (22) муносабатдан

$$\lim_{z \rightarrow \infty} f(z_n) = \infty$$

бўлиши келиб чиқади.

Айтайлик, $A \neq \infty$ бўлсин. Агар а нуқтанинг ихтиёрий кичик

$$U_\delta(a) = \left\{ z \in \mathbb{C}: 0 < |z - a| < \delta \right\}$$

атрофидан z нуқта топилсанки, $f(z) = A$ бўлса, у ҳолда бундай z нуқталардан тузилган $\{z_n\}$ кетма-кетлик учун $z_n \rightarrow a$ бўлиб,

$$\lim_{z \rightarrow \infty} f(z_n) = A$$

бўлади.

Агар а нуқтанинг ихтиёрий кичик $U_\delta(z)$ атрофида $f(z) = A$ бўладиган нуқталар бўлмаса, у ҳолда, равшанки, бу атрофда

$$\varphi(z) = \frac{1}{f(z) - A}$$

функция голоморф бўлади.

Модомики, $z = z_n$ нуқта $\varphi(z_n)$ функциянинг ўта маҳсус нуқтаси экан, унда юқорида исбот этилганига кўра, а нуқтага яқинлашувчи шундай $\{z_n\}$ кетма-кетлик топиладики,

$$\lim_{z \rightarrow \infty} \varphi(z_n) = \infty$$

бўлади. Шуни эътиборга олиб топамиз:

$$\lim_{z \rightarrow \infty} f(z) = \lim_{z \rightarrow \infty} \left(A + \frac{1}{\varphi(z)} \right) = A$$

Соҳоцкий теоремаси исбот бўлди.

8-БОБ

ЧЕГИРМАЛАР НАЗАРИЯСИ ВА УНИНГ ТАТБИҚЛАРИ

1-§. Чегирмалар ва уларни ҳисоблаш

1⁰. Чегирма тушунчаси. Фараз қилайлик, $f(z)$ функция

$$K = \{z \in C : 0 < |z-a| < R\}$$

соҳада голоморф бўлиб, а нуқта бу функцияning яккаланган маҳсус нуқтаси бўлсин.

7-бобнинг 1-§ да келтирилган 1- теоремага кўра $f(z)$ функция K да ушбу Лоран қаторига ёйилади:

$$f(z) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n (z-a)^n = \sum_{n=0}^{\infty} c_n (z-a)^n + \quad (1)$$

$$+ c_{-1}(z-a)^{-1} + c_{-2}(z-a)^{-2} + \dots + c_{-n}(z-a)^{-n} + \dots$$

Равшанки, бу қатор K соҳада текис яқинлашувчи, жумладан K соҳага тегишили бўлган

$$\gamma_p = \{z \in C : |z-a| = p; 0 < p < R\}$$

айланада ҳам текис яқинлашувчи бўлади. Бинобарин, (1) қаторни γ_p айлана бўйича ҳадлаб интеграллаш мумкин:

$$\begin{aligned} \int_{\gamma_p} f(z) dz &= \sum_{n=0}^{\infty} c_n \int_{\gamma_p} (z-a)^n dz + c_{-1} \int_{\gamma_p} (z-a)^{-1} dz + \\ &\quad + c_{-2} \int_{\gamma_p} (z-a)^{-2} dz + \dots + c_{-n} \int_{\gamma_p} (z-a)^{-n} dz + \dots \end{aligned}$$

Бу ерда γ_p да мусбат йўналиш олинган.

Маълумки,

$$\int_{\gamma_p} (z-a)^m dz = \begin{cases} 0, & m \neq -1, \\ 2\pi i, & m = -1 \end{cases}$$

бўлади. Шуни эътиборга олиб

$$\int_{\gamma_p} f(z) dz = c_{-1} \cdot 2\pi i ,$$

яъни

$$\frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma_p} f(z) dz = c_{-1}$$

бўлишини топамиз.

1 - таъриф . Ушбу

$$\frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma_p} f(z) dz$$

микдор, яъни $f(z)$ функциянинг Лоран қаторига ёйилмасидаги с₁ коэффициент $f(z)$ функциянинг яккаланган маҳсус а нуқтасидаги чегирмаси дейилади ва $\underset{z=a}{\text{res}} f(z)$ каби белгиланади:

$$\underset{z=a}{\text{res}} f(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma_p} f(z) dz \quad (2)$$

(res - французча Residn сўзининг қисқача ёзилиши бўлиб, у «чегирма»деган маънони англатади).

Бу таъриф ва 7-боб, 2-ѓ да келтирилган 3-теоремадан жуйидаги натижка келиб чиқади.

Н а т и ж а . Агар $z=a$ нуқта $f(z)$ функциянинг бартараф этиладиган маҳсус нуқтаси бўлса, функциянинг шу нуқтадаги чегирмаси нолга тенг бўлади:

$$\underset{z=a}{\text{res}} f(z) = 0$$

М и с о л . Ушбу

$$f(z) = \frac{\sin z}{z}$$

функцияни қарайлик. Бу функция $z=0$ нуқтанинг ўйилган атрофи $\{z \in \mathbb{C}: 0 < |z| < R\}$ да голоморф ва унинг учун $z=0$ нуқта яккаланган маҳсус нуқта бўлади. Берилган функциянинг $\{z \in \mathbb{C}: 0 < |z| < R\}$ даги Лоран қатори

$$\frac{\sin z}{z} = 1 + \frac{z^2}{3!} + \frac{z^4}{5!} + \dots$$

бўлади. Равшанки, бу ҳолда $c_{-1} = 0$ бўлади. Демак, $f(z) = \frac{\sin z}{z}$ функциянинг $z=0$ нуқтадаги чегирмаси

$$\underset{z=0}{\text{res}} f(z) = \underset{z=0}{\text{res}} \frac{\sin z}{z} = 0$$

бўлади.

Энди функциянинг ∞ даги чегирмаси тушунчасини келтирамиз.

Айтайлик, $f(z)$ функция $\{z \in \mathbb{C}: R_0 < |z| < \infty\}$ соҳада голоморф ва $a = \infty$ нуқта унинг учун яккаланган маҳсус нуқта бўлсин.

2 - таъриф. Ушбу

$$\frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma_R} f(z) dz$$

миқдор, яъни $f(z)$ функцияниң Лоран қаторига ёйилмаси (1) даги c_{-1} көзёфициентни манфий ишора билан олинган қиймати $f(z)$ функцияниң яккаланган маҳсус $a = \infty$ нуқтадаги чегирмаси дейилади ва $\underset{z=\infty}{\text{res}} f(z)$ каби белгиланади:

$$\underset{z=\infty}{\text{res}} f(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma_R} f(z) dz$$

Юқоридагидек, $f(z)$ функцияниң $\{z \in \mathbb{C}: R_0 < |z| < \infty\}$ даги Лоран қатори

$$f(z) = c_0 + c_{-1}z^{-1} + c_{-2}z^{-2} + \dots + c_{-n}z^{-n} + \dots + c_1z + c_2z^2 + \dots + c_nz^n + \dots$$

НИ

$$\gamma_R = \{z \in \mathbb{C}: |z| = R_0, R_0 < R\}$$

айлана бўйича ҳаддлаб интеграллаб

$$\int_{\gamma_R} f(z) dz = 2\pi i \cdot (-c_{-1}),$$

яъни

$$\underset{z=\infty}{\text{res}} f(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma_R} f(z) dz = -c_{-1}$$

бўлишини топамиз.

а) Фараз қиласлик, а нуқта $f(z)$ функцияниң оддий (бир каррали) кутб нуқтаси бўлсин.

Маълумки, бу ҳолда $f(z)$ функцияниң а нуқта атрофидаги Лоран қатори ушбу

$$f(z) = c_{-1}(z-a)^{-1} + \sum_{n=0}^{\infty} c_n(z-a)^n$$

кўринишга эга бўлади. Кейинги муносабатдан

$$c_{-1} = (z-a)f(z) - (z-a) \sum_{n=0}^{\infty} c_n(z-a)^n$$

бўлиши келиб чиқади. Бу тенглиқда $z \rightarrow a$ да лимитта ўтиб

$$c_{-1} = \lim_{z \rightarrow a} [(z-a)f(z)]$$

бўлишини топамиз.

Демак, $f(z)$ функциянинг а нуқтадаги чегирмаси

$$\operatorname{res}_{z=a} f(z) = \lim_{z \rightarrow a} [(z-a)f(z)] \quad (3)$$

бўлади.

Хусусан, $f(z) = \frac{\phi(z)}{\psi(z)}$ бўлиб, $\phi(z)$ ва $\psi(z)$ функциялар а нуқтада голоморф, $\phi(a) \neq 0$, $\psi(a) = 0$, $\psi'(a) \neq 0$ бўлса, а нуқта $f(z)$ функциянинг кутб нуқтаси бўлганда

$$\begin{aligned} \operatorname{res}_{z=a} f(z) &= \lim_{z \rightarrow a} \frac{(z-a)\phi(z)}{\psi(z)} = \\ &= \lim_{z \rightarrow a} \frac{\phi(z)}{\frac{\psi(z) - \psi(a)}{z-a}} = \frac{\phi(a)}{\psi'(a)} \end{aligned}$$

бўлади. Демак,

$$\operatorname{res}_{z=a} \frac{\phi(z)}{\psi(z)} = \frac{\phi(a)}{\psi'(a)} \quad (4)$$

б) Фараз қиласайлик, а нуқта $f(z)$ функциянинг т каррали кутб нуқтаси бўлсин. Бу ҳолда $f(z)$ функциянинг а нуқта атрофидаги Лоран қатори ушбу

$$\begin{aligned} f(z) &= \frac{c_{-m}}{(z-a)^m} + \frac{c_{-m+1}}{(z-a)^{m-1}} + \dots + \frac{c_{-1}}{z-a} + c_0 + \\ &\quad + c_1(z-a) + c_2(z-a)^2 + \dots + c_n(z-a)^n + \dots \end{aligned} \quad (5)$$

кўринишга эга бўлади.

(5) тенгликининг ҳар икки томонини $(z-a)^m$ га кўпайтириб қўйидаги

$$\begin{aligned} (z-a)^m f(z) &= c_{-m} + c_{-m+1}(z-a) + \dots + c_{-1}(z-a)^{m-1} + \\ &\quad + c_0(z-a)^m + c_1(z-a)^{m+1} + \dots + c_n(z-a)^{n+m} + \dots \end{aligned}$$

тенглика келамиз.

$m-1$ марта дифференциаллаш натижасида

$$\begin{aligned} \frac{d^{m-1}}{dz^{m-1}} \left[(z-a)^m f(z) \right] &= (m-1)! c_{-1} + \frac{m!}{1!} c_0(z-a) + \\ &\quad + \frac{(m+1)!}{2!} c_1(z-a)^2 + \dots \end{aligned}$$

бўлади.

Кейинги тенглиқдада $z \rightarrow a$ да лимитта ўтиб топамиз:

$$\lim_{z \rightarrow a} \frac{d^{m-1}}{dz^{m-1}} \left[(z-a)^m f(z) \right] = (m-1)! c_{-1}.$$

Мундан эса

$$c_{-1} = \frac{1}{(m-1)!} \lim_{z \rightarrow a} \frac{d^{m-1}}{dz^{m-1}} \left[(z-a)^m f(z) \right]$$

Бұлиши келиб чиқади.

Демек, бу ҳолда $f(z)$ функцияның $z=a$ нүктадаги чегирмасы

$$\operatorname{res}_{z=a} f(z) = \frac{1}{(m-1)!} \frac{d^{m-1}}{dz^{m-1}} \left[(z-a)^m f(z) \right] \quad (6)$$

бўлади.

Хусусан, $f(z) = \frac{\phi(z)}{(z-a)^m}$ бўлиб, $\phi(z)$ а нүкта голоморф ва $\phi(a) \neq 0$ бўлса, унда (6) муносабатдан

$$\operatorname{res}_{z=a} f(z) = \operatorname{res}_{z=a} \frac{\phi(z)}{(z-a)^m} = \frac{1}{(m-1)!} \phi^{(m-1)}(a) \quad (7)$$

Бўлиши келиб чиқади.

М и с о л . Ушбу

$$f(z) = \frac{z^2}{z+2}$$

функцияни қарайлик. Равшанки, $z=-2$ нүкта бу функцияның оддий кутб нүктаси бўлади. (3) формуладан фойдаланиб, берилган функцияның $z=-2$ кутб нүктасидаги чегирмасини топамиз:

$$\operatorname{res}_{z=-2} \frac{z^2}{z+2} = \lim_{z \rightarrow -2} \left[(z+2) \frac{z^2}{z+2} \right] = \lim_{z \rightarrow -2} z^2 = 4.$$

Э с л а т м а . Мухим маҳсус нүкталарда чегирма ҳисоблаш учун функцияни Лоран қаторига ёйиб c_{-1} коэффициентни топиш керак. Бу ҳолда умумий формула йўқ.

3⁰. Чегирмалар ҳақида теоремалар. Энди чегирмалар ҳақида теоремаларни келтирамиз.

1-төрөм. Фараз қилайлик, $f(z)$ функция бир боғламили D соҳада берилган бўлиб, шу соҳага тегишли чекли сондаги маҳсус z_1, z_2, \dots, z_n нүкталардан бошқа барча нүкталарда голоморф бўлсин. Бу яккаланган маҳсус z_1, z_2, \dots, z_n нүкталар D соҳада ётувчи силлиқ ёпиқ γ чизик ичидаги жойлашсин. У ҳолда

$$\int_{\gamma} f(z) dz = 2\pi i \sum_{k=1}^m \operatorname{res}_{z=z_k} f(z)$$

бўлади. Бунда γ ёпик чизиқ мусбат йўналишда олинган.

И с б о т . Марказлари z_k ($k = 1, 2, \dots, n$) нуқталарда, етарлича кичик радиусли γ_k ($k = 1, 2, \dots, n$) айланаларни оламизки, бу айланалар γ ёпик чизиқ ичидаги ётсин ва $\gamma_k \cap \gamma_i = \emptyset$ ($k \neq i, i = 1, 2, \dots, n$) бўлсин. У ҳолда Кошининг кўп боғламли соҳалар ҳақидаги теоремасига кўра

$$\int_{\gamma} f(z) dz = \sum_{k=1}^n \int_{\gamma_k} f(z) dz \quad (8)$$

бўлади, бунда γ_k айланаларда соат стрелкаси йўналишига қарши йўналиш олинган.

Агар

$$\int_{\gamma_k} f(z) dz = 2\pi i \operatorname{rez}_{z=z_k} f(z)$$

еканлигини эътиборга олсак, унда (8) тенгликдан

$$\int_{\gamma} f(z) dz = 2\pi i \sum_{k=1}^n \operatorname{rez}_{z=z_k} f(z)$$

бўлиши келиб чиқади. Бу эса теоремани исботлайди.

Бу теоремадан функцияларнинг интегралларини ҳисоблашда фойдаланилади.

2 - т е о р е м а . Фараз қилайлик, $f(z)$ функция кенгайтирилган комплекс текисликнинг чекли сондаги маҳсус z_1, z_2, \dots, z_n нуқталаридан бошқа барча нуқталарда голоморф бўлсин. У ҳолда бу функциянинг z_1, z_2, \dots, z_n нуқталардаги ҳамда $z=\infty$ нуқтадаги чегирмалари йигиндиси нолга тенг бўлади:

$$\sum_{k=1}^n \operatorname{res}_{z=z_k} f(z) + \operatorname{res}_{z=\infty} f(z) = 0 \quad (9)$$

И с б о т . Текисликда R радиусли шундай

$$\gamma_R = \{z \in \mathbb{C}: |z| = R\}$$

айланани оламизки, z_1, z_2, \dots, z_n яккаланган маҳсус нуқталар шу айланада ичидаги жойлашсан. Бу айланада йўналишни мусбат қилиб оламиз.

Коюрида исбот этилган 1-теоремага кўра

$$\int_{\gamma_R} f(z) dz = 2\pi i \sum_{k=1}^n \operatorname{res}_{z=z_k} f(z) \quad (10)$$

Иккинчи томондан (9) муносабатга кўра

$$\int_{\gamma_R} f(z) dz = -2\pi i \operatorname{res}_{z=\infty} f(z) \quad (11)$$

бўлади.

(10) тенглиқдан (11) тенглиқни ҳадлаб айириб, топамиз:

$$0 = 2\pi i \sum_{k=1}^n \operatorname{res}_{z=z_k} f(z) + 2\pi i \operatorname{res}_{z=\infty} f(z).$$

Демак,

$$\sum_{k=1}^n \operatorname{res}_{z=z_k} f(z) + \operatorname{res}_{z=\infty} f(z) = 0.$$

Теорема исбот бўлди.

2-§. Чегирмалар назариясининг баъзи татбиқлари

Ушбу параграфда функциянинг чегирмалари ҳақидаги маълумотлар ва тасдиқлардан фойдаланиб, функцияларнинг ёпиқ эгри чизик (ёпиқ котур) бўйича олинган интегралларини ҳамда маълум синф аниқ интегралларни ҳисоблаймиз.

1° . Функциянинг ёпиқ эгри чизик бўйича интегралларини ҳисоблаш. Функция чегирмаси таърифи:

$$\operatorname{res}_{z=a} f(z) = c_{-1} = \frac{1}{2\pi i} \int_{\gamma} f(z) dz$$

ёпиқ эгри чизик бўйича олинган

$$\int_{|z|=1} f(z) dz$$

интегрални ҳисоблаш имконини беради.

Масалан, ушбу

$$\int_{|z|=1} e^z dz$$

интегрални қарайлик. Интеграл остидаги $f(z) = \frac{1}{e^z}$ функцияning $z=0$ нуқтанинг ўйилган атрофи $\{z \in \mathbb{C}: 0 < |z| < R\}$ даги Лоран қатори

$$e^z = 1 + \frac{1}{z} + \frac{1}{2z^2} + \dots$$

бўлиб, бунда $c_{-1} = 1$ бўлади. Демак,

$$\int_{|z|=1} \frac{e^z dz}{z} = 2\pi i \cdot \operatorname{res}_{z=0} e^z = 2\pi i$$

бўлади.

Маълумки, чегирмалар ҳақидаги 1-теоремага асосан $f(z)$ функцияning ёпик эгри чизик γ бўйича олинган интеграли шу функцияning γ ичидаги ётган маҳсус нуқталардаги чегирмалари орқали ифодаланар эди. Бинобарин, бундай интеграллар чегирмаларни ҳисоблаш билан боғлиқ.

Масалан, ушбу

$$\int_{|z|=2} \frac{z^2 dz}{(z^2 + 1)(z + 3)}$$

интегрални қарайлик. Интеграл остидаги

$$f(z) = \frac{z^2}{(z^2 + 1)(z + 3)}$$

функция учун $z_1 = i$, $z_2 = -i$, $z_3 = -3$ маҳсус нуқталар (кутб нуқталар) бўлиб, улардан иккитаси $z_1 = i$, $z_2 = -i$ лар $\{z \in \mathbb{C}: |z| = 2\}$ айланада ичидаги ётади. 2-теоремага биноан

$$\int_{|z|=2} \frac{z^2 dz}{(z^2 + 1)(z + 3)} = 2\pi i \left[\operatorname{res}_{z=i} f(z) + \operatorname{res}_{z=-i} f(z) \right]$$

бўлади.

Энди (3) формуладан фойдаланиб, функцияning $z_1 = i$, $z_2 = -i$ нуқталардаги чегирмаларини ҳисоблаймиз:

$$\begin{aligned} \operatorname{res}_{z=i} f(z) &= \operatorname{res}_{z=i} \frac{z^2}{(z^2 + 1)(z + 3)} = \lim_{z \rightarrow i} \left[\frac{z^2}{(z+1)(z+3)} (z-i) \right] = \\ &= \lim_{z \rightarrow i} \frac{z^2}{(z+i)(z+3)} = \frac{i^2}{2i(i+3)} = \frac{1}{2(1-3i)}. \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \operatorname{res}_{z=-i} f(z) &= \operatorname{res}_{z=-i} \frac{z^2}{(z^2+1)(z+3)} = \lim_{z \rightarrow -i} \left[\frac{z^2}{(z^2+1)(z+3)} (z+i) \right] = \\ &= \lim_{z \rightarrow -i} \frac{z^2}{(z+i)(z+3)} = \frac{i^2}{-2i(-i+3)} = \frac{1}{2(1-3i)}. \end{aligned}$$

Натижада

$$\int_{|z|=2} \frac{z^2 dz}{(z^2+1)(z+3)} = 2\pi i \left(\frac{1}{2(1-3i)} + \frac{1}{2(1+3i)} \right) = \frac{\pi i}{5}$$

Бўлишини топамиз.

Яна бир неча мисоллар қараймиз.
Мисол. Ушбу

$$\int_{|z|=1} \frac{z dz}{\frac{1}{2} - \sin^2 z}$$

интегрални ҳисобланг.

Интеграл остидаги

$$f(z) = \frac{z}{\frac{1}{2} - \sin^2 z} = \frac{z}{\left(\frac{\sqrt{2}}{2} - \sin z \right) \left(\frac{\sqrt{2}}{2} + \sin z \right)}$$

функциянинг $z_1 = \frac{\pi}{4}$, $z_2 = -\frac{\pi}{4}$ маҳсус нуқталари (кутб нуқталари)

$\{z \in \mathbb{C} : |z| = 1\}$ айланасида ётади. Унда

$$\int_{|z|=1} \frac{z dz}{\frac{1}{2} - \sin^2 z} = 2\pi i \left[\operatorname{res}_{z=\frac{\pi}{4}} \frac{z}{\frac{1}{2} - \sin^2 z} + \operatorname{res}_{z=-\frac{\pi}{4}} \frac{z}{\frac{1}{2} - \sin^2 z} \right]$$

бўлади.

Энди (4) формуладан фойдаланиб, чегирмаларни ҳисоблаймиз:

$$\operatorname{res}_{z=\frac{\pi}{4}} \frac{z}{\frac{1}{2} - \sin^2 z} = \frac{\frac{\pi}{4}}{\left(\frac{1}{2} - \sin^2 z \right)_{z=\frac{\pi}{4}}} = \frac{\frac{\pi}{4}}{(-\sin 2z)_{z=\frac{\pi}{4}}} = \frac{\frac{\pi}{4}}{-\sin \frac{\pi}{2}} = -\frac{\pi}{4}$$

$$\operatorname{res}_{z=-\frac{\pi}{4}} \frac{z}{\frac{1}{2} - \sin^2 z} = \frac{\frac{\pi}{4}}{-\sin\left(-\frac{\pi}{2}\right)} = -\frac{\pi}{4}$$

Демак,

$$\int_{|z|=1} \frac{z dz}{\frac{1}{2} - \sin^2 z} = 2\pi i \left(-\frac{\pi}{4} - \frac{\pi}{4} \right) = -\pi^2 i$$

бўлади.

Мисол. Ушбу

$$\int_{|z|=2} \frac{z^3}{z^4 - 1} dz$$

интегрални ҳисобланг. Интеграл остидаги

$$f(z) = \frac{z^3}{z^4 - 1}$$

функцияянинг 4 та махсус z_1, z_2, z_3, z_4 нуқталари (кутб нуқталари) бўлиб, барчаси $\{z \in \mathbb{C}: |z|=2\}$ айланада ичидаги сабабли 1-теоремага кўра

$$\int_{|z|=2} \frac{z^3}{z^4 - 1} dz = 2\pi i \sum_{k=1}^4 \operatorname{res}_{z=z_k} \frac{z^3}{z^4 - 1} \quad (12)$$

бўлади.

Маълумки, 2-теоремага мувофиқ

$$\sum_{k=1}^4 \operatorname{res}_{z=z_k} \frac{z^3}{z^4 - 1} + \operatorname{res}_{z=\infty} \frac{z^3}{z^4 - 1} = 0 \quad (13)$$

бўлади. Агар

$$f(z) = \frac{z^3}{z^4 - 1} = \frac{1}{z} \cdot \frac{1}{1 - \frac{1}{z^4}} = \frac{1}{z} \left(1 + \frac{1}{z^4} + \dots \right)$$

бўлишидан

$$-\text{c}_{-1} = \operatorname{res}_{z=\infty} \frac{z^3}{z^4 - 1} = -1$$

еканлигини эътиборга олсак, унда (13) муносабатдан

$$\sum_{k=1}^4 \operatorname{res}_{z=z_k} \frac{z^3}{z^4 - 1} = 1 \quad (14)$$

бўлиши келиб чиқишини топамиз.

(12) ва (14) муносабатлардан топамиз:

$$\int_{|z|=2} \frac{z^3}{z^4 - 1} dz = 2\pi i.$$

Энди функцияning чегирмасидан фойдаланиб, айрим кўринишдаги аниқ интегралларни хисоблаймиз.

2º. $I = \int_0^{2\pi} R(\cos\phi, \sin\phi) d\phi$ кўринишдаги интегралларни хисоблаш. Рационал функция $R(\cos\phi, \sin\phi)$ нинг $[0, 2\pi]$ оралиқ бўйича аниқ интегрални

$$I = \int_0^{2\pi} R(\cos\phi, \sin\phi) d\phi$$

ушбу

$$z = e^{i\phi}, \quad 0 \leq \phi \leq 2\pi \quad (15)$$

алмаштириш ёрдамида комплекс ўзгарувчили функцияning ёпиқ эгри чизик бўйича олинган интегралига келади.

Аввало шуни айтиш керакки, (15) алмаштиришда ϕ ўзгарувчи 0 дан 2π гача ўзгарганда z ўзгарувчи мусбат йўналишда олинган бирлик айланада $\{z \in \mathbb{C} : |z| = 1\}$ ни ҳосил қиласди.

Равшанки,

$$\begin{aligned} \sin\phi &= \frac{e^{i\phi} - e^{-i\phi}}{2i} = \frac{1}{2i} \left(z - \frac{1}{z} \right) \\ \cos\phi &= \frac{e^{i\phi} + e^{-i\phi}}{2} = \frac{1}{2} \left(z + \frac{1}{z} \right) \end{aligned} \quad (16)$$

бўлиб,

$$dz = ie^{i\phi} d\phi = iz d\phi,$$

яъни

$$d\phi = \frac{dz}{zi} \quad (17)$$

бўлади. Натижада

$$R(\cos\phi, \sin\phi) d\phi = R \left[\frac{1}{2} \left(z + \frac{1}{z} \right), \frac{1}{2i} \left(z - \frac{1}{z} \right) \right] = \frac{dz}{zi} = R_1(z) dz.$$

бўлиб, қаралаётган аниқ интеграл $R_1(z)$ рационал функцияning $\{z \in \mathbb{C} : |z| = 1\}$ айланада бўйича олинган интегралига келади:

$$\int_0^{2\pi} R(\cos\phi, \sin\phi) d\phi = \int_{|z|=1} R_1(z) dz.$$

Бу тенглиқдаги

$$\int_{|z|=1} R_1(z) dz$$

интеграл учун, чегирмалар ҳақидаги теоремага мувоффик

$$\int_{|z|=1} R_1(z) dz = 2\pi i \sum_{k=1}^n \operatorname{res}_{z=z_k} R_1(z)$$

бўлади. Бу ерда z_1, z_2, \dots, z_n лар $R_1(z)$ функцияниң бирлик айланана ичидаги жойлашган махсус нуқталари.

Мисол. Ушбу

$$I = \int_0^{2\pi} \frac{d\phi}{a + \cos \phi} \quad (a > 1)$$

интегрални ҳисобланг.

Бу интегралда $z = e^{i\phi}$ алмаштириш бажариб, (16) ва (17) мұносабатлардан фойдаланиб

$$\int_0^{2\pi} \frac{d\phi}{a + \cos \phi} = \int_{|z|=1} \frac{\frac{1}{z} dz}{a + \frac{1}{2} \left(z + \frac{1}{z} \right)} = \frac{2}{i} \int_{|z|=1} \frac{dz}{z^2 + 2az + 1} \quad (18)$$

бўлишини топамиз. Интеграл остидаги

$$f(z) = \frac{1}{z^2 + 2az + 1} \quad (a > 1)$$

функцияниң иккита

$$z_1 = -a + \sqrt{a^2 - 1}, \quad z_2 = -a - \sqrt{a^2 - 1}$$

махсус нуқталари бўлиб, улардан $z_1 = -a + \sqrt{a^2 - 1}$ бирлик айланада $\{z \in C : |z| = 1\}$ нинг ичидаги жойлашгандир. Демак,

$$\int_{|z|=1} \frac{dz}{z^2 + 2az + 1} = 2\pi i \operatorname{res}_{z=z_1} \frac{1}{z^2 + 2az + 1} \quad (19)$$

бўлади.

Энди (3) формуладан фойдаланиб, чегирмани ҳисоблаймиз:

$$\begin{aligned} \operatorname{res}_{z=z_1} \frac{1}{z^2 + 2az + 1} &= \lim_{z \rightarrow -a + \sqrt{a^2 - 1}} \frac{z - (-a + \sqrt{a^2 - 1})}{z^2 + 2az + 1} = \\ &= \lim_{z \rightarrow -a + \sqrt{a^2 - 1}} \frac{z - (-a + \sqrt{a^2 - 1})}{[z - (-a - \sqrt{a^2 - 1})][z - (-a + \sqrt{a^2 - 1})]} = \frac{1}{2\sqrt{a^2 - 1}} \end{aligned} \quad (20)$$

(18), (19) ва (20) тенгликлардан

$$\int_0^{2\pi} \frac{d\varphi}{a + \cos \varphi} = \frac{2}{i} 2\pi i \frac{1}{2\sqrt{a^2 - 1}} = \frac{2\pi}{\sqrt{a^2 - 1}} \quad (a > 1)$$

бўлишини топамиз.

Мисол. Ушбу

$$I = \int_0^{2\pi} \frac{2 + \cos \varphi}{2 - \sin \varphi} d\varphi$$

интегрални ҳисобланг.

Бу интегралда $z = e^{i\varphi}$ алмаштириш бажариб, (16) ва (17) муносабатлардан фойдаланиб топамиз:

$$\int_0^{2\pi} \frac{2 + \cos \varphi}{2 - \sin \varphi} d\varphi = \int_{|z|=1} \frac{2 + \frac{1}{2} \left(z + \frac{1}{z} \right)}{2 - \frac{1}{2i} \left(z - \frac{1}{z} \right)} dz = - \int_{|z|=1} \frac{z^2 + 4z + 1}{z(z^2 - 4iz - 1)} dz \quad (21)$$

Интеграл остидаги

$$f(z) = \frac{z^2 + 4z + 1}{z(z^2 - 4iz - 1)}$$

функцияниң 3 та

$$z_1 = 0, \quad z_2 = 2i + i\sqrt{3}, \quad z_3 = 2i - i\sqrt{3}$$

махсус нүқталари бўлиб, улардан

$$z_1 = 0, \quad z_3 = (2 - \sqrt{3})i$$

лар $\{z \in \mathbb{C} : |z| = 1\}$ айлананинг ичидаги жойлашган.

Демак,

$$\begin{aligned} & \int_{|z|=1} \frac{z^2 + 4z + 1}{z(z^2 - 4iz - 1)} dz = \\ & = 2\pi i \left[\operatorname{res}_{z=0} \frac{z^2 + 4z + 1}{z(z^2 - 4iz - 1)} + \operatorname{res}_{z=(2-\sqrt{3})i} \frac{z^2 + 4z + 1}{z(z^2 - 4iz - 1)} \right] \end{aligned} \quad (22)$$

Энди (3) формуладан фойдаланиб, чегирмаларни ҳисоблаймиз:

$$\operatorname{res}_{z=0} \frac{z^2 + 4z + 1}{z(z^2 - 4iz - 1)} = \lim_{z \rightarrow 0} \left[z \frac{z^2 + 4z + 1}{z(z^2 - 4iz - 1)} \right] = -1,$$

$$\begin{aligned}
 & \underset{z=(2-\sqrt{3})i}{\text{res}} \frac{z^2 + 4z + 1}{z(z^2 - 4iz - 1)} = \\
 &= \lim_{z \rightarrow (2-\sqrt{3})i} \left\{ \frac{z^2 + 4z + 1}{z(z^2 - 4iz - 1)} [z - (2 - \sqrt{3})i] \right\} = \quad (23) \\
 &= \lim_{z \rightarrow (2-\sqrt{3})i} \frac{z^2 + 4z + 1}{z(z - (2i + i\sqrt{3}))} = 1 + \frac{2i}{\sqrt{3}}
 \end{aligned}$$

(21), (22) ва (23) тенгликлардан

$$\int_0^{2\pi} \frac{2 + \cos\varphi}{2 - \sin\varphi} d\varphi = -2\pi \left[-1 + \left(1 + \frac{2i}{\sqrt{3}} \right) \right] = \frac{4\pi}{3}$$

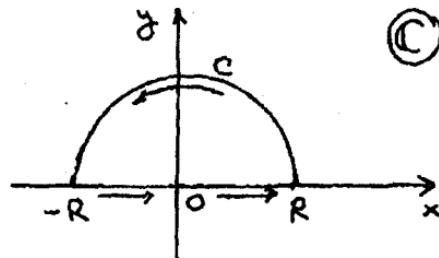
бўлиши келиб чиқади.

3⁰. $\int_{-\infty}^{+\infty} R(x)dx$ к ўриниши даги интегралларни хисоблаш. Айтайлик, x ўзгарувчининг рационал функцияси бўлган $R(x)$

$$R(x) = \frac{P(x)}{Q(x)}$$

бўлиб, бунда $P(x)$ ва $Q(x)$ лар мос равишда n ва m даражали кўпхадлар, ва $m - n \geq 2$ бўлсин. $R(x)$ функция ҳақиқий ўқда кутб нуқтага эга бўлмасин.

Маркази координаталар бошида радиуси R бўлган айлананинг юқори ярим текисликдаги қисми C ҳамда ҳақиқий ўқнинг $[-R, R]$ кесмасидан ташкил топган γ_R ёпиқ эгри чизиқни оламиз (46-чиизма).

46-чиизма

Равшанки,

$$\gamma_R = [-R, R] \cup C$$

Сўнг

$$R(z) = \frac{P(z)}{Q(z)}$$

рационал функцияни қараймиз.

Энди R радиусни шундай катта қилиб оламизки, $R(z)$ функцияниң барча юқори ярим текисликтаги маҳсус нуқталари шу γ_R ёпиқ эгри чизиқ ичидаги жойлашсин.

Чегирмалар ҳақидаги теоремага кўра

$$\int_{\gamma_R} R(z) dz = 2\pi i \sum_{k=1}^p \operatorname{res}_{z=z_k} R(z) \quad (24)$$

бўлади. Бу ерда z_1, z_2, \dots, z_p лар $R(z)$ функцияниң γ_R ёпиқ эгри чизиқ ичидаги маҳсус нуқталари (кутб нуқталари).

Равшанки,

$$\int_{\gamma_R} R(z) dz = \int_{-R}^R R(x) dx + \int_C R(z) dz \quad (25)$$

бўлади. (24) ва (25) муносабатлардан

$$\int_{-R}^R R(x) dx + \int_C R(z) dz = 2\pi i \sum_{k=1}^p \operatorname{res}_{z=z_k} R(z) \quad (26)$$

бўлиши келиб чиқади. Бу тенгликдаги

$$\int_C R(z) dz$$

интегрални баҳолаймиз.

Агар

$$\begin{aligned} |R(z)| &= \left| \frac{P(z)}{Q(z)} \right| = \left| \frac{a_n z^n + a_{n-1} z^{n-1} + \dots + a_1 z + a_0}{b_m z^m + b_{m-1} z^{m-1} + \dots + b_1 z + b_0} \right| = \\ &= \left| \frac{a_n z^n}{b_m z^m} \left[\frac{1 + \frac{a_{n-1}}{a_n z} + \dots + \frac{a_1}{a_n z^{n-1}} + \frac{a_0}{a_n z^n}}{1 + \frac{b_{m-1}}{b_m z} + \dots + \frac{b_1}{b_m z^{m-1}} + \frac{b_0}{b_m z^m}} \right] \right| = \\ &= \left| \frac{a_n}{b_m z^{m-n}} \right| \cdot \left| \frac{1 + \frac{a_{n-1}}{a_n z} + \dots + \frac{a_1}{a_n z^{n-1}} + \frac{a_0}{a_n z^n}}{1 + \frac{b_{m-1}}{b_m z} + \dots + \frac{b_1}{b_m z^{m-1}} + \frac{b_0}{b_m z^m}} \right| \end{aligned}$$

ҳамда $m - n \geq 2$ бўлишини эътиборга олсак, унда R нинг етар-
лича катта қийматларида

$$|R(z)| < \frac{K}{R^2} \quad (K = \text{const})$$

бўлишини топамиз. Натижада

$$\left| \int_C R(z) dz \right| < \frac{K}{R^2} \pi R = \frac{K\pi}{R}$$

бўлади. Кейинги муносабатдан

$$\lim_{R \rightarrow \infty} \int_C R(z) dz = 0$$

бўлиши келиб чиқади.

Юқоридаги (26) тенгликда $R \rightarrow \infty$ да лимитга ўтиб топамиз:

$$\int_{-\infty}^{+\infty} R(x) dx = 2\pi i \sum_{k=1}^p \operatorname{res}_{z=z_k} R(z). \quad (27)$$

Демак, $R(z)$ функция юқорида айтилган шартларни қаноат-
лантируса, унда

$$\int_{-\infty}^{+\infty} R(x) dx$$

интеграл $R(z)$ функцияning юқори ярим текислиқдаги барча
максус нуқталаридаги чегирмалари йигиндисини $2\pi i$ га кўпай-
тирилганига тенг бўлар экан.

(27) тенглик кўйдагича

$$\int_{-\infty}^{+\infty} R(x) dx = 2\pi i \sum_{\substack{\operatorname{res} R(z) \\ \operatorname{Im} z_k > 0}} z=z_k \quad (28)$$

ҳам ёзилади.

М и с о л . Ушбу

$$\int_{-\infty}^{+\infty} \frac{dx}{(x^2 + 1)^2}$$

интегрални ҳисобланг. Равшанки,

$$f(z) = \frac{1}{(z^2 + 1)^2}$$

функция учун $z = i$ нуқта юқори ярим текислиқда жойлашган
иккинчи тартибли кутб нуқта бўлади. Демак,

$$\int_{-\infty}^{+\infty} \frac{dx}{(x^2 + 1)^2} = 2\pi i \operatorname{res}_{z=i} \frac{1}{(z^2 + 1)^2}$$

Энди (6) формуладан фойдаланиб, функцияning чегирмаси-
ни хисоблаймиз:

$$\begin{aligned} \text{res}_{z=i} \frac{1}{(z^2 + 1)^2} &= \lim_{z \rightarrow i} \frac{d}{dz} \left[\frac{(z-i)^2}{(z^2 + 1)^2} \right] = \\ &= \lim_{z \rightarrow i} \frac{d}{dz} \left[\frac{1}{(z^2 + 1)^2} \right] = \lim_{z \rightarrow i} \frac{-2}{(z+i)^3} = -\frac{2}{8i^3} = -\frac{1}{4}i. \end{aligned}$$

Шундай қилиб,

$$\int_{-\infty}^{+\infty} \frac{dx}{(x^2 + 1)^2} = 2\pi i \left(-\frac{1}{4}i \right) = \frac{\pi}{2}.$$

бўлади.

АДАВИЁТЛАР

1. Т. Жўраев, А. Саъдулаев, Г. Худойберганов, Ҳ. Мансуров, А. Ворисов. Олий математика асослари. 1-том, Тошкент, «Ўзбекистон», 1995.
2. Т. Азларов, Ҳ. Мансуров, Математик анализ. 2-том, Тошкент, «Ўқитувчи», 1994.
3. А. Саъдулаев, Г. Худойберганов, Ҳ. Мансуров, А. Ворисов, Т. Тўйичев. Математик анализ курсидан мисол ва масалалар тўплами (комплекс анализ). 3-том, Тошкент, «Ўзбекистон» (нашириётда).
4. Ш. Максудов, М. Салоҳиддинов, С. Сироҳиддинов. Комплекс ўзгарувчининг функциялари назарияси. Тошкент, «Ўқитувчи», 1996.
5. Б. В. Шабат. Введение в комплексный анализ. 1-часть. М.: Наука, 1985.
6. Ю. В. Сидоров, М. В. Федорюк, М. И. Шабунин. Лекции по теории функций комплексного переменного. М.: Наука, 1982.
7. И. И. Привалов. Введение в теорию функции комплексного переменного. М.: Госиздат физ-мат литературы, 1977.
8. М. А. Евграфов. Аналитические функции. М.: Наука, 1968.
9. А. И. Маркушевич. Краткий курс теории аналитических функций. М.: Физматгиз, 1966.
10. Л. И. Волковыский, Г. Л. Лунц, И. Г. Абрамович. Сборник задач по теории функции комплексного переменного, М.: Физматгиз, 1960.
11. М. А. Евграфов, К. А. Бежанов, Ю. В. Сидоров, М. В. Федорюк, М. И. Шабунин. Сборник задач по теории аналитических функций, М.: Наука, 1972.

Гулмирза Худайберганов, Азизжон Ворисов,
Хожакбар Мансуров

Комплекс анализ
(маърузалар)

Мұхаррір О. Зикиров
Бадаш мұхаррір О. Муинов

Босишга рұхсат этилди 22.10.98. Ёзув көзозига оғсет босма усулида босилди. Бічими $84 \times 108^{1/32}$. Нашриёт ҳисоб табаги 11,2. Шартлы босма табак 10,5. Адади 1000 нұсха. Баҳоси шартнома асосида Буортма № -64 .

“Университет” нашриёти. Тошкент, Талабалар шаҳарчаси, ТошДУнинг маъмурий биноси.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот кўмитасининг Янгийўлдаги ижара пурратидаги китоб фабрикасида босилди. Янгийўл, Самарқанд кўчаси, 44.